

รายงานสรุปการสัมมนาวิชาการสาธารณะ “ทางรอดเกษตรกรไทย...ในภาวะวิกฤตหนี้สิน”

วันพุธที่ 20 มีนาคม พ.ศ.2562 เวลา 13.00 - 17.00 น.

ณ ห้อง 107 ตึก 1 คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ

องค์กรร่วมจัด

- 1) มูลนิธิชีวิตไท
- 2) คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- 3) วิทยาลัยนวัตกรรมการสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต
- 4) คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 5) หน่วยปฏิบัติการสังคมชาวนาร่วมสมัย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 6) สมาคมผู้ชมและผู้ฟังรายการไทยพีบีเอส

กำหนดการช่วงเวลาที่สัมมนา หัวข้อ “ทางรอดเกษตรกรไทย ในภาวะวิกฤตหนี้สิน”

- 12.30-13.00 น. ลงทะเบียนและรับเอกสาร
- 13.00-13.10 น. กล่าวรายงาน โดย **คุณพงษ์ทิพย์ สำราญจิตต์** ผู้อำนวยการมูลนิธิชีวิตไท
- 13.10-13.20 น. กล่าวเปิดเวทีสัมมนา โดย **นายธีระ วงษ์เจริญ**
ที่ปรึกษารัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- 13.20-13.50 น. นำเสนองานวิจัย “บริบทหนี้สินชาวนาและเกษตรกร”
โดย **ผศ.ดร.ชญาณี ชวะโนทย์** คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
และ**คุณสฤณี อาชวานันทกุล** บริษัท ป่าสาละ จำกัด
- 13.50-14.05 น. พักรับประทานอาหารว่าง
- 14.05-16.00 น. **สัมมนาหัวข้อ “ทางรอดเกษตรกรไทย ในภาวะวิกฤตหนี้สิน”**
โดย **ดร.เดชรัตน์ สุขกำเนิด** หัวหน้าภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร
คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ผศ.ดร.ธนพันธ์ โล่ประกอบทรัพย์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
นายสามารถ สระแก้ว ที่ปรึกษากลุ่มออมทรัพย์ครัวใบโหนด
ดร.อาภา หวังเกียรติ หัวหน้าหลักสูตรวิศวกรรมสิ่งแวดล้อม
วิทยาลัยวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต
ดำเนินรายการโดย คุณยุ้ย ภัฏญ์ณณัฐ ภารสืบนุกูล
ผู้ประกาศข่าวสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย NBT
- 16.00-16.30 น. ผู้เข้าร่วมอภิปรายแลกเปลี่ยนและเสนอความคิดเห็น

พิธีกรโดย คุณสมจิตร คงทน และคุณณัฐวี สายสวัสดิ์ เกริ่นนำเข้าสู่การสัมมนาวิชาการครั้งนี้

กำหนดการในช่วงบ่ายจะเริ่มเวลา 13.00 น. แต่อยากเรียนให้ผู้เข้าร่วมฟังการสัมมนาทราบว่า การจัดงานครั้งนี้มีหลายภาคส่วนด้วยกัน ทั้งหน่วยงานภาครัฐ นักวิชาการ ตัวแทนพี่น้องเกษตรกร รวมถึงองค์กรพัฒนาเอกชน นักกิจกรรม ที่ทำงานร่วมกับพี่น้องในแต่ละพื้นที่ในหลายจังหวัด เช่น ปทุมธานี ชัยนาท ฉะเชิงเทรา และวิทยาการผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งบางท่านก็มาไกลจากสงขลา

วันที่ 24 มีนาคม ที่จะถึงนี้ก็เป็นวันเลือกตั้งแล้ว ในวันนี้เรื่องที่เราจะพูดคุยกัน ทั้งจากนักวิชาการและพี่น้องเกษตรกร จะสามารถสรุปเป็นข้อเสนอแนะต่อแนวนโยบายในการแก้ไขปัญหาหนี้สินของเกษตรกรได้อย่างไรบ้าง ผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งที่จะไปเป็นตัวแทนในการพัฒนาประเทศก็จะได้นำข้อเสนอแนะเหล่านี้ไปเป็นแนวทางในการพัฒนานโยบายต่อไป

กิจกรรมวันนี้มี 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นเวทีวิชาการ นำเสนอโดยนักวิชาการและนักวิจัยที่ได้ลงไปในพื้นที่ศึกษาปัญหาและหาแนวทางในการแก้ไข ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสัญญาที่ไม่เป็นธรรมจากธนาคาร เรื่องการทำตลาดอินทรีย์ เรื่องการปรับตัวของเกษตรกรอินทรีย์ และเรื่องการแก้ไขปัญหาการเงินของเกษตรกร อีกส่วนหนึ่งเป็นนิทรรศการที่นำเสนอเรื่องการปรับเปลี่ยนการผลิตและการปรับตัวของเกษตรกรจากการเกษตรแบบเคมี มาเป็นอินทรีย์ และปัญหาเรื่องที่ดินทำการผลิต ว่าที่ผ่านมาเกิดปัญหาและมีการปรับตัวอย่างไร จึงทำให้พี่น้องได้หรือสูญเสียที่ดินที่ทำกิน

- 13.00 – 13.10 น. กล่าวรายงาน โดย คุณพงษ์ทิพย์ สํารานจิตต์ ผู้อำนวยการมูลนิธิชีวิตไท

คุณพงษ์ทิพย์ สํารานจิตต์

ผู้อำนวยการมูลนิธิชีวิตไทย

ดิฉัน พงษ์ทิพย์ สำราญจิตต์ ผู้อำนวยการมูลนิธิชีวิตไท เป็นหนึ่งในองค์กรร่วมจัด 6 องค์กร เรียนท่านประธานการจัดงานสัมมนา คุณธีระ วงษ์เจริญ ที่ปรึกษารัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ท่านวิทยากร ท่านผู้เข้าร่วมงานสัมมนา ตัวแทนเกษตรกร ตัวแทนหน่วยงานราชการ และนักวิชาการทุกท่าน

ดิฉัน และคณะผู้จัดงานสัมมนา รู้สึกมีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง ที่ท่านประธาน ท่านที่ปรึกษารัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ให้เกียรติมาเป็นประธานเปิดงานสัมมนาวิชาการสาธารณะ ในครั้งนี้

การจัดงานสัมมนาวิชาการสาธารณะในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะนำเสนอผลงานการศึกษาวิจัยของอาจารย์และผู้ทรงคุณวุฒิ ใน 5 ประเด็นที่สำคัญ อันได้แก่

เรื่องที่หนึ่ง พฤติกรรมการเงินของชาวนาและปัญหาความไม่เป็นธรรมของสัญญาเงินกู้ ศึกษาโดย ดร.ชญาณี ชวะโนทย์ จากคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และคุณสฤณี อาชวานันทกุล จาก บริษัท ปาสาละ จำกัด

เรื่องที่สอง ธนาการที่ดินชุมชนกับการแก้ไขปัญหการขาดแคลนที่ดินของเกษตรกร ศึกษาโดย ดร.ดวงมณี เลาวกุล จากคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และคุณณัฏฐวี สายสวัสดิ์ จากมูลนิธิชีวิตไท

เรื่องที่สาม สภาพการเช่านาของชาวนาภาคกลางและการปรับตัวไปสู่การผลิตที่ยั่งยืน ศึกษาโดย ดร.ธนพันธ์ โล่ประกอบทรัพย์ จากคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และคุณนนทา กันตริ

เรื่องที่สี่ รูปแบบและกระบวนการปรับตัวของชาวนาภาคกลาง ศึกษาโดย ดร.เดชรัต สุขกำเนิด จากคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

และเรื่องสุดท้าย **เรื่องที่ห้า ตลาดอินทรีย์: ช่องทางและความหวังของชาวนาภาคกลาง** ศึกษาโดย ดร.อาภา หวังเกียรติ จากวิทยาลัยวิศวกรรมศาสตร์ และอาจารย์สมภพ ดอนดี จากวิทยาลัยนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต

งานศึกษาชุดวิชาการทั้ง 5 เรื่องนี้ ศึกษากรณีตัวอย่างในพื้นที่ 6 จังหวัดในประเทศไทย คือ จังหวัด ชัยนาท จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดปทุมธานี จังหวัดฉะเชิงเทรา และจังหวัดสงขลา

เห็นได้ว่าการศึกษาวิจัยทั้ง 5 เรื่องใน 5 ประเด็นนี้ เกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับปัญหานี้สิน ปัญหการขาดแคลนที่ดินทำกิน และความยากจนของเกษตรกร งานศึกษาวิจัยเหล่านี้ นอกจากจะมีเป้าหมายเพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหาของเกษตรกรที่เกิดขึ้นจริงในระดับพื้นที่แล้ว ยังต้องการที่จะนำเสนอถึงข้อมูลทางรอด ทางออก หรือนโยบายที่จะแก้ไขสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องการส่งเสริมชาวนาและเกษตรกรที่มีข้อจำกัด มีหนี้สินหรือไม่มีที่ดินทำกิน ซึ่งมีอยู่จำนวนมากในสังคมไทย เพื่อให้พวกเขาสามารถปรับตัวไปสู่การผลิตที่ยั่งยืน หรือการตลาดที่ยั่งยืน ได้

งานศึกษาทั้ง 5 ชิ้นนี้ ในภาพรวมได้ชี้ให้เห็นถึงปัจจัย เงื่อนไข ข้อจำกัด และศักยภาพ สิ่งทีเกษตรกรในพื้นที่ 6 จังหวัดนี้กำลังพยายามทำอยู่ และสิ่งที่หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม สามารถร่วมเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการแก้ไขปัญหของเกษตรกรได้ ซึ่งเข้ากันอย่างยิ่งกับสถานการณ์ของสังคมไทยในปัจจุบัน

ที่กำลังจะมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในวันอาทิตย์ที่ 24 มีนาคมที่จะถึงนี้ คณะผู้จัดงานหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ข้อเสนอ ทางเลือก และทางออกของเกษตรกรไทย ในภาวะวิกฤตหนี้สิน ที่อาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 5 ท่านได้ศึกษา และจะนำเสนอในงานสัมมนาครั้งนี้ จะถูกนำไปวิเคราะห์และพิจารณาจากพรรคการเมืองที่มีความมุ่งมั่น และต้องการแก้ไขปัญหาของเกษตรกรอย่างจริงจัง

งานสัมมนาครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 ช่วง ช่วงแรกเป็นการนำเสนองานวิจัยในหัวข้อ “บริบทหนี้สินชาวนา และเกษตรกร” นำเสนอโดย ดร.ชญาณี ชวะโนทย์ จากคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และคุณสุณี อาชวานันทกุล จากบริษัท ป่าสาละ จำกัด

ส่วนช่วงที่สองจะเป็นการสัมมนาวิชาการในหัวข้อ “ทางรอดเกษตรกรไทย ในภาวะวิกฤตหนี้สิน” ซึ่งจะมีการอภิปรายโดยวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 4 ท่าน ได้แก่ ดร.เดชรัต สุขกำเนิด หัวหน้าภาควิชาเศรษฐศาสตร์ เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คุณสมารถ สระแก้ว ที่ปรึกษาครัวเรือนโคก จ.สงขลา ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาวิจัยเรื่องธนาคารที่ดินชุมชนในงานวิชาการชุดนี้ ดร.ธนพันธ์ โล่ประกอบทรัพย์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นเจ้าภาพในการจัดงานสัมมนาและเอื้ออำนวยสถานที่ในการจัดงานครั้งนี้ด้วย และ ดร.อาภา หวังเกียรติ หัวหน้าหลักสูตรวิศวกรรมสิ่งแวดล้อม วิทยาลัยวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต ดำเนินรายการโดยคุณกัญญ์ณภรณ์ ภาธรสืบกุล จากสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย NBT

นอกเหนือจากการจัดสัมมนาวิชาการในห้องประชุมนี้แล้ว คณะผู้จัดงานยังได้จัดให้มีนิทรรศการที่นำเสนอ การปรับเปลี่ยนมาใช้สารอินทรีย์เพื่อทดแทนการใช้สารเคมีของเกษตรกร และตลาดนัดขายผลผลิตของเกษตรกร ระยะปรับเปลี่ยนไปสู่อินทรีย์ ที่บริเวณใต้ตึกรัฐศาสตร์ 60 ปีด้วย

มูลนิธิชีวิตไทและองค์กรร่วมจัดงานสัมมนา อันประกอบด้วย คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน่วยปฏิบัติการสังคมชาวนาร่วมสมัย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, วิทยาลัยนวัตกรรมการสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต, และสุดท้าย สภาผู้ชมและผู้ฟังรายการ ไทยพีบีเอส

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า การนำเสนอข้อมูลและการแลกเปลี่ยนในการสัมมนาวิชาการครั้งนี้ จะก่อให้เกิด ประโยชน์ในวงกว้าง และนำไปสู่การแก้ไขปัญหาสภาพความยากจนของเกษตรกรในสังคมไทยได้ในลำดับต่อไป

บัดนี้ถึงเวลาอันเหมาะสม ดิฉันขอเรียนเชิญท่านธีระ วงษ์เจริญ ท่านที่ปรึกษารัฐมนตรีช่วยว่าการ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ให้เกียรติเป็นประธานเปิดการสัมมนาวิชาการสาธารณะ ในหัวข้อ “ทางรอด เกษตรกรไทย ในภาวะวิกฤตหนี้สิน” ในครั้งนี้ ขอเรียนเชิญ ขอบคุณค่ะ

- 13.10 – 13.20 น.

กล่าวเปิดการสัมมนา โดย นายธีระ วงษ์เจริญ ที่ปรึกษารัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

นายธีระ วงษ์เจริญ ที่ปรึกษารัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ท่านคณะผู้จัดงานสัมมนาวิชาการสาธารณะ ผู้เข้าร่วมงานสัมมนา พี่น้องเกษตรกร ตัวแทนหน่วยงานราชการ และนักวิชาการทุกท่านครับ วันนี้ต้องขออภัยที่ท่านรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ท่านวิวัฒน์ ศัลยกำธร ติดภารกิจอยู่ที่กระทรวงการต่างประเทศ จึงมอบหมายให้ผมมาทำหน้าที่แทนในวันนี้

การได้มาร่วมงานสัมมนาในเวทีสาธารณะแห่งนี้ถือว่าเป็นโอกาสที่สำคัญอย่างยิ่ง ผมรู้สึกยินดีที่ภาควิชาการกำลังสะท้อนปัญหาของพี่น้องเกษตรกรในหลายๆ มิติ เรื่องต่างๆ เหล่านี้จะต้องถูกหยิบยกมาเป็นนโยบายขับเคลื่อนประเทศของเรา เราต้องยอมรับว่าสถานการณ์หนี้สินของเกษตรกร ถ้าดูจากบทบาทของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และดูจากกระบวนการขับเคลื่อนเรื่องหนี้สินเกษตรกร ตลอดระยะเวลาการเข้ามาดำรงตำแหน่ง 15 เดือนที่ผ่านมา มีพี่น้องเกษตรกรมาเยี่ยมเยือนกระทรวงฯ ตลอดเวลา ด้วยเรื่องของภาระหนี้สินซึ่งไม่มีวันจบสิ้น แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาที่ผ่านมามีปัญหา ทำให้เกิดหนี้สินล้นพ้นตัว และไม่สามารถที่จะดำเนินการให้หลุดพ้นได้ เพราะฉะนั้นภาคของวิชาการก็จะสะท้อนข้อคิดเชิงวิชาการไปสู่นโยบาย

ส่วนในเรื่องข้อเสนอที่จะผลักดันไปสู่นโยบายก่อนการเลือกตั้งซึ่งจะมีขึ้นในอีก 3 วันข้างหน้า ก็น่าสนใจที่พรรคการเมืองจะหยิบยกไปทำนโยบายของพรรคและขับเคลื่อนอย่างจริงจัง โดยมีพวกเราทุกๆ คนคอยติดตาม เพราะทุกครั้งหลังการเลือกตั้ง เราไปใช้สิทธิ์แล้วแต่เราไม่ได้ทำหน้าที่ต่อหน้าที่ของเรายังมีต่อในการกำกับดูแล ติดตามตรวจสอบว่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ทำหน้าที่ ทำตามนโยบายที่หาเสียงไว้หรือไม่

นักวิชาการก็ต้องแสดงบทบาท ชี้ให้เห็นในเชิงประจักษ์ว่าปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วเรื้อรังจนถึงบัดนี้เกิดจากอะไรบ้าง เกิดจากนโยบายของรัฐที่ผิดพลาดหรือเปล่า เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศหรือเปล่า หรือเกิดจากผลกระทบภายนอกที่เราไม่สามารถควบคุมได้ ซึ่งต้องสะท้อนความเป็นจริงออกไปให้ได้

ในขณะนี้ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) มีหนี้สินอยู่เก้าแสนล้านบาท กว่าสามล้านครัวเรือนที่เป็นสมาชิก มีหนี้สินที่อยู่กับ ธ.ก.ส. เก้าแสนล้านบาท จากที่เคยพักหนี้ช่วงแรกๆ ของรัฐบาลยุคหนึ่ง หนี้แสนล้านพัฒนาการกลายมาเป็นเก้าแสนล้าน เพราะฉะนั้นการสัมมนาวิชาการในครั้งนี้จะสะท้อนความเป็นจริงของสังคม ให้สาธารณะได้รับรู้ว่าเกิดอะไรขึ้นกับภาคการเกษตรและสังคมโดยรวมของบ้านเรา ฉะนั้นนโยบายในการหาเสียงของพรรคการเมือง ถ้าเราดูจากป้ายริมถนน ก็น่ายินดีมาก เหมือนจะหลุดพ้นจากภาวะหนี้ เหมือนจะมีรายได้เพิ่มขึ้น ซึ่งงานวิจัยก็คงเป็นอีกทิศทางหนึ่งให้มองเห็นและตอบสังคมได้ว่าใช่หรือไม่ใช่ เป็นหน้าที่ของนักวิชาการที่ต้องทำงานร่วมกัน ต้องผนึกกำลังกันอย่างเข้มแข็ง ทั้งภาครัฐ ภาควิชาการ ภาคประชาชน ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม โดยเฉพาะสื่อสารมวลชน ทั้ง 5 ภาคส่วน โดยเฉพาะภาคประชาชนคนเล็กคนน้อย เราต้องยืนหยัดแสดงความเห็นและทำหน้าที่ของเราอย่างตรงไปตรงมาให้ได้มากขึ้น ประชาชนที่ออกมาพูดเป็นคนส่วนใหญ่แต่เสียงเบามาก ส่วนนักวิชาการคนน้อยแต่เสียงดัง เช่นอาจารย์เดชรัตน์คนเดียวที่ส่งผลสะท้อนแล้ว และหลังจากนี้ไปอาจารย์ต้องมีบทบาทมากขึ้นในฐานะที่อาจารย์มาจากคณะเศรษฐศาสตร์ ที่จะสะท้อนความเห็น ว่าสังคมในขณะนี้กำลังเดินไปสู่ทิศทางไหน

ผมอยากให้วิจัยเรื่องบทบาทของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์กับการปฏิรูปภาคการเกษตรที่จะทำให้เกษตรกรหลุดพ้นจากภาระหนี้สิน บทบาทนี้สำคัญ ถ้าทำได้อาจจะเห็นทิศทาง ว่ากระทรวงฯ เองเป็นอุปสรรคหรือไม่ ในเชิงโครงสร้าง ขณะนี้รัฐบาลพยายามที่จะบอกว่า อาจจะต้องมีการยุบกระทรวงมารวมกัน อย่างกระทรวงเกษตรฯ อาจจะยุบกรมมารวมกัน ยิ่งเรามีปัญหามาก เรายิ่งแตกหน่วยออกไปมาก ก็ยังแก้ปัญหไม่ได้ เพราะฉะนั้นอาจจะต้องเอามารวมกัน คือไม่ต้องมีหลายหน่วยมาก ทิศทางอาจจะจะเป็นไปทางนั้นก็ได้อีก ส่วนการจัดงบประมาณรูปแบบใหม่ ท่านนายกฯ บอกว่าถ้ากระทรวงต่างๆ สามารถบูรณาการการของงบประมาณร่วมกันได้ ทำงานหลายๆ กระทรวงรวมกัน ของงบประมาณด้วยกัน ก็จะจัดสรรงบให้ก่อน ในกระทรวงเดียวกันสามารถทำงานข้ามกรมได้ก็จัดสรรงบให้ก่อน ตรงนี้ก็จะเริ่มเห็นทิศทางของการจัดสรรงบประมาณใหม่ แต่เดิมทำงานคนละหน้าที่ กระทรวงใครกระทรวงมัน เช่น กระทรวงเกษตรฯ จะสร้างอ่างเก็บน้ำ ก็ต้องไปเกี่ยวข้องกับหลายกระทรวง หลายหน่วยงาน เช่น กระทรวงทรัพยากรฯ กรมป่าไม้ กรมอุทยานฯ กว่าจะได้ทำก็ใช้เวลา 20 ปี จนสภาพสังคม สภาพบ้านเมืองเปลี่ยนไป เมื่อคิดจะทำวันนี้ก็ทำไม่ได้แล้ว ฉะนั้นก็มีแนวคิดว่าการรวมกระทรวงในการทำภารกิจร่วมกันน่าจะดีกว่า

ส่วนงานวิจัยทั้ง 5 เรื่องที่จะนำเสนอในวันนี้ก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อประเทศชาติของเรา ผู้ที่จะรับผลก็คือเกษตรกร ฉะนั้นพี่น้องเกษตรกรก็ต้องแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ เพราะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง ต้องดูทิศทางการวิจัยที่ออกมาว่าเรามีส่วนร่วมหรือเปล่า หรือเป็นงานวิจัยของนักวิชาการฝ่ายเดียว

เพราะไม่อย่างนั้นแล้วสุดท้ายงานวิจัยเหล่านี้ก็อยู่บนหิ้ง เอกสารงานวิจัยที่ออกมามีมากมาย แต่งานวิจัยเรื่องเกษตรอินทรีย์สักฉบับยังหายาก เราขับเคลื่อนเรื่องเกษตรอินทรีย์ แต่จะหางานวิจัยมารองรับเพื่อจะแบนสารพิษอันตรายร้ายแรงสามตัวกลับหาไม่เจอ ซึ่งเป็นเรื่องน่าประหลาดมาก เราใช้เงินในการขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์ปีละพันกว่าล้าน สิบกว่าปีก็หมิ่นกว่าล้าน ก็ยังไม่เติบโต กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ร่วมกับสภาเกษตรกรแห่งชาติและสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ผลักดันพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนขึ้นมาหนึ่งฉบับ เพื่อจะมาเป็นกลไกในการขับเคลื่อนงานสำหรับพี่น้องเกษตรกร ก็ยังมี 6 สมาคมคัดค้านไม่เห็นด้วย บอกว่าจะทำประเทศล้าหลัง ถอยหลัง ถ้าหากไม่ใช้สารเคมี เกษตรกรจะอยู่รอดไม่ได้ แต่ความคิดเห็นของพี่น้องเกษตรกรส่วนใหญ่เห็นว่า ถ้ามีพระราชบัญญัติจะทำให้เกิดสมัชชาเกษตรกรรมยั่งยืนในระดับพื้นที่ จะมีการแสดงความคิดเห็นของพี่น้องเกษตรกรจากในพื้นที่เพื่อกำหนดนโยบายระดับประเทศ ก็เหมือนกับงานวิจัยของท่านอาจารย์ทั้งหลายที่กำลังดำเนินการในวันนี้ ก็จะมาเชื่อมประสานกัน ร่างพระราชบัญญัตินี้ยังอยู่ในการพิจารณาขอปรับแก้ และเตรียมนำเสนอรัฐบาลชุดใหม่ ซึ่งหากพระราชบัญญัติฉบับนี้ผ่านก็จะเป็นประโยชน์ต่อเกษตรกรแต่จะเป็นโทษต่อนายทุนขายสารพิษ

การปรับเชิงนโยบายถือว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ดังนั้นจึงขอให้นักวิจัยทุ่มเททำงานหนักต่อไปเพื่อประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม ท่าน รมช. วิวัฒน์ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้และมีทุนของสำนักงานพัฒนาวิจัยการเกษตร (สวก.) ซึ่งท่านกำกับดูแลอยู่ประมาณสองพันกว่าล้าน เป็นช่องทางหนึ่งที่สามารถใช้ได้ และอยากให้นักวิชาการได้เข้าไปใช้บ้าง เพราะส่วนใหญ่ที่ผ่านมาจะเป็นหน่วยงานในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์มากกว่าที่ใช้ทุนในส่วนนี้ แต่ผลสะท้อนออกมาไม่ได้ผลเท่าที่ควร ดังนั้นถ้าต้องการใช้ทุนสนับสนุนจากช่องทางนี้ก็ไปหารือและพูดคุยกันว่าเราจะวิจัยเรื่องอะไร

การดำเนินงานของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในช่วงที่มีรัฐมนตรีช่วยฯ ชื่อวิวัฒน์ ศัลยกำธร หลายท่านก็อาจจะมองไม่ค่อยตรงกันนัก ท่านอื่นอาจจะมองในระดับมหภาค มองภาพใหญ่ แต่ท่านวิวัฒน์ยังยืนหยัดชัดเจนในสายเกษตรอินทรีย์และเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อปกป้องพี่น้องเกษตรกรและผู้บริโภค ปกป้องแผ่นดินของเราให้ปราศจากสารพิษ

ผมขอขอบคุณคณะผู้จัดงานสัมมนาวิชาการสาธารณะ นักวิจัย ภาครัฐ สื่อสารมวลชน และภาคประชาชนทุกท่านที่ให้ความสำคัญกับประเด็นปัญหาของพี่น้องเกษตรกร ขอขอบคุณวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ ตัวแทนส่วนราชการ และตัวแทนเกษตรกร ที่มาเข้าร่วมการสัมมนาครั้งนี้ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยทุกศาสตร์จะเป็นประโยชน์ต่อสาธารณะจริงๆ

และฝากภาคสื่อมวลชนช่วยในการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ ซึ่งที่ผ่านมา Thai PBS เกาะติดเรื่องนี้มาตลอด ทำอย่างต่อเนื่อง ในรายการบ่ายโมงตรงประเด็น ซึ่งใช้เวลาสั้นๆ แต่สะท้อนความเป็นจริงของสังคมได้มาก ส่วนสื่ออื่นๆ ก็คงต้องพัฒนา ไม่เช่นนั้นแล้วก็จะไม่มีคนสนใจ

บัดนี้ได้เวลาอันสมควรแล้ว ผมขอเปิดการสัมมนาวิชาการสาธารณะในหัวข้อ “ทางรอดเกษตรกรไทยในภาวะวิกฤตหนี้สิน” ขอให้การสัมมนาครั้งนี้ ดำเนินไปด้วยความราบรื่น และบรรลุวัตถุประสงค์เป้าหมาย ตามที่ตั้งใจไว้ทุกประการ ขอขอบคุณครับ

- พิธีกรกล่าวขอบคุณ ที่ปรีกษารัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และเรียนเชิญคุณนันท์วันหาญดี จากกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์สนามชัยเขต มอบของที่ระลึก

คุณนันท์วันหาญดี ตัวแทนกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์สนามชัยเขต
มอบของที่ระลึกแก่ที่ปรีกษารัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

พิธีกร: ในช่วงต่อไปจะเป็นการนำเสนองานวิจัยเรื่อง “บริบทหนี้สินชาวนาและเกษตรกร” ซึ่งมีคณะผู้วิจัย 2 ท่านที่ลงพื้นที่ไปศึกษาในประเด็นนี้ คือ ผศ.ดร.ชยานี ชวะโนทย์ จากคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และคุณสฤณี อาชวานันทกุล จากบริษัท ป่าสาละ จำกัด

ผู้วิจัยทั้งสองท่านได้ลงพื้นที่ไปศึกษาเรื่องพฤติกรรมการเงินของชาวนา ซึ่งได้ลงลึกในเรื่องของสัญญาเงินกู้ของธนาคาร โดยเฉพาะธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร หรือ ธ.ก.ส. ได้พบถึงความไม่เป็นธรรมของสัญญาหลายประการ ดังนั้นเชื่อว่าประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษาจะเป็นประโยชน์ต่อเกษตรกร เพราะพี่น้องเกษตรกรสามารถกลับไปเปิดดูสัญญาที่ทำกับ ธ.ก.ส. ได้ว่าเรามีข้อได้เปรียบเสียเปรียบอะไรบ้าง และอาจจะไปแนะนำให้สมาชิกในชุมชนได้ทราบว่าสัญญาที่ถูกต้องควรจะเป็นแบบไหน อย่างไร

- 13.20-13.50 น. นำเสนองานวิจัย “บริบทหนี้สินชาวนาและเกษตรกร”¹

โดย ผศ.ดร.ชญาณี ชวะโนทย์ จากคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
และคุณสฤณี อาชวานันทกุล จากบริษัท ป่าสาละ จำกัด

- ผศ.ดร. ชญาณี ชวะโนทย์ นำเสนอ ภาพรวมของสภาพเศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกร และพฤติกรรมทางการเงิน และตัวอย่างกระแสเงินสดของครัวเรือนเกษตรกร

ผศ.ดร.ชญาณี ชวะโนทย์

ขอสวัสดิ์ทุกท่าน ดิฉันชญาณี ชวะโนทย์ และคุณสฤณี อาชวานันทกุล เราได้ลงพื้นที่และศึกษาในประเด็นเรื่องพฤติกรรมทางการเงินของเกษตรกร และเรื่องหนี้สิน ในวันนี้ที่เราจะคุยกันแบ่งออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆด้วยกัน ส่วนแรกคือการนำเสนอภาพของครัวเรือนเกษตรกรและพฤติกรรมทางการเงิน ส่วนนี้จะเป็นการให้ข้อมูลเพื่อให้เห็นภาพใหญ่ในการสัมมนาและนำไปสู่การแลกเปลี่ยนถกเถียงกันต่อได้ ส่วนหลังคือเรื่องความเป็นธรรมในตัวสัญญาสินเชื่อ ในการลงพื้นที่ เราได้เห็นหลายบริบทหลายมุมมอง ทั้งเรื่องของพฤติกรรมของชาวบ้าน และเรื่องของตัวสัญญาที่ทำให้มีปัญหาในการจัดการ ที่นี้ถ้าเน้นในเรื่องหนี้สิน เราเอาข้อมูลในภาพรวมของประเทศมาให้คุณ เป็นข้อมูลจากสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร ก็จะได้เห็นว่าตัวหนี้สินปลายปีเฉลี่ยของครัวเรือนเพิ่มขึ้นสูงตั้งแต่ปี 2552 ประมาณห้าหมื่นสี่พันบาท จนถึงประมาณหนึ่งแสนสองหมื่นกว่าบาทในปี 2559 ซึ่งถือว่าเพิ่มขึ้นค่อนข้างสูง อาจเป็นเพราะปัจจัยจากภัยธรรมชาติ ซึ่งเป็นความเสี่ยงที่ทำให้ครัวเรือนภาคเกษตรมีความเปราะบางในการจัดการทางการเงิน แม้ว่าโดยทั่วไปการลงทุนที่มีความเสี่ยงสูง มักจะได้ผลตอบแทนสูง แต่ในภาคการเกษตร ความเสี่ยงสูง ผลตอบแทนกลับต่ำ ซึ่งเป็นเรื่องที่ขัดแย้งกัน

¹ อ่านเนื้อหาโดยละเอียดในเอกสารรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาเรื่อง “พฤติกรรมและสถานการณ์ทางการเงินของครัวเรือนที่มีปัญหาหนี้สิน”

ภาพรวมของครัวเรือนเกษตร และพฤติกรรมทางการเงิน

1. ภาพรวมของครัวเรือนเกษตร

ข้อมูลที่เก็บได้อาจยังมีบางส่วนไม่สมบูรณ์ จึงขออ้างอิงจากข้อมูลของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร ซึ่งเป็นรายงานภาพรวมของครัวเรือนเกษตร (ดูเอกสารประกอบการสัมมนา) จะเห็นได้ว่ารายได้ที่เป็นเงินสดทางการเกษตรดูเหมือนจะเยอะ แต่ถ้าหักค่าใช้จ่ายทางการเกษตรออกไปก็จะเหลือน้อยไม่มากนัก ส่วนใหญ่แล้วจะมีรายได้นอกภาคการเกษตรเข้ามาเสริมเสียมากกว่า กล่าวคือ ถ้ามีรายได้เฉพาะจากภาคเกษตรก็จะแบกรับค่าใช้จ่ายไม่ไหว จึงต้องมีเงินส่วนอื่น เช่น เงินโอนจากลูกหลาน หรือรายได้จากอาชีพเสริมอื่นๆ เข้ามาทดแทนในช่วงที่ไม่มีรายได้จากภาคการเกษตร จะเห็นว่าสุดท้ายหลังจากใช้จ่ายในเรื่องการอุปโภคบริโภคแล้วจะเหลือเงินสดคงเหลือก่อนการชำระหนี้ประมาณห้าถึงหกหมื่น ขณะที่หนี้สินปลายปีมีจำนวนเป็นสองเท่าของเงินสดที่เหลืออยู่ ในภาพรวมจะเห็นว่าหนี้สินเฉลี่ยปลายปีก็ยิ่งมากกว่าเงินสดคงเหลือปลายปีของเกษตรกร ดังนั้นถ้าจะให้ใช้คืนเงินต้นทั้งหมดก็ยังไม่ไหว เป็นสิ่งที่เราต้องหาทางออกกันต่อไป

ในการศึกษาวิจัยนี้ลงพื้นที่ที่ตำบลบางซุด จังหวัดชัยนาท แม้จะเป็นเพียงพื้นที่เดียว แต่ภาพที่เห็นก็พอจะใกล้เคียงในระดับประเทศได้ โดยเฉพาะครัวเรือนที่เป็นเกษตรกรที่ทำนา เพราะในพื้นที่บางซุด รายได้ส่วนใหญ่มาจากการทำนาข้าว พืชพาเกษตรเชิงเดี่ยวเป็นหลัก อาจจะมีการปลูกพืชอื่นๆ บ้าง แต่ไม่ได้ปลูกขาย มีไว้เพื่อบริโภค แจกจ่าย มีการแปรรูปบ้าง มีอาชีพเสริมอยู่บ้าง

เกษตรกรส่วนใหญ่มีอายุค่อนข้างสูง คืออายุเฉลี่ย 40 ปีขึ้นไป ลักษณะครอบครัวเป็นแบบ skipped generation คือหลานๆ อยู่กับปู่ย่าตายาย ส่วนพ่อแม่เข้าไปทำงานในเมือง ไม่อยู่ในพื้นที่ อาจส่งเงินค่าเทอมและค่าใช้จ่ายมาให้ เป็นลักษณะของการ skip คือข้ามไป หรือหายไป 1 generation (ในที่นี้คือรุ่นพ่อแม่หายไป) ซึ่งเป็นภาพที่พบเห็นได้มาก

จากการสัมภาษณ์ พบว่าส่วนใหญ่เกษตรกรมีบัตรสวัสดิการคนจน และดังที่กล่าวไปแล้วว่าคนในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ จึงได้รับเงินสวัสดิการผู้สูงอายุ ซึ่งเงินส่วนนี้เป็นกระแสเงินที่ไหลเข้าออกทุกเดือน แม้จะไม่ได้เป็นก้อนใหญ่ แต่ก็เงินที่นำไปใช้ในการอุปโภคบริโภคจริงๆ ช่วยเหลือในการจับจ่ายใช้สอยของชาวบ้านได้จริง

เกษตรกรในพื้นที่ส่วนใหญ่มีหนี้สิน และเจ้าหนี้รายใหญ่คือ ธ.ก.ส. รองลงมาคือสหกรณ์การเกษตรในพื้นที่ และกองทุนหมู่บ้านฯ อีกส่วนหนึ่งเป็นหนี้ในระบบ และการหยิบยืมจากญาติ ในกรณีที่รายได้ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายก็จะหยิบยืมจากญาติพี่น้อง ผู้วิจัยพยายามจะแยกค่าใช้จ่ายแต่ละบ้านเพื่อวิเคราะห์เรื่องรายรับรายจ่ายครัวเรือน แต่ทำได้ยาก เพราะมีการใช้สิ่งของร่วมกับอีกบ้านหนึ่งซึ่งเป็นพี่น้องกัน ทำให้แยกเป็นรายครัวเรือนค่อนข้างยาก ซึ่งในบริบทหนึ่งเรื่องนี้ก็ทำให้ได้เห็นถึงความช่วยเหลือระหว่างญาติพี่น้องในชุมชน

เกษตรกรในพื้นที่ มีทั้งที่เป็นเจ้าของที่นาเอง และเช่าที่นาทำนา อัตราการเช่าจะอยู่ที่ 20 ถึงต่อไร่

2. พฤติกรรมทางการเงิน

จากภาพตารางก่อนหน้านี้ จะเห็นว่าเกษตรกรไม่ค่อยมีเงินเก็บหรือมีการออมเงินอย่างเป็นระบบ ส่วนใหญ่ไม่มีการทำบัญชีรายรับรายจ่ายของครัวเรือน ครัวเรือนที่ไม่ทำบัญชีบอกว่าทำแล้วเห็นบัญชีมีแต่รายจ่าย ไม่มีรายได้เข้ามาเลย จึงรู้สึกท้อแท้ไม่มีกำลังใจ

ลักษณะการทำนาส่วนใหญ่เป็นลักษณะ “ปริญญโท (โทร.)” คือ การโทร.ส่ง โทร.จ้าง กล่าวคือ เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ได้ทำนาเองเพราะเป็นผู้สูงอายุ ทำเองทุกอย่างไม่ไหว จึงใช้วิธีการโทร.จ้างแรงงานทำ ซึ่งก็ทำให้มีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง

อีกส่วนหนึ่งซึ่งเป็นส่วนใหญ่อีกเช่นกัน คือการ “ซื้อเชื่อ” เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย สารเคมีต่างๆ จากร้านค้าในพื้นที่ ซึ่งก็มีการแข่งขันกันอยู่ ชาวบ้านในพื้นที่จะรู้ว่าราคาร้านไหนถูกกว่า แต่ก็ไม่ได้แตกต่างกันมากนัก และยังมีกลุ่มที่ไม่ได้ใช้วิธีซื้อเชื่อจากร้านค้า แต่ใช้บัตรสินเชื่อของ ธ.ก.ส. เหมือนกับบัตรเครดิตทั่วไป สามารถรูดบัตรเหมือนใช้เงินสดซื้อที่ร้านค้า เมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยว ขายผลผลิตได้ก็ต้องเอาเงินไปจ่ายสินเชื่อที่รูดบัตรมา ข้อดีคือการหมุนเงินง่ายขึ้น แต่ข้อเสียคือความเสี่ยงจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตในฤดูกาลนั้นซึ่งอาจจะไม่ได้ตามเป้า ก็จะไม่มีการมาจ่ายคืนตามจำนวนเงินที่ซื้อไป ทำให้ต้องจ่ายดอกเบี้ยเพิ่มหรือสูงกว่าปกติ

พฤติกรรมทางการเงินอีกประการหนึ่งที่พบคือ ความสามารถในการบริหารกระแสเงินเข้าออกที่ไม่ตรงกัน คือ ชาวนาต้องมีความเชี่ยวชาญมากในการที่จะหมุนเงินที่เข้ามาว่าจะเอาออกไปทำอะไร เพราะค่าใช้จ่ายก็จะมีขึ้นๆ ลงๆ เช่น ครัวเรือนหนึ่งมีรายได้จากการขายข้าวในช่วงเดือนมกราคมและมีงวดหนี้ที่ต้องจ่ายในเดือนเมษายน ในแต่ละเดือนจะมีรายได้จากเงินโอนจากรัฐและจากลูกมาช่วยในเรื่องค่าใช้จ่าย แต่จะเกิดความเสี่ยงเมื่ออาจมีรายจ่ายจำเป็นที่ไม่คาดคิดในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม ก่อนการจ่ายหนี้ในเดือนเมษายน ทำให้มีแนวโน้มที่จะไม่สามารถใช้หนี้นี้ได้

ตัวอย่างครัวเรือนที่สอง ไม่ได้เป็น skipped generation หัวหน้าครอบครัวอายุประมาณ 40 ปี อาชีพหลักเป็นเกษตรกร ไม่มีเงินโอนจากรัฐในส่วนของการสวัสดิการผู้สูงอายุ แต่มีรายได้เสริมจากการรับจ้างนอกภาคเกษตร เพราะการทำนามีช่วงเวลาค่อนข้างนานกว่าจะมีรายรับเข้ามา ฉะนั้นถ้ามีกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น เช่น การปลูกพืชที่วงจรสั้นลง ก็จะทำให้มีรายรับเข้ามามากขึ้น ซึ่งจะช่วยชดเชยค่าใช้จ่ายในแต่ละเดือน เป็นการกระจายแหล่งที่มาของรายได้ให้มีความหลากหลายเพื่อให้สอดคล้องกับรายจ่ายที่ออกไปในแต่ละเดือน

รายจ่ายที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้ความสามารถในการชำระหนี้เป็นไปได้ยาก คือรายจ่ายเกี่ยวกับเงินใส่ซองทำบุญ คือชาวบ้านต้องเก็บเงินเพื่อใส่ซอง แต่ไม่สามารถจะเก็บเพื่อจ่ายหนี้ได้ รายจ่ายลักษณะนี้เป็นบริบทคล้ายกับการช่วยเหลือกันในชุมชน ซึ่งในเมืองอาจมีสวัสดิการที่ชัดเจน แต่ในต่างจังหวัดอาจจะไม่มี ดังนั้นจึงถือว่าเป็นการช่วยเหลือกันในระบบที่ไม่เป็นทางการในชุมชน

ในส่วนของพฤติกรรมทางการเงินในเรื่องของหนี้สิน จะพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่จำไม่ได้ว่าตนเองจะต้องจ่ายหนี้เมื่อไร อัตราดอกเบี้ย และยอดหนี้เดิมเท่าใด ผู้วิจัยจึงให้ชาวบ้านนำสัญญาที่แจ้งการเรียกเก็บหนี้

หรือเอกสารหลักฐานจาก ธ.ก.ส. หรือจากสถาบันการเงินมาให้ดู เพื่อที่จะได้คำนวณต่อได้ และเกษตรกรหลายราย เป็นหนี้สะสมมานาน เช่น ตั้งแต่ปี 2540 ก็ยังใช้หนี้ไม่หมด เพราะบางช่วงอาจประสบภัยธรรมชาติ หรือทำธุรกิจ แล้วไม่ประสบความสำเร็จ จึงไม่มีเงินใช้หนี้ ก็จะเป็นหนี้ทบต้นทบดอกสะสมมาเรื่อยๆ

อีกประเด็นหนึ่งที่ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกต ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับเกษตรกรอินทรีย์ในเรื่องของการลดการใช้สารเคมีของชาวบ้านในพื้นที่ คือ เมื่อชาวบ้านไม่ได้ทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย สิ่งที่ชาวบ้านมองเป็นอันดับแรกคือ ชาวบ้านต้องการรายรับที่สูงสุดก่อน เพื่อจะได้นำไปจ่ายหนี้และหมุนค่าใช้จ่ายอื่นๆ ที่เหลือ ในทางเศรษฐศาสตร์ แล้วเราจะมองในเรื่องกำไรสูงสุด จึงพยายามลดรายจ่ายเพื่อให้ส่วนต่างของรายรับกับกำไรมากขึ้น ดังนั้นในกรณีที่ ลดการใช้สารเคมีโดยการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ในช่วงของการปรับเปลี่ยนอาจทำให้ผลผลิตลดลง การที่ผลผลิตต่อไร่ลดลง ทำให้รายรับลดลง โดยเฉพาะเกษตรกรที่ทำนาเช่าที่ต้องจ่าย 20 ถึงต่อไร่ เมื่อผลผลิตลดลงก็มีความลำบาก แม้ว่า กำไรจะเพิ่มขึ้น (เพราะรายจ่ายลดลง) แต่ตัวเงิน ณ วันที่รายรับเข้ามานั้นน้อยหรือลดลง และต้องเอาเงินก้อนนี้ไป หมุนต่อ เพราะฉะนั้นจึงเป็นเรื่องยากในการที่เกษตรกรจะมองในลักษณะที่เป็นกำไร คือ ยากที่จะมองว่าการหันมา ทำเกษตรอินทรีย์ ลดการใช้สารเคมีจะทำให้กำไรเพิ่มขึ้น เพราะในความเป็นจริงคือรายรับลดลง ดังนั้นจึงไม่มีเงิน ก้อนมากพอที่จะเอาไปหมุนต่อ ซึ่งตรงนี้เป็นอีกจุดหนึ่งว่าเราจะทำอะไรต่อได้บ้าง

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มเกษตรกรที่มีหนี้สินในภาวะที่ยอมรับได้ คือเมื่อมีรายรับเข้ามาก็ใช้หนี้ทันที เกษตรกรในกลุ่มนี้ก็จะลดยอดหนี้ได้มากกว่ากลุ่มที่รอจนกว่าจะถึงกำหนดที่ต้องชำระ

ในส่วนของการพักชำระหนี้ พบว่าไม่ได้ช่วยมากนัก เพราะระหว่างพักชำระหนี้ก็ไม่ได้ทำให้ดอกเบี้ย ลดลงแต่อย่างใด เนื้อหาส่วนนี้จะอยู่ในส่วนของความไม่เป็นธรรมในสัญญาเงินกู้ ซึ่งคุณสฤณี อาชวานันทกุล จะเป็นผู้นำเสนอ

- คุณสฤณี อาชวานันทกุล นำเสนอเรื่อง “ความไม่เป็นธรรมในตัวสัญญาลินเชื่อ”

คุณสฤณี อาชวานันทกุล

ในเรื่องความไม่ธรรมของสัญญาสินเชื่อ ข้อมูลส่วนนี้ได้มาจากการศึกษาตัวสัญญาสินเชื่อและพูดคุยกับเกษตรกร ก่อนที่จะไปถึงคำว่า “ความไม่เป็นธรรม” ตามหลักของการเงินต้องมาเริ่มที่คำว่า “ความเป็นธรรม” ก่อน

ความเป็นธรรมของการให้บริการทางการเงินแปลว่าอะไร สำหรับชาวบ้านเรื่องนี้ถือว่าเป็นเรื่องค่อนข้างใหม่ แม้แต่ในระดับโลกก็ถือว่าเป็นเรื่องค่อนข้างใหม่ ไม่ใช่เรื่องที่มีบรรทัดฐานมานาน ในระดับสากลเพิ่งมีการตื่นตัวในเรื่องนี้เมื่อประมาณ 10 ปีที่แล้วนี้เอง ตอนที่เกิดวิกฤตแฮมเบอร์เกอร์ วิกฤตยูโรโซน (วิกฤตหนี้สาธารณะยุโรป) ธนาคารในอเมริกาในยุโรปหลายแห่งมีปัญหาทางการเงินรุนแรง ต้องให้รัฐบาลเข้าไปอุ้ม จากจุดนั้นก็มีการเพิ่งเล็งว่า ธนาคารเหล่านี้ปล่อยกู้ในลักษณะที่หลอกลวงหรือไม่ เพราะทำให้คนที่จริง ๆ แล้วไม่ควรจะได้รับสินเชื่อ เช่น สินเชื่อบ้าน กลับได้สินเชื่อและไม่สามารถจ่ายหนี้ได้ มีการตั้งคำถามต่างๆ นานาที่ลงไปถึงรายละเอียดของความเป็นธรรมของการให้บริการ จึงเป็นที่มาของเอกสารที่ค่อนข้างเป็นมาตรฐานสากลที่หลายประเทศใช้อ้างอิงถึง คำว่า ความเป็นธรรม ก็คือเอกสารของกลุ่มประเทศ G20 ซึ่งมีกลุ่มคณะทำงานที่ทำเรื่องการคุ้มครองผู้บริโภค ต้องการให้เกิดความเป็นธรรมกับผู้บริโภคซึ่งก็คือลูกค้าธนาคารทั้งหลาย ดังนั้นจึงเกิด Guideline หรือแนวปฏิบัติของ G20 เรื่องการคุ้มครองผู้บริโภค (หลักการคุ้มครองผู้บริโภคทางการเงิน) ซึ่งจะพูดถึงเรื่องหลักๆ ดังนี้

1. ความเป็นธรรมในการได้รับสารสนเทศที่สมบูรณ์ ก็คือเรื่องของข้อมูล บริการทางการเงินไม่ใช่สินค้าเหมือนลูกชิ้นปิ้ง ถ้าเป็นลูกชิ้นก็พอมองออกว่าเป็นลูกชิ้นหมูหรือลูกชิ้นไก่ พอจะตัดสินใจได้ว่าขายแพงไปหรือเปล่า แต่บริการทางการเงินหรือสินเชื่อเป็นนามธรรม จำต้องไม่ได้ ไม่มีทางที่เราในฐานะลูกค้าจะเข้าใจเงื่อนไขต่างๆ ได้ดีเท่ากับผู้ที่ให้บริการ เรื่องของข้อมูลสำคัญที่สุด ดังนั้นผู้ให้บริการซึ่งก็คือธนาคารหรือสถาบันการเงิน ต้องให้ข้อมูลที่มีลักษณะ**สมบูรณ์** (complete) ต่อการตัดสินใจที่จะใช้บริการ **เที่ยงตรง** (accurate) คือมีข้อมูลที่ถูกต้องชัดเจนและ**เข้าถึงได้** (Accessible) คือเราต้องสามารถถามได้ ถามเรื่องอะไรก็ต้องมีข้อมูลพร้อม ดังนั้นข้อมูลจะต้อง**สมบูรณ์ เที่ยงตรง เข้าถึงได้** ก่อนที่เราจะตัดสินใจซื้อบริการหรือขอสินเชื่อจากธนาคาร

ดังนั้นในปัจจุบันนี้ เนื่องจากปัญหาวิกฤตแฮมเบอร์เกอร์หรือยูโรโซนที่เคยเกิดขึ้น จึงทำให้มีการคิดต่อไปอีกว่า คำว่าข้อมูลที่ถูกต้องเที่ยงตรงและเข้าถึงได้อาจไม่เพียงพอ เพราะว่าลูกหนี้เองก็อาจจะไม่รู้ถึงความเสี่ยงว่าตัวผลิตภัณฑ์มีความเสี่ยงอะไรบ้าง และจะรับได้แค่ไหน เพราะแต่ละคนก็มีฐานะ มีบริบทไม่เหมือนกัน ฉะนั้นในหลักการสากลจึงบอกไว้ว่า ข้อมูลที่สถาบันการเงินให้แก่ผู้รับบริการ ต้องมีมากกว่านี้ ไม่ใช่แค่รายละเอียดของบริการทางการเงินเท่านั้น แต่ต้องสามารถบอกเรื่องประโยชน์ เรื่องความเสี่ยง และเงื่อนไขได้ชัดเจนด้วย ตรงนี้ถือเป็นเงื่อนไขที่สำคัญมากในเรื่องของความเป็นธรรมข้อแรก คือเรื่องของความโปร่งใสของการเปิดเผยข้อมูล

นอกจากนี้ธนาคารก็ยังมีบริษัทในเครือหรือใช้ตัวแทนในการไปทวงถามหนี้หรือขายบริการที่เกี่ยวข้อง เช่น ประกัน หรือบริการซื้อขายหลักทรัพย์ต่างๆ ตัวแทนเหล่านี้ก็ควรให้ข้อมูลหากธนาคารมีผลประโยชน์ทับซ้อนด้วย

ความสำคัญของการให้ข้อมูลไม่ได้อยู่ที่เมื่อผู้รับบริการจะไปขอสินเชื่อเท่านั้น แต่หลังจากที่ตัดสินใจขอสินเชื่อมาแล้ว ธนาคารก็ไม่ควรละเลยในการให้ข้อมูลที่ถูกต้องเที่ยงตรงตลอดความสัมพันธ์ของผู้รับบริการหรือตลอดการให้บริการ และข้อมูลต้องมีมาตรฐาน ให้สามารถนำไปเปรียบเทียบข้ามสถาบันการเงินได้ เช่น เมื่อไปขอสินเชื่อจากธนาคารนี้มีเงื่อนไขดังนี้ๆ แต่เมื่อไปขออีกที่หนึ่งจะมีเงื่อนไขอีกแบบหนึ่ง เช่น มีวิธีการคำนวณดอกเบี้ยไม่เหมือนกัน ก็จะสามารถเปรียบเทียบได้ว่าอะไรดีกว่ากัน เพราะฉะนั้นมาตรฐานเหล่านี้ก็เป็นเรื่องสำคัญ

2. ความเป็นธรรมจากปัญหาความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ทับซ้อน ต่อมาก็คือเรื่องของพยายามหาวิธีป้องกันผลประโยชน์ทับซ้อน เช่น ธนาคารหลายแห่งในปัจจุบันมีการแข่งขันรุนแรงมาก ธนาคารก็ยากกำหนดเป้า ซึ่งไม่ได้มีแต่เป้าสินเชื่อที่พนักงานจะต้องทำ อาจจะมีเป้าของประกันที่ต้องการให้พนักงานทำเป้าหมายประกันได้มากๆ ซึ่งเป็นแรงกดดันต่อพนักงานธนาคาร ที่นอกจากจะให้บริการทั่วไปแล้วยังต้องพยายามให้ลูกค้าซื้อประกันให้ได้ตามเป้าอีก ลักษณะเช่นนี้ถ้าธนาคารไม่ระวัง มุ่งกำหนดแต่เป้า แรงจูงใจของพนักงานที่ให้บริการอาจจะไม่ได้เป็นไปเพื่อประโยชน์สูงสุดของลูกค้า เช่น ลูกค้าอาจจะไม่มีความจำเป็นต้องซื้อประกันเลย แต่พนักงานก็อาจจูงใจโน้มน้าว หรือที่แย่กว่านั้นคือหลอกลวงว่า จำเป็นต้องทำด้วยเหตุผลต่างๆ

หลักความคุ้มครองสากลจึงให้ความสำคัญกับการวางมาตรฐานกำกับเรื่องแรงจูงใจ คือต้องไม่มีการกำหนดเป้าในลักษณะที่จะทำให้พนักงานเกิดแรงจูงใจในทางที่จะไม่รักษาประโยชน์ของลูกค้า เป้าในที่นี้ไม่ใช่แค่การให้ผู้บริโภคซื้อบริการที่ไม่จำเป็น เช่น ถ้าตั้งเป้าเรื่องสินเชื่อ พนักงานอาจจะมีการขอให้ลูกค้าทำสัญญาสินเชื่อที่สุุดท้ายก่อให้เกิดหนี้สินมากเกินไป ธนาคารอาจจะไม่ได้รับมัตระวังหรือช่วยประเมินว่าลูกค้ามีความสามารถเพียงพอในการชำระหนี้ ทั้งที่ธนาคารเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนี้

3. ความเป็นธรรมด้านการเข้าถึงบริการทางการเงิน ความหมายคือ ทุกคนควรสามารถเข้าถึงธนาคารหรือสถาบันทางการเงินได้ เช่น ทุกคนสามารถไปที่ธนาคารและขอรายละเอียดสินเชื่อได้ หรือขอดูเงื่อนไขต่างๆ ได้โดยไม่มีข้อจำกัดในการเข้าถึง

4. ความเป็นธรรมในการได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมและเหมาะสม การดำเนินการของสถาบันการเงินต้องเท่าเทียมกัน ไม่เลือกปฏิบัติ ไม่แบ่งแยกว่าสถานะใดหรืออาชีพใด ในกรณีที่เป็นข้อมูลส่วนตัวเรื่องอาชีพหรือรายได้และรายจ่ายนั้นก็เป็นเรื่องจำเป็นในการประเมินความสามารถในการชำระหนี้ของธนาคาร ธนาคารมีสิทธิ์ที่จะดูข้อมูลตรงนี้ได้ แต่หากเลือกปฏิบัติตั้งแต่ต้นนั้นเป็นเรื่องไม่สมควร

หลักความเป็นธรรมในเรื่องการปฏิบัติที่เหมาะสมนี้รวมไปถึงการทวงถามหนี้ด้วย ดังที่ทราบกันดีว่าเรื่องนี้เป็นปัญหามากในประเทศไทย วิธีการทวงถามหนี้ของธนาคารหลายแห่งใช้วิธีชู้กรรโชก หรือส่งแฟกซ์ไปประธานหรือซู หรือบอกนายจ้างว่าพนักงานเป็นหนี้ ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่สมควร เพราะเรื่องหนี้สินเป็นความลับของลูกค้า ซึ่งเรื่องนี้ก็มีกฎหมายการทวงถามหนี้ที่ช่วยแก้ปัญหาตรงนี้ได้

ข้อสังเกตทั้งหมดที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็นข้อสังเกตที่อยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่าน หมายความว่า ธ.ก.ส. ในฐานะที่เป็นสถาบันการเงินเฉพาะกิจ ไม่เคยถูกรณาคำแห่งประเทศไทย (ธปท.) กำกับดูแลในระดับการบริการสินเชื่อ ธนาการแห่งประเทศไทยมีหน้าที่กำกับดูแลธนาการพาณิชย์ หากต้องการให้ ธปท. มากำกับดูแลธนาการเฉพาะกิจอย่าง ธ.ก.ส. ก็ต้องมีข้อตกลงกัน เมื่อไม่กี่เดือนที่ผ่านมาได้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติธุรกิจสถาบันการเงินเป็นการขยายขอบเขตอำนาจของ ธปท. ให้เข้ามาดูแลสถาบันการเงินเฉพาะกิจ รวมทั้ง ธ.ก.ส. ได้มากขึ้น ธปท. เองก็อยู่ระหว่างการร่างหลักเกณฑ์การกำกับสถาบันการเงินเฉพาะกิจ ดังนั้นในหลายประเด็นที่จะนำเสนอในวันนี้ อีกไม่กี่เดือนข้างหน้าก็อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้นเมื่อ ธปท. เอาหลักเกณฑ์ของสถาบันมาจับ แต่ ณ วันนี้ เนื้อหาของสัญญาสินเชื่อที่เป็นปัญหานี้ยังไม่มีมีการกำกับดูแลจากธนาการแห่งประเทศไทย แต่ได้เริ่มกำกับธนาการพาณิชย์ไปแล้ว เริ่มมีหลักเกณฑ์การให้บริการทางการเงินที่เป็นธรรมแล้ว

ความไม่เป็นธรรมของสัญญาสินเชื่อ ธ.ก.ส.

- ลูกหนี้ไม่ได้รับสำเนาสัญญาสินเชื่อ

ความไม่เป็นธรรมของสัญญาสินเชื่อ ธ.ก.ส. หากอ้างอิงจากหลักเกณฑ์สากล อันดับแรกที่ต้องดูคือ เรื่องข้อมูล ว่าลูกหนี้ได้รับข้อมูลที่ถูกต้องเที่ยงตรงหรือไม่ ปัญหาที่พบคือ เกษตรกรแทบทั้งหมดที่ผู้วิจัยลงไปศึกษา ข้อมูล ไม่มีสำเนาสัญญาสินเชื่อหรือสัญญาเงินกู้อยู่กับตัว ซึ่งถือเป็นเรื่องใหญ่มาก เมื่อถามถึงสำเนาสัญญาสินเชื่อ สิ่งที่ได้มาคือ ใบแจ้งหนี้ หรือแบบฟอร์มแนบท้ายสัญญาที่เป็นตารางมีตัวเลขบอกว่าจะต้องจ่ายเท่าไร ซึ่งไม่ใช่ “ตัวสัญญาสินเชื่อ” เรื่องนี้ถือเป็นข้อบกพร่องที่ค่อนข้างร้ายแรงของธนาการ เพราะว่าทำให้ลูกหนี้ไม่สามารถใช้อ้างอิงได้ว่าเงื่อนไขที่ลงนามไปมีอะไรบ้าง

มีการฝึกศึกษาที่ให้ชาวบ้านไปขอสัญญาสินเชื่อจากธนาการ คำตอบที่ได้รับคือ ธนาการไม่ได้ให้ตัวสัญญามาฟรีๆ ก่อนอื่นต้องไปทำเรื่องขอ จากนั้นมาถ่ายเอกสารก็คิดค่าถ่ายสำเนาอีก ซึ่งเป็นเรื่องไม่ถูกต้องจริงๆ

- การผูกมัดลูกหนี้อย่างไม่เป็นธรรม

เมื่อพิจารณาในเนื้อหาของสัญญา พบว่ามีการกำหนดข้อผูกมัดที่มากเกินไป การที่ธนาการจะให้สินเชื่อนั้นไม่จำเป็นต้องมีข้อผูกมัดมากมาย แต่ในสัญญาสินเชื่อ ธ.ก.ส. แบบฟอร์มปกติมีการระบุไว้ว่าเมื่อขอสินเชื่อแล้วจะต้องปฏิบัติตามคำแนะนำของธนาการและส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้วิธีปฏิบัติที่ดีกว่าเดิม หรืออีกนัยหนึ่ง เช่น เมื่อเป็นลูกหนี้แล้ว ถ้าธนาการบอกให้เปลี่ยนวิธีการเพาะปลูกก็ต้องปรับเปลี่ยนตาม ซึ่งไม่ใช่ขอบเขตของสินเชื่อ เพราะไม่ใช่เรื่องของตัวเงิน

- ธนาการสามารถเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขสำคัญในสัญญาเงินกู้ได้ตามอำเภอใจ โดยไม่ต้องแจ้งล่วงหน้า

สัญญาระบุว่า ธนาการมีสิทธิ์ที่จะเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขต่างๆ เช่น วงเงินกู้ กำหนดชำระหนี้ อัตราดอกเบี้ย ได้โดยที่ไม่ต้องแจ้งให้ลูกหนี้ทราบล่วงหน้า ถือเป็นการละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐาน เพราะลูกหนี้จะไม่มีทาง

ทราบเลยว่าเงื่อนไขของสัญญามีการเปลี่ยนแปลงไปเล็กน้อยแค่ไหน จะทราบก็ต่อเมื่อมีใบแจ้งหนี้มา อีกทั้งไม่ทราบด้วยว่า ยอดตัวเลขในใบแจ้งหนี้ที่ตั้งอยู่บนเงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งถือเป็นความเสี่ยงอย่างหนึ่งที่สะท้อนอยู่ในตัวสัญญา

- กำหนดให้ลูกหนี้ขออนุญาตธนาคารในการขอกู้เงินจากผู้อื่น

สัญญาเงินกู้ ธ.ก.ส. กำหนดว่า ในระหว่างที่เป็นลูกหนี้ของธนาคาร หากจะไปขอกู้กับธนาคารอื่น ต้องขออนุญาตธนาคารก่อน ซึ่งข้อนี้ไม่น่าจะเป็นสิทธิ์ของธนาคารในการกำหนดว่าลูกหนี้จะไปขอกู้กับธนาคารอื่นหรือกับใครก็ตาม ธนาคารแค่มีหน้าที่ในการติดตามว่าลูกหนี้มีการส่งเงินตรงเวลาหรือไม่ ไม่จำเป็นต้องขออนุญาตจากธนาคาร

- เรียกหลักประกันอย่างไม่โปร่งใส และบังคับให้ทำประกัน

เรื่องของหลักประกันเงินกู้เป็นอีกประเด็นที่มีข้อความที่กว้างเกินไป คือบอกเพียงว่าจะจัดให้มีหลักประกันเงินกู้ แต่ไม่มีรายละเอียด ไม่ได้บอกว่าหลักประกันคืออะไร เกณฑ์ที่ใช้ในการคำนวณหลักประกันคืออะไร มีข้อความกว้างๆ ว่าลูกหนี้จะเอาประกันภัยทรัพย์สิน และประกันอื่นๆ ตามที่ธนาคารกำหนด ลักษณะนี้เป็นการบังคับพ่วง คือเป็นการบังคับให้ทำประกัน ทั้งที่จริงแล้วลูกหนี้อาจจะไม่อยากจะทำประกัน ต้องการเพียงขอสินเชื่อ ข้อความที่บังคับให้ทำประกันพ่วงกับการขอสินเชื่อลักษณะนี้ หากเป็นธนาคารพาณิชย์ไม่สามารถทำได้เลย หลักเกณฑ์ใหม่ของธนาคารแห่งประเทศไทยที่กำกับธนาคารพาณิชย์นั้นห้ามเด็ดขาด การขายประกันนั้นสามารถทำได้ แต่ธนาคารต้องแจ้งให้ชัดเจนว่าเป็นทางเลือก จะทำหรือไม่ทำก็ได้ และเงื่อนไขคืออะไร

- เรื่องอื่นๆ เช่น สัญญาสินเชื่อระบุว่า ให้ต่ออายุสินเชื่ออัตโนมัติอีกหนึ่งปีหากชำระหนี้ครบถ้วนตามสัญญาแล้ว ประเด็นนี้ไม่แน่ใจว่าทำไมจึงต้องกำหนด คาดว่าอาจจะทำให้ง่ายขึ้นในการบริหารจัดการของธนาคาร แต่ก็เท่ากับเป็นการปิดโอกาสในการเจรจาของลูกหนี้ที่จะเปลี่ยนแปลงใดๆ ในสัญญา

- เรื่องโครงการพักชำระหนี้ ปัญหาของโครงการพักชำระหนี้ลักษณะที่กำลังทำอยู่นี้ เมื่อประกาศพักหนี้ สิ่งที่ทำคือ ลดอัตราดอกเบี้ยเงินต้นบางส่วนและยืดเวลาการชำระเงินต้นออกไป เช่น ยืดออกไปอีกสองปี แต่ในความเป็นจริงธนาคารยังคงคำนวณอัตราดอกเบี้ยอยู่ สุดท้ายแล้วเมื่อสิ้นสุดโครงการก็จะต้องจ่ายดอกเบี้ยตามที่กำหนด ดังนั้นก็ไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาในระยะยาว เพราะปัญหาที่ต้องมีการปรับโครงสร้างหนี้ก็เพราะเกษตรกรไม่มีเงินเพียงพอในการจ่ายหนี้ โครงการนี้จึงเป็นเพียงการหยุดเวลาไว้เฉยๆ แต่ยังคงมีการคำนวณดอกเบี้ยอยู่ ซึ่งเมื่อถึงเวลาจ่ายก็ต้องจ่ายในส่วนที่ค้างอยู่เท่าเดิม เป็นการยืดเวลาแต่ภาระไม่ได้ลดลง เพราะเงินต้นที่ใช้ในการคิดดอกเบี้ยยังเท่าเดิม

- อีกประเด็นหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการพักชำระหนี้คือ การปรับโครงสร้างหนี้ เมื่อสอบถามไปยังธนาคาร เจ้าหน้าที่ก็บอกว่า ธนาคารไม่มีนโยบายที่จะลดภาระเงินต้นเลย ส่วนของดอกเบี้ยสามารถเจรจาได้โดยการลดอัตราดอกเบี้ยหรือขยายระยะเวลาได้ แต่ตัวเงินต้นไม่มีทางลด ซึ่งกรณีนี้นับว่าเป็นการจำกัดสิทธิของลูกหนี้ ซึ่งในความเป็นจริงในภาคธุรกิจจะมีกรณีนี้ ที่เรียกว่า haircut เช่น ถ้าธุรกิจใหญ่ๆ ประสบปัญหาที่จะมีการ

ปรับโครงสร้างหนี้ โดยเจรจากับธนาคาร เพราะจริงๆ ธนาคารก็ต้องการเงินสดคืนเร็วๆ ดีกว่ารอ ก็เกิดการเจรจากันว่าลูกหนี้สามารถจ่ายได้เท่าไร ทักภาระเงินต้นไปที่เปอร์เซ็นต์ เพื่อธนาคารจะได้เงินคืนเป็นก้อน แต่แนวคิดในเรื่องนี้ ธ.ก.ส. ยังไม่มีนโยบาย ซึ่งถือเป็นช่องโหว่ ธนาคารควรจะพิจารณาทำ เพราะในระดับธุรกิจขนาดใหญ่ยังมีการทำเรื่องนี้

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าประเด็นนี้อาจจะเชื่อมโยงกับแรงจูงใจของธนาคารด้วย กล่าวคือ ธนาคารเฉพาะกิจของรัฐ อย่างไรก็ตามรัฐก็ต้องสนับสนุน ธนาคารก็อาจจะคิดว่าปล่อยสินเชื่อไปอย่างไรรัฐบาลก็ต้องเข้ามาดูแล จึงไม่มีแรงจูงใจที่ดีในการระงับเรื่องขอสินเชื่อ หรือดูแลให้ลูกหนี้มาชำระคืน หรือลดภาระหนี้สินของธนาคาร และอาจจะมีการตั้งเป้าสินเชื่อว่าในแต่ละปีธนาคารต้องการเห็นพอร์ตสินเชื่อโตขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งการตั้งเป้าหมายลักษณะนี้อาจจะไม่สอดคล้องกัน หรือดำเนินไปคนละทางกับความเป็นอยู่ของลูกหนี้

- เรื่องสุดท้ายคือ **การเปิดเผยข้อมูล** ดังที่กล่าวไปแล้วว่าในระดับธนาคารพาณิชย์นั้น ธนาคารแห่งประเทศไทยเริ่มมีการกำกับพฤติกรรมการให้บริการทางการเงินและเงื่อนไขต่างๆ แล้ว โดยผ่านเกณฑ์ล่าสุดของ ธปท. ที่เพิ่งประกาศ คือเกณฑ์การให้บริการทางการเงินที่เป็นธรรม ซึ่งมีผลบังคับใช้เมื่อปีที่ผ่านมา และยังไม่ได้นำเกณฑ์นี้ไปใช้กับสถาบันการเงินเฉพาะกิจ แต่จากการติดตามแนวโน้มล่าสุด ธนาคารแห่งประเทศไทยเตรียมออกหลักเกณฑ์การกำกับดูแลธนาคารหรือสถาบันการเงินเฉพาะกิจ สามารถเข้าไปดูร่างหลักเกณฑ์ได้ ซึ่งตอนนี้อยู่ในช่วงรับฟังความคิดเห็น ก็พบว่ามีการคุ้มครองผู้บริโภคด้วย ฉะนั้นหลักเกณฑ์การให้บริการที่เป็นธรรมที่ใช้กับธนาคารพาณิชย์ไปแล้ว ก็น่าจะนำมาใช้กับสถาบันการเงินเฉพาะกิจ โดยเฉพาะกับ ธ.ก.ส. ด้วย

ตารางเปรียบเทียบข้อมูลที่สถาบันการเงินต้องเปิดเผยตามประกาศ ธปท. กับการเปิดเผยข้อมูลของสัญญาสินเชื่อ ธ.ก.ส. (ดูรายละเอียดในเอกสาร งานวิจัยฉบับสมบูรณ์) พบว่า

- สัญญาของ ธ.ก.ส. เปิดเผยเพียงอัตราดอกเบี้ย และอัตราดอกเบี้ยอ้างอิง ไม่อธิบายวิธีการคำนวณและความถี่ หรือจำนวนวันที่ใช้ในการคิดดอกเบี้ย เช่น การคำนวณดอกเบี้ยต่อปี ใช้ 365 วัน หรือ 360 วัน

- ไม่ระบุรายละเอียดหลักประกัน ไม่มีข้อกำหนดสำหรับผู้ค้ำประกัน ว่าคืออะไรบ้าง

- ตัวสัญญาแสดงกำหนดเวลาในการชำระคืนดังเช่นเอกสารสัญญาทั่วไป แต่ไม่ได้มีการแจ้งหรือคำเตือน เช่นว่า ภาระดอกเบี้ยอาจสูงขึ้นได้อีกในอนาคต เพราะธนาคารสามารถเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขได้ ไม่มีการระบุค่าบริการและเบี้ยปรับล่าช้าที่ธนาคารเรียกเก็บได้ จุดนี้สำคัญ เพราะธนาคารหลายแห่งไม่ได้เน้นที่จะหารายได้จากดอกเบี้ยอย่างเดียวแล้ว แต่จะหารายได้จากค่าธรรมเนียมต่างๆ ด้วย ซึ่งถ้าลูกหนี้ไม่มีข้อมูลตรงนี้ก็อาจจะไม่ทราบว่ามีการผิดใจที่จะต้องไปจ่ายค่าธรรมเนียม

- ไม่มีการระบุผลกระทบ กล่าวคือ ตามเกณฑ์ของ ธปท. สัญญาจะต้องระบุว่า ถ้าผู้กู้หรือผู้กู้ร่วมถึงแก่กรรมจะอย่างไร ผลกระทบคืออะไร ซึ่งสัญญาของ ธ.ก.ส. ไม่ได้ระบุไว้ เช่น สิทธิในการหักบัญชีเงินฝากได้หรือไม่ หักได้มากน้อยแค่ไหน

- ไม่ได้ระบุสถานการณ์ที่อาจจะผิดไปจากที่กำหนดไว้ เช่น หากมีการผิมนัดชำระหนี้ จะมีการเก็บดอกเบี้ยเพิ่มขึ้นหรือไม่ หรือดำเนินการอย่างไรบ้างกับยอดคงค้างที่ใช้ในการคำนวณ

ทั้งหมดนี้เป็นลักษณะบางอย่างของสัญญาสินเชื่อของ ธ.ก.ส. ที่ไม่เป็นธรรมต่อลูกหนี้ เน้นอีกครั้งว่าสิ่งที่นำเสนอมาทั้งหมดถือว่ามีความโน้มในทางที่ดี เพราะ ธปท. กำลังอยู่ระหว่างการพิจารณาหลักเกณฑ์กำกับสถาบันการเงินเฉพาะกิจ ระยะที่ 2 ซึ่งหากดูจากที่ได้กำกับธนาคารพาณิชย์ไปแล้วนั้น ก็มีแนวโน้มว่าเงื่อนไขต่างๆ เหล่านี้ในสัญญาสินเชื่อของ ธ.ก.ส. น่าจะมีแนวโน้มที่ดี หากใช้หลักเกณฑ์เดียวกันมากำกับสถาบันการเงินเฉพาะกิจด้วย ซึ่งคาดหวังว่าจะได้เห็นความคืบหน้าในอนาคต

สุดท้าย อยากฝากประเด็นอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาในสัญญาสินเชื่อ คืออยากจะแนะนำว่าใครยังไม่มีสำเนาสัญญาสินเชื่ออยู่กับตัวเอง มีแต่ตาราง ให้บอกธนาคารว่าเป็นสิทธิ์ของเราที่จะได้มา ซึ่งจริงๆ แล้วธนาคารต้องให้แก่ลูกหนี้มาตั้งแต่วันแรกที่ทำสัญญา

และเรื่องของนโยบายพักชำระหนี้ ซึ่งยังไม่เป็นประโยชน์ต่อเกษตรกร อาจจะเป็นประเด็นเรื่องนโยบายที่ต้องมีการรณรงค์กันไป

พิธีกรเกริ่นนำก่อนเริ่มการสัมมนา การสัมมนาววันนี้เป็นเรื่องของการร่วมกันหาทางออก เพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตหนี้สินและปัญหาที่ดินของเกษตรกร ประเด็นการศึกษาวิจัยทั้งหมดนี้มีความสัมพันธ์กัน ที่ได้นำเสนอไปแล้วในช่วงแรกคือการให้ภาพรวมของพฤติกรรมทางการเงินของเกษตรกร และสัญญาสินเชื่อที่ไม่เป็นธรรมของ ธ.ก.ส. ส่วนในช่วงต่อไปจะเป็นการสัมมนาในประเด็นของการหาทางออก หาทางรอดให้แก่เกษตรกรไทยในภาวะวิกฤตหนี้สิน

ประเด็นสำคัญที่จะมีการพูดคุยในการสัมมนา คือ

- การเช่านาของพี่น้องเกษตรกรในภาคกลาง ลงพื้นที่ศึกษาโดย ผศ.ดร.ธนพันธ์ โล่ประกอบทรัพย์ และคุณนันทา กันตริ
- รูปแบบการปรับตัวของเกษตรกร ลงพื้นที่ศึกษาโดย ดร.เดชรัต สุขกำเนิด และทีมวิจัย
- ตลาดเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อพี่น้องเกษตรกรที่ปรับตัวมาทำเกษตรอินทรีย์อย่างมาก ลงพื้นที่ศึกษาโดย ดร.อาภา หวังเกียรติ และ อ.สมภพ ดอนดี
- การออมทรัพย์และการทำธนาคารที่ดินของกลุ่มเกษตรกร โดยคุณสามรถ สระแก้ว ซึ่งทำงานคลุกคลีกับชาวบ้านและเป็นที่ปรึกษากลุ่มออมทรัพย์ที่เข้มแข็งในภาคใต้

- 14.05 – 16.00 น.

สัมมนา หัวข้อ “ทางรอดเกษตรกรไทย ในภาวะวิกฤตหนี้สิน” โดย

- **ดร.เดชรัต สุขกำเนิด** หัวหน้าภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

- **ผศ.ดร.ธนพันธ์ ไส้ประกอบทรัพย์** คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- **นายสามารถ สระแก้ว** ที่ปรึกษากลุ่มออมทรัพย์ครัวใบโพหนด

- **ดร.อาภา หวังเกียรติ** หัวหน้าหลักสูตรวิศวกรรมสิ่งแวดล้อม วิทยาลัยวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

ดำเนินรายการโดย **คุณกัญญ์ณฉวี ภารศรีบุญกุล** ผู้ประกาศข่าวสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย

ผู้ดำเนินรายการ (กัญญ์ณฉวี ภารศรีบุญกุล): เราได้เห็นภาพบริบทของการเป็นหนี้ของพี่น้องเกษตรกรไปแล้วจากอาจารย์ชญาณี และคุณสุกัญญา ส่วนช่วงนี้เราจะมาฟังรายละเอียดในพื้นที่จากการวิจัยในหลายๆ โครงการที่วิทยากรของเราวันนี้ได้ลงพื้นที่ไปศึกษา ด้วยความที่เห็นว่า นี่คือปัญหาหลักๆ ของพี่น้องเกษตรกร ที่จะหาทางรอดอย่างไรในชีวิตที่ยังต้องดำรงต่อไปพร้อมกับหนี้สิน

วิทยากรผู้ร่วมสัมมนา หัวข้อ “ทางรอดเกษตรกรไทย ในภาวะวิกฤตหนี้สิน”

ขอแนะนำวิทยากรทั้ง 4 ท่านที่มาร่วมสัมมนาในวันนี้ ท่านแรก **ดร.เดชรัต สุขกำเนิด** หัวหน้าภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ท่านที่สอง **ผศ.ดร.ธนพันธ์ ไส้ประกอบทรัพย์** คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ท่านที่สาม **คุณสามารถ สระแก้ว** ที่ปรึกษากลุ่มออม

ทรัพย์ศรีวโปโหนด จ.สงขลา และท่านสุดท้าย **ดร.อาภา หวังเกียรติ** หัวหน้าหลักสูตรวิศวกรรมสิ่งแวดล้อม วิทยาลัยวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต วิทยาการทั้ง 4 ท่านได้ลงพื้นที่ไปศึกษาวิจัย แม้ผลงานวิจัยจะเป็นคนละเรื่องคนละประเด็น แต่ผลสรุปสุดท้ายก็ตรงกันคือ เราจะช่วยกันหาทางรอดให้แก่พี่น้องเกษตรกรอย่างไร

การสัมมนาจะแบ่งเป็น 3 ช่วง ให้วิทยากรแต่ละท่านพูดถึงสภาพปัญหาในแต่ละพื้นที่ ผลของการศึกษาวิจัย และสุดท้าย ทางรอดหรือข้อเสนอแนะต่อพี่น้องเกษตรกร หรือข้อเสนอแนะที่จะสะท้อนไปถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่ดูแลพี่น้องเกษตรกร และช่วงท้ายจะเป็นเวลาสำหรับซักถามของพี่น้องเกษตรกร

ขอเริ่มต้นที่ ดร.เดชรัต ในเรื่อง “กักตักหนี้สินเกษตรกร” อยากให้อาจารย์พูดถึงกับดักที่ว่าว่าเป็นอย่างไร ร้ายแรงต่อพี่น้องเกษตรกรอย่างไร ขนาดไหน และหากปล่อยไว้ พี่น้องเกษตรกรจะเป็นอย่างไร

- **ดร. เดชรัต สุขกำเนิด (ช่วงที่ 1):**
ภาพรวมเรื่องกับดักหนี้สินชาวนา²

ดร. เดชรัต สุขกำเนิด

ผมขอเริ่มต้นจากคำว่า “กับดัก” ก่อน ต้องเกริ่นก่อนว่า ตอนแรกที่ศึกษาเรื่องนี้ ตัวผมเองไม่ได้มีโอกาสทำงานเรื่องหนี้สินของพี่น้องเกษตรกรมากนัก แม้จะอยู่ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร หรืออยู่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เพราะส่วนใหญ่ผมจะทำเรื่องการตลาด เรื่องพลังงาน เรื่องสิ่งแวดล้อมมากกว่า แต่พอได้ไปทำ ก็ได้พบเรื่องหลายเรื่องที่ซอกความรู้ของเรา

เรื่องแรก **ระบบเครดิต** เป็นหัวใจสำคัญของระบบทุนนิยม ทำไมจึงสำคัญ ก็เพราะถ้าไม่มีระบบเครดิต เราจะเริ่มทำอะไรใหม่ได้อย่างไร หมายความว่า ในขณะที่เรายังไม่มีเงิน ไม่มีทุนอะไรเลย แต่เราต้องลงทุน ระบบ

² อ่านเนื้อหาโดยละเอียดในเอกสารรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาเรื่อง “รูปแบบและกระบวนการปรับตัวของชาวนาสู่การผลิตอาหารที่ยั่งยืน”

เครดิตมีขึ้นมาเพื่อที่จะหลายอุปสรรคนี้ เมื่อเรามีความคิดดีๆ เราก็สามารถเริ่มสิ่งใหม่ และลงมือทำอะไรใหม่ๆ ได้ เช่น ทำครัวใบโหนดได้ ทำ The Basket ได้ เราต้องสร้างความเชื่อมั่น และระดมทุนมา แล้วเราก็ได้ทำอะไรใหม่ๆ

แต่อีกด้านหนึ่ง ระบบเครดิตอยู่ๆ ก็กลายเป็นอีกระบบหนึ่ง เรียกว่า “ระบบหนี้สิน” ในระบบหนี้สิน คนที่ให้เงินกู้ไม่ได้มีความเชื่อมั่นใดๆ กับเราแล้ว ไม่ได้ถามไถ่เดียวเราแล้ว สถาบันการเงินหลายๆ แห่งไม่ได้สนใจไถ่เดียวของพี่น้องเกษตรกร เขาสนใจอย่างเดียวว่าหลักประกันคืออะไร จะคืนเมื่อไหร่ แล้วเกษตรกรก็วนอยู่ในวงจรนี้ไม่มีทางออกเสียที พอพี่น้องจะออกจากวงจรนี้ ก็ออกไม่ได้ ตัวอย่างที่เคยเจอคือ เมื่อเราไปชวนพี่น้องเกษตรกรทำเกษตรอินทรีย์ เขาก็จะบอกกับเราว่า “ออกไม่ได้ครับอาจารย์ ทำแบบใหม่ เดี่ยวจะคืนหนี้สินไม่ได้” นี่คือเรื่องเดียวกัน เครดิตคือการที่เราจะเข้าถึงเงินทุนเพื่อจะได้ทำอะไรใหม่ๆ ในทางเศรษฐศาสตร์เรียกว่า เป็นการหลายอุปสรรคในการเข้าถึงสิ่งใหม่ๆ ตลาดใหม่ๆ แต่ตอนนี้มันกลับกลายเป็นอุปสรรคในการที่จะออกจากตลาดแบบเดิมๆ ตลาดแบบที่ต้องใช้สารเคมีมากมาย เกษตรกรออกจากกับดักนี้ไม่ได้เพราะสิ่งเดียวกันนี้ มันเป็นสองด้านของเหรียญเดียวกัน คือ ด้านหนึ่งเราสามารถรับเงินจากสถาบันการเงินเพื่อไปทำอะไรใหม่ๆ แต่เหรียญอีกด้านผูกเราไว้กับเรื่องเดิมๆ เป็นเรื่องที่ค่อนข้างซ็อกสำหรับผม เพราะมันกลายเป็นสภาพได้อย่างหน้ามือเป็นหลังมือ ทำให้ไม่จริงเป็นเช่นนี้ ก็เพราะว่าเขาไม่ได้สนใจแล้วว่าทางเลือกใหม่เป็นอย่างไร ความเชื่อมั่นเป็นอย่างไร สิ่งที่เขาสนใจก็คือจะคืนเงินได้หรือไม่อย่างไร หลักประกันเป็นอย่างไร ดอกเบี้ยเป็นอย่างไร มีดอกเบี้ยผิดนัดหรือไม่อย่างไร นี่เป็นกับดักอีกอันหนึ่ง เพราะเกษตรกรไม่รู้ว่าความคิดดอกเบี้ยผิดนัดเป็นอย่างไร จะแก้อย่างไร

สรุปคือไม่มีใครสนใจมองคำว่า “เครดิต” ในฐานะของการสร้างสิ่งใหม่ๆ แล้ว ตอนนี้ทุกคนมองเครดิตในฐานะเครื่องมือมัดให้ทุกคนอยู่ในวงจรการผลิตแบบเดิม ผลิตสินค้าอย่างเดิมซึ่งทำให้ supply หรืออุปทานมีเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เพื่อที่จะทำให้ราคาอยู่ในระดับที่ค่อนข้างต่ำอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เกษตรกรจึงตกมาสู่กับดักแบบนี้ คือ ไม่ทราบข้อมูล ไม่ทราบเรื่องดอกเบี้ย เกรงใจเจ้าหนี้ พอเข้าสู่การดำเนินคดีส่วนใหญ่ก็ไม่ทราบเรื่องกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ในขั้นของทางเลือกในการบังคับคดีก็ไม่ทราบว่าดำเนินการอย่างไร สุดท้ายไม่รู้จะทำอย่างไรต่อไป

สถานการณ์ตอนนี้ ในจำนวนเกษตรกรที่มีปัญหาหนี้สินกว่าหลายล้านราย เฉพาะที่เข้าร่วมกับกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร เพื่อเข้าสู่กระบวนการปรับลดหนี้ มีประมาณห้าแสนราย มีที่เริ่มผิดนัดชำระหนี้แสนกว่าราย อยู่ระหว่างการดำเนินคดีหมื่นสามพันราย และถูกบังคับให้ขายหลักทรัพย์ทอดตลาดแล้วกว่าเจ็ดพันราย นี่คือวงจรที่ไถ่ลงมาแบบนี้ ซึ่งแคลงเรื่อยๆ ลึกลงเรื่อยๆ หาทางออกยากขึ้นเรื่อยๆ นี่คือนิสัยที่พี่น้องเกษตรกรกำลังมีปัญหากันอยู่ และหากเรายังมีหนี้แบบนี้ เราจะทำเกษตรอินทรีย์แบบที่หลายๆ คนหวังไว้ได้หรือไม่ คำตอบคือยากมาก เพราะเราจะเจอกำแพง 4 ชั้น (ดูเอกสารประกอบการสัมมนา) คือ กำแพงหนี้สำหรับเกษตรอินทรีย์ กล่าวคือ หนี้ เปรียบเสมือนกำแพงหรืออุปสรรคสำคัญสำหรับเกษตรกรที่ต้องการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตไปสู่เกษตรอินทรีย์

กำแพงหนี้สำหรับเกษตรกรอินทรีย์

1. “กลัวความเสี่ยง” หมายถึง เกษตรกรไม่มั่นใจในการลงทุนในทางเลือกใหม่หรือกิจกรรมใหม่ เพราะกิจกรรมเหล่านั้นอาจมีความเสี่ยงเพิ่มขึ้น จึงไม่มั่นใจว่าจะคุ้มกับความเสี่ยงหรือไม่ กลัวว่าจะพลาดแล้วไม่มีเงินไปชำระหนี้ เมื่อถามเกษตรกรว่าถ้าให้ทำแบบเดิม คือรับสารเคมีต่อไป กับให้เข้าสู่เส้นทางใหม่แบบเกษตรอินทรีย์ คำตอบส่วนใหญ่คือ ให้อยู่แบบเดิมก่อน

2. แม้ว่าเกษตรกรบางรายอาจจะพ้นไปจากการกลัวความเสี่ยง และมาสู่การลองปรับเปลี่ยนเป็นเกษตรอินทรีย์แล้ว แต่ก็ยังมีประเด็นที่น่าสนใจในเชิงการบริหารการเงิน คือเกษตรกรที่เป็นหนี้ “ต้องการรายรับก้อนใหญ่มากกว่าผลตอบแทนสุทธิ” เพราะว่าผลตอบแทน ซึ่งก็คือรายได้จากการทำเกษตรอินทรีย์นั้นมาบอย แต่มาทีละน้อยๆ จึงต้องมีการเก็บเงินที่เป็นระบบ แต่เกษตรกรยังมีความจำเป็นอยากจะได้เงินมาเป็นก้อน ยังได้มาช่วงใกล้กำหนดชำระหนี้ก็ยิ่งดี เงินที่เข้ามาก็จะออกไปสู่เจ้าหนี้เลย ดังนั้นการชวนพี่น้องเกษตรกรมาทำเกษตรอินทรีย์จึงต้องมีบริการหรือมีการฝึกทักษะการจัดการการเงินเพิ่มขึ้น ต้องทำให้พี่น้องดูเป็นโมเดลว่า ทำแบบนี้แล้วจะมีแผนการชำระเงินอย่างไร แต่ก็มีเกษตรกรที่สามารถบริหารจัดการการเงินได้ดี ซึ่งจะได้พูดถึงในลำดับต่อไป สำหรับประเด็นนี้เป็นที่ชัดเจนว่า ถ้าจะหลุดพ้นจากกับดักหนี้สินได้ ต้องหาทางออกในข้อนี้ให้ได้

3. การเป็นหนี้ซึ่งมีดอกเบี้ยนั้น เป็น “ต้นทุนเพิ่มทางอ้อมของเกษตรกรอินทรีย์” ยกตัวอย่างเช่น เกษตรกรปลูกส้มอินทรีย์หรือข้าวอินทรีย์ ถ้าไม่เป็นหนี้จะมีต้นทุนเท่านี้บาท แต่ถ้าเป็นหนี้มาก่อนก็ต้องหาเงินไปชำระหนี้ ไปจ่ายดอกเบี้ย ซึ่งเป็นจำนวนเงินที่ไม่น้อยเลย ดังกรณีศึกษาของคุณวรรณธ์ สารดี หรือคุณดี ซึ่งทำสวนส้มอินทรีย์ที่ปทุมธานี ตัวเลขที่คำนวณในส้ม 1 กิโลกรัมนั้นจัดการไปกับเรื่องดอกเบี้ยเสีย 10 บาท ก็แปลว่าของที่ขายต้องแพงขึ้น ในทางกลับกัน ถ้าแพงขึ้นไม่ได้ ก็แปลว่าไม่คุ้มกับการลงทุน เหมือนกับว่าทำให้ต้นทุนเพิ่มโดยไม่ได้เกี่ยวอะไรกับความเป็นอินทรีย์ ยังไม่นับถึงผลผลิตที่จะต้องลดลงส่วนหนึ่งในช่วงแรกของการปรับเปลี่ยนเป็นเกษตรอินทรีย์ แต่ก็โชคดี และจำเป็นต้องโชคดี เพราะถ้าไม่มีโชคดีก็ลำบาก คือโชคดีที่ขายได้ในราคาที่สูงขึ้น ซึ่งก็กลายเป็นว่าเกษตรกรอินทรีย์จำเป็นที่จะต้องขายในราคาที่สูง และเกษตรกรอินทรีย์ที่เป็นหนี้ด้วยก็ยิ่งต้องขายในราคาที่สูงขึ้นมากเข้าไปใหญ่ ในทางกลับกันก็เป็นข้อเสีย คือโอกาสในการขยายตลาดก็น้อยลง เพราะของมีราคาแพง

4. “การมีหนี้สินเป็นการจำกัดโอกาสในการลงทุนใหม่” หมายความว่า เงื่อนไขในการที่จะไปหาเงินลงทุนก้อนใหม่มาใช้ในการแก้ปัญหาหนี้สินเดิม หรือใช้ในการลงทุนปรับเปลี่ยนจากเกษตรแบบเดิมมาเป็นเกษตรอินทรีย์ บางทีก็หาไม่ได้ เพราะเป็นหนี้เดิมอยู่ แม้แต่โครงการพักชำระหนี้ก็ยังมีเงื่อนไขว่า ถ้าพักชำระหนี้แล้วไม่สามารถกู้เงินก้อนใหม่ได้ แม้คือพักหนี้ไป แต่รายได้ก็ยังเป็นแบบเดิม ไม่สามารถลดหนี้สินลงมาได้ เพราะฉะนั้นก็ยังเป็นปัญหาราบไต่ที่ยังไม่มีการแก้ไขเรื่องนี้

โดยสรุปคือ เกษตรกรที่เป็นหนี้ถูกบีบคั้นให้ต้องกลัวความเสี่ยง ต้องการรายได้ที่เป็นเงินก้อนจำนวนเยอะๆ มากกว่าการเปลี่ยนรูปแบบเป็นการมีรายได้สม่ำเสมอกระจายออกไป และมีต้นทุนแฝงจากดอกเบี้ยเงินกู้

ทำให้ต้นทุนในการทำเกษตรอินทรีย์สูงขึ้น สุดท้ายคือ การที่เป็นหนี้อยู่ ทำให้หาทางที่จะได้เงินก้อนเพื่อมาลงทุนในการทำเกษตรอินทรีย์ให้พ้นจากเกษตรวิถีเดิมนั้นยากขึ้น

ส่วนหนทางแก้ไขจะขอนำเสนอในรอบหน้า ซึ่งจะพูดถึงการปลูกส้มอินทรีย์ ของคุณวรพนธ์ การเลี้ยงแพะและปลูกหม่อนของคุณต้น พยอม พลอิ่ง ที่ชัยนาท และกลุ่มแก้วกล้าซึ่งทำ The Basket ส่งผักอินทรีย์

ผู้ดำเนินรายการ: ฟัง ดร.เดชรัต นำเสนอแล้ว ดูเหมือนว่าการทำเกษตรอินทรีย์มีต้นทุนและค่าใช้จ่ายมาก

ดร.เดชรัต: จากที่เคยศึกษาเรื่องเกษตรอินทรีย์ การทำเกษตรอินทรีย์นั้นมีความท้าทายอยู่แล้ว แต่นี่คือเกษตรอินทรีย์คู่กับหนี้สิน ดูเหมือนว่า หนี้สินจะยากกว่าการทำเกษตรอินทรีย์

ผู้ดำเนินรายการ: เนื่องจากเทรนด์หรือแนวโน้มของโลกเปลี่ยนไป ต้องการดูแลเรื่องสุขภาพมากขึ้น จึงกลายเป็นตัวกระตุ้นความต้องการของพี่น้องเกษตรกรว่าควรกลับไปทำเกษตรอินทรีย์ แต่เมื่อพิจารณาหนี้สินของตัวเองแล้ว ก็คิดว่า ถ้าจะต้องลงทุนขนาดนั้น จะทำได้หรือไม่ เพราะกว่าจะเป็นเกษตรอินทรีย์ก็ต้องมีการปรับเปลี่ยนหลายอย่าง ดังนั้นช่วงหน้าจะกลับมาคุยกันว่าเกษตรกรที่มีหนี้สินจะทำเกษตรอินทรีย์อย่างไรให้รอด

ช่วงต่อไป **ผศ.ดร.ธนพันธ์ ไส่ประกอบทรัพย์** ซึ่งได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลเรื่อง นาเช่า ในภาคกลาง จะมาคุยให้ฟังว่าสถานการณ์เป็นอย่างไรบ้าง และปัญหาคืออะไร

- **ผศ.ดร.ธนพันธ์ ไส่ประกอบทรัพย์ (ช่วงที่ 1):**

สถานการณ์การเช่านาของชาวนาภาคกลาง³

ผศ.ดร.ธนพันธ์ ไส่ประกอบทรัพย์

ประเด็นคำถามที่ทางทีมวิจัยเข้าไปเก็บข้อมูล เข้าไปขอความรู้จากพี่น้องเกษตรกรชาวนา คือ ช่วงเวลาที่ผ่านมามีผลผลิตโดยเฉพาะข้าวเปลือกราคาต่ำมาก ซึ่งอาจจะขัดแย้งกับสิ่งที่พวกเรารับรู้ในสื่อว่า ช่วงนี้ข้าวราคาดีมาก แต่นั่นเป็นราคาข้าวในตลาดส่งออก ราคาข้าวในพื้นที่ไม่ได้ดีอย่างที่เรายินข่าวกัน ช่วงที่ผมไปเก็บข้อมูลใน

³ อ่านเนื้อหาโดยละเอียดในเอกสารรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาเรื่อง “สภาพการเช่านาของชาวนาภาคกลาง: กรณีศึกษาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สุพรรณบุรี และชัยนาท”

พื้นที่ภาคกลาง ราคาข้าวเปลือกอยู่ที่ประมาณ 6,000 กว่าบาท 6,800-6,900 บางที่ 6,500 ด้วยซ้ำ ไปถึง 7,000 ต้นๆ ต่างจากราคาข้าวที่อยู่ในตลาดส่งออก ซึ่งอยู่ที่ประมาณหมื่นกว่าบาทขึ้นไป และเป็นข้าวหอมมะลิด้วย ประเด็นคำถามคือ ต้นทุนการเพาะปลูกที่สูง ทำให้ชาวนาถึงยังทำนาอยู่ และทำเยอะด้วย เราพบว่าในพื้นที่ภาคกลาง ชาวนาเช่าที่นาปริมาณมาก บางรายเช่าเป็นร้อยไร่ ในขณะที่ที่นาที่ตนเองมีเอกสารสิทธิ์มีไม่กี่สิบไร่ แต่ทำไมถึงได้เช่านาปริมาณมากขนาดนั้น ทั้งที่ผลผลิตต่อไร่ หรือกำไรที่จะได้น้อยมาก

การที่ชาวนาโดยเฉพาะในเขตภาคกลางทำนาเช่าในปริมาณมาก ส่วนหนึ่งเป็นบริบทของสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปในรอบหลาย 10 ปีที่ผ่านมา เราต้องไม่ทิ้งความจริงที่ว่า การเปลี่ยนแปลงวิถีการเพาะปลูกของชาวนาสอดคล้องไปกับบริบทของเศรษฐกิจโลก เศรษฐกิจไทยด้วย ในช่วงระยะเวลา 30-40 ปีที่ผ่านมาเราเน้นเรื่องการส่งออก โดยเฉพาะการส่งออกสินค้าเกษตรในปริมาณมาก ฉะนั้นก็เป็นเหมือนการผลักให้ชาวนาโดยเฉพาะในเขตภาคกลางซึ่งเป็นพื้นที่อยู่ข้าวอู่น้ำอย่างที่เราทราบกัน ปลูกข้าวมากขึ้น เร่งปลูกเร่งผลิตด้วยหวังว่าจะได้กำไรมากขึ้นจากการเพาะปลูกที่มากขึ้น

อย่างไรก็ตามด้วยโครงสร้างเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป เราต้องยอมรับว่าสัดส่วนของเศรษฐกิจของประเทศโตขึ้นมาจากสินค้าอุตสาหกรรมที่มากขึ้น พื้นที่ในเขตภาคกลางจึงถูกเปลี่ยนเป็นพื้นที่ประเภทอื่นมากขึ้น เช่น นิคมอุตสาหกรรม หรือพื้นที่ในการอยู่อาศัย ทำให้พื้นที่นาลดลง ชาวนาเองส่วนใหญ่ก็ขายที่ของตัวเองไป แล้วก็กลายเป็นผู้เช่านาโดยปริยาย อีกทั้งยังเช่านาในพื้นที่ที่ไกลขึ้นจากพื้นที่ที่ตัวเองอยู่ด้วย จากการพูดคุยกับชาวนามีกรณีที่อาศัยอยู่จังหวัดหนึ่งแต่ไปเช่าพื้นที่ทำนาอีกจังหวัดหนึ่งก็มี และเช่าในปริมาณมากด้วย

ดังนั้น การเช่านาก็สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจของไทยในช่วงระยะเวลา 30-40 ปีที่ผ่านมา ประเด็นที่น่าสนใจคือ ในระยะเวลา 4-5 ปีที่ผ่านมาในช่วงรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา โครงการหนึ่งที่นายกฯ พูดเสมอคือการช่วยเหลือเกษตรกรในการลดค่าเช่านา พยายามควบคุมค่าใช้จ่ายตรงนี้ ซึ่งเราก็ต้องการเห็นว่า มีการเอานโยบายไปปฏิบัติในระดับพื้นที่ได้จริงหรือเปล่า จากที่สอบถามตัวเลขค่าเช่านาที่ทางรัฐบาลพยายามควบคุม จะอยู่ที่ 600-800 บาท แต่ในความเป็นจริงตัวเลขการเช่านาอยู่ที่พันกว่าบาทขึ้นไป บางพื้นที่ 1,500 บาทก็มี แต่บางส่วนจ่ายค่าเช่าเป็นผลผลิตต่อไร่ ตรงนี้จะเห็นว่าค่าเช่านาในข้อมูลที่รัฐบาลให้ กับในความเป็นจริงนั้นต่างกันพอสมควร จึงเป็นต้นทุนที่สูงขึ้นของชาวนาที่ทำนาเช่า

พื้นที่ที่ทีมวิจัยเข้าไปศึกษาเรื่องของการเช่านาในภาคกลาง มีอยู่ 3 จังหวัด คือ พระนครศรีอยุธยา สุพรรณบุรี และชัยนาท พบสภาพปัญหาในเรื่องความเหลื่อมล้ำของชาวนาที่ทำนาเช่า ขาดโอกาสบางอย่าง ขอใช้คำว่า ขาดโอกาสในเชิงนโยบาย คือเข้าไม่ถึงนโยบายการช่วยเหลือของรัฐบางอย่าง อีกทั้งยังได้เห็นความพยายามของชาวนาที่ทำนาเช่าจากกรณีศึกษาที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งไม่มีที่นาเป็นของตัวเองเลยสักที่เดียว สักไร่ก็ไม่มี ได้พยายามปรับตัว เรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเองในการทำเกษตรอินทรีย์ ใช้ความรู้จากเกษตรอินทรีย์จนมาเป็นอาชีพ เป็นผู้เชี่ยวชาญ และพยายามถ่ายทอดความรู้ให้เกษตรกรเพื่อนบ้านในพื้นที่

ผู้ดำเนินรายการ: อาจารย์ธนพันธ์ได้ฉายให้เห็นภาพการเป็นหนี้สินของเกษตรกร ว่าสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการไม่มีที่ทำกิน จึงไปเช่าที่ดินทำกิน รวมถึงการที่เกษตรกรเหล่านี้เข้าไม่ถึงนโยบายของรัฐที่มีความพยายามจะเข้าไปช่วยเหลือ ช่วงหน้าจะพูดถึงสาเหตุว่าทำไมจึงยังมีความเหลื่อมล้ำกันอยู่กับพื้นที่อื่นๆ

เมื่อมีปัญหาเรื่องหนี้สิน หลายกลุ่มก็พยายามรวมตัวกันเพื่อที่จะแก้ไขปัญหาให้ดีขึ้น ให้อยู่ไป และที่สำคัญคือทำให้ชุมชนเข้มแข็ง วันนี้คุณสามารถจะนำเสนอเรื่องกลุ่มออมทรัพย์ครัวใบโหนด ซึ่งปัจจุบันมีสมาชิกกว่า 6,000 คน มีเงินหมุนเวียนกว่าร้อยล้านบาท ซึ่ง ณ วันนี้ถือว่าประสบความสำเร็จแล้ว แต่กว่าจะมาเป็นกลุ่มออมทรัพย์และธนาคารที่ดินชุมชนในวันนี้ได้นั้นต้องทำอย่างไรบ้าง

- **คุณสามารถ สระกวี (ช่วงที่ 1):**

ภาพรวม ความเป็นมา และการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์ในคาบสมุทรสทิงพระ จังหวัดสงขลา⁴

คุณสามารถ สระกวี

ความเป็นมาของกลุ่มออมทรัพย์ในคาบสมุทรสทิงพระพัฒนาอย่างไร

กลุ่มออมทรัพย์คือการสะสมเงินในแต่ละเดือน เดือนละครั้ง มีการกำหนดเพดานหุ้นในการที่จะลงออมทรัพย์ไว้ที่หุ้นละ 10 บาท ไม่เกิน 10 หุ้นต่อเดือน หมายความว่า 1 คนในเดือนหนึ่งลงหุ้นได้สูงสุด 100 บาท ต่ำสุด 10 บาท กลุ่มออมทรัพย์กลุ่มแรกในคาบสมุทรสทิงพระ จังหวัดสงขลา ตั้งเมื่อปี 2533 ตอนที่ตั้งกลุ่มขึ้นมาใหม่ๆ กิจกรรมกลุ่มเริ่มต้นจากความไม่เชื่อของชาวบ้าน เพราะชาวบ้านไม่รู้ว่าการออมทรัพย์คืออะไร และไม่ใช่งานราชการด้วย ก็ไม่มีใครมาลงเป็นสมาชิก มีแต่เด็กตัวเล็กๆ ที่มาเป็นสมาชิก มาฝากคนละ 10 บาท ในชนบทนั้นส่วนใหญ่ชาวบ้านมีฐานะยากจน จึงลงเงินกันไม่เยอะ เด็กๆ ก็มาด้วยความสนุก คนที่จนที่สุดในหมู่บ้าน 10 บาทก็มาลงได้ นั่นคือจุดเริ่มต้น พอทำไปๆ ก็มีคนมาออมเพิ่มขึ้น และมีคนได้กู้เงินไป ดังนั้น ความต้องการเงินกู้ ต้องการเงินไปลงทุน ต้องการเงินไปใช้จ่าย ก็ทำให้สมาชิกเริ่มเข้ามา เมื่อกลุ่มเติบโตขึ้น เริ่มเห็นผลว่า

⁴ อ่านเนื้อหาโดยละเอียดในเอกสารรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาเรื่อง “ธนาคารที่ดินชุมชน เพื่อการผลิตอาหารที่ยั่งยืน กรณีศึกษา จังหวัดสงขลา และฉะเชิงเทรา”

กลุ่มออมทรัพย์สามารถให้บริการเงินกู้ได้ สมาชิกก็เพิ่มมากขึ้น เมื่อกลุ่มเติบโตก็มีกลุ่มจากหมู่บ้านอื่นเริ่มสนใจ จึงได้เริ่มขยายการตั้งกลุ่มออกไป จนปัจจุบันนี้มี 7 กลุ่ม

เริ่มก่อตั้งกลุ่มแรกปี 2533 จากความไม่เชื่อ จนถึงปัจจุบันมีทุนหมุนเวียนเป็น 100 ล้าน สมาชิก 6,000 กว่าคน และสมาชิกเพิ่มขึ้นทุกปี เมื่อเปรียบเทียบกับที่รัฐบาลออกนโยบายเรื่องกองทุนหมู่บ้าน ที่ให้เงินลงทุนหมู่บ้านละล้าน กลุ่มสมาชิกกองทุนหมู่บ้านกลับไม่ขยาย แต่กลุ่มสมาชิกออมทรัพย์ขยายทุกปี

กลุ่มออมทรัพย์กับการแก้ปัญหาเรื่องหนี้สินและที่ดินทำกินของสมาชิก

กลุ่มออมทรัพย์ในคาบสมุทรสทิงพระ มีโครงสร้างในการจัดสรรเงินรายได้จากการออมทรัพย์หรือกำไร โดยจะไม่ปันผลให้สมาชิกทั้งหมด แต่จะจัดสรรไว้เป็นกองทุนต่างๆ (ดูในเอกสารประกอบ) จะมีอยู่กองทุนหนึ่งที่เกิดจากประสบการณ์ของชาวบ้าน คือ **กองทุนที่ดิน** มาจากการที่สมาชิกรายหนึ่งมีปัญหาเรื่องที่ดิน กำลังจะถูกยึดที่ดินทำกิน มาปรึกษาหารือแกนนำของกลุ่มออมทรัพย์ว่าจะช่วยเหลืออย่างไรได้บ้าง ทีมบริหารกลุ่มออมทรัพย์จึงตกลงกันว่าจะเข้าไปจัดการเรื่องนี้ โดยการ**ไถ่ถอนที่ดินคืนมาจากเจ้าหนี้ และให้สมาชิกผ่อนชำระหนี้ให้กับกลุ่มตามกำลังความสามารถ** ไม่ใช่กลุ่มออมทรัพย์เป็นผู้กำหนดว่าต้องชำระเท่าไร ดอกเบี้ยเท่าไร แต่กำหนดตามกำลังความสามารถ ตามความเป็นจริงว่าสมาชิกเป็นคนที่เดือดร้อน กำลังจะล้มละลาย ดังนั้น จะคืน 500 หรือ 1,000 บาทต่อเดือนก็ได้ จากวงเงินประมาณ 7-8 แสนบาท คือต้องมองจากข้อเท็จจริงว่าคนที่เป็นหนี้ที่ดินกำลังจะถูกยึด สถานการณ์รายได้จะเป็นอย่างไร

นั่นคือรายแรกที่เกิดขึ้นในปี 2539 ปัจจุบันมีสมาชิก 20 กว่ารายที่กลุ่มออมทรัพย์ใช้นโยบายนี้เข้าไปช่วยเหลือไถ่ถอนที่ดินจากการถูกยึด ทั้งจากธนาคารและเจ้าหนี้เงินกู้นอกระบบ และ**กลุ่มออมทรัพย์มีนโยบายว่าจะไม่ฟ้องสมาชิกโดยเด็ดขาด ไม่ว่ากรณีใดๆ และจะไม่ยึดทรัพย์สมาชิกโดยเด็ดขาด ไม่ว่าสมาชิกจะเป็นหนี้กลุ่มมากน้อยแค่ไหน** สมาชิกบางรายไม่ได้ส่งเงินชำระกลุ่มออมทรัพย์เป็น 20 ปี แต่ในที่สุดเขาก็มาไถ่ถอนที่ดินคืนไปได้ เพราะกลุ่มไม่ได้วางกฎกติกาว่าถ้าไม่ชำระตามกำหนดจะต้องยึด

กลุ่มออมทรัพย์ไม่ได้มีการแก้ปัญหาเรื่องหนี้สินหรือเรื่องที่ดินทำกินเพียงอย่างเดียว แต่เติบโตไปตามกองทุนต่างๆ ที่วางไว้ เช่น **การทำธุรกิจชุมชน** ซึ่งเริ่มตั้งแต่ปี 2538 โดยใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นมาแปรรูป กลุ่มแม่บ้านที่เป็นแกนนำบริหารกลุ่มก็ทำการตลาดเอง ส่งสินค้าขายทั่วประเทศ และส่งออกต่างประเทศด้วย ซึ่งได้ผลกำไรดีมาก ปีละเป็นหลักล้านบาท ซึ่งสมาชิกก็ได้เงินปันผลจากธุรกิจชุมชนอีกชั้นหนึ่งนอกเหนือจากเงินปันผลที่ได้จากการออมทรัพย์ และเป็นกระบวนการที่ชุมชนได้เรียนรู้เพื่อเติบโตผ่านงานบริหารจัดการองค์กรบริหารจัดการเงิน และเรียนรู้เรื่องกลไกโครงสร้างของตลาด

นอกจากนี้ยังมี**กองทุนอื่นๆ ด้านสังคม**ที่เน้นเรื่องวิกฤตด้านภัยพิบัติ ออกไปช่วยเหลือกลุ่มชุมชนข้างนอก เช่น ปี 2554 ที่เกิดน้ำท่วมที่นครสวรรค์ หรือการช่วยเหลือพี่น้องฝั่งอันดามันที่ประสบภัยสึนามิ ปี 2547 หรือวิกฤตน้ำท่วมของภาคใต้ ก็มีกองทุนตรงนี้ที่ไปช่วยเหลือ ไม่ว่าจะเป็นเงิน เสื้อผ้า อาหารแห้ง ใช้งบประมาณทั้งจาก

กองทุนเองครั้งละหลายแสน และออกไประดมเงินบริจาคโดยทีมเยาวชนที่เป็นลูกหลานของชาวบ้านในกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งมีการจัดค่ายเยาวชนทุกปีมาเป็นเวลากว่า 16 ปีแล้ว เพื่อให้ลูกหลานได้เรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่องความสำคัญของทรัพยากรชุมชน ได้เรียนรู้ปัญหาเรื่องการใช้สารเคมี เรื่องอาหารที่ไม่ปลอดภัย นี่คือการบวนการที่ทำให้กลุ่มเติบโต

ต่อมาในปี 2553 กลุ่มออมทรัพย์ได้สร้างร้านอาหาร “ครัวใบโหนด” ขึ้นมา ซึ่งไม่ได้เป็นแค่การบริการเรื่องอาหารเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ขายพืชผักอินทรีย์ปลอดภัยของชาวบ้านให้แก่ลูกค้าร้านอาหาร หรือชนชั้นกลางในเมือง ครัวใบโหนดทำหน้าที่อยู่ 3 เรื่องใหญ่ คือ หนึ่ง เชื่อมเครือข่ายผู้ผลิตผู้บริโภค สอง สร้างศูนย์เรียนรู้ของครัวใบโหนด โดยมีการสร้างอาคารห้องประชุมขนาดย่อม เพื่อเป็นศูนย์เรียนรู้ เป็นเวทีให้เกิดการสร้างกระบวนการเรียนรู้ระหว่างข้างนอกกับท้องถิ่น โดยมีการจัดเวทีเสวนา เชิญวิทยากร เชิญผู้มีความรู้เรื่องปัญหาเชิงโครงสร้างมาให้ความรู้แก่คนท้องถิ่น และนำปัญหาในท้องถิ่นมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน ศูนย์เรียนรู้ของครัวใบโหนดจึงเป็นการดึงคนชั้นกลางในท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนกิจกรรมกับชุมชน สุดท้ายเกิดเป็น “เครือข่ายความมั่นคงทางอาหาร” โดยมีบุคคลที่หลากหลายในท้องถิ่น ทั้งเกษตรกร สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ ข้าราชการในท้องถิ่น นักศึกษา ปัญญาชน เข้ามาอยู่ในเครือข่ายนี้ แล้วก็ทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งการติดตามปัญหาระดับโครงสร้าง ระดับนโยบาย มาวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน เช่น เรื่องบริษัทข้ามชาติ การผูกขาดต่างๆ นี่คือการบวนการที่กลุ่มเติบโตขึ้นมา

ผู้ดำเนินรายการ: ช่วงหน้าคุณสามารถจะพูดได้ว่า กลุ่มออมทรัพย์ซึ่งมีการเติบโต มีเงินทุนหมุนเวียนมากมาย มีความเข้มแข็ง มั่นคงแล้วนี้ สามารถแก้ปัญหาหนี้สินให้พี่น้องเกษตรกรได้จริงหรือไม่ โดยใช้การถอดบทเรียนจากกลุ่มออมทรัพย์ครัวใบโหนด

ช่วงต่อไป ดร.อาภา หวังเกียรติ ที่ได้ลงไปเก็บข้อมูลในพื้นที่เกษตรอินทรีย์ในประเทศไทย จะให้ภาพว่าปัจจุบันการขยายพื้นที่เกษตรอินทรีย์และตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์เป็นอย่างไรบ้าง และมีหลักเกณฑ์การรับรองมาตรฐานสินค้าอินทรีย์ในระดับสากลอย่างไร

- **ดร.อาภา หวังเกียรติ (ช่วงที่ 1):**

ภาพรวมของตลาดอินทรีย์ ช่องทางของตลาดอินทรีย์ในประเทศ และกรณีศึกษา⁵

⁵ อ่านเนื้อหาโดยละเอียดในเอกสาร รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาเรื่อง “ตลาดอินทรีย์ของชาวนาภาคกลาง”

ทีมวิจัยลงพื้นที่ศึกษาเรื่อง **ตลาดสินค้าอินทรีย์ในประเทศไทย** รายละเอียดจะมีอยู่ 3 ส่วน คือส่วนแรก ทบทวนเอกสารเรื่องตลาดอินทรีย์ ส่วนที่ 2 ตลาดอินทรีย์ในไทยมีช่องทาง และส่วนที่ 3 คือพื้นที่การศึกษา ซึ่งเลือกพื้นที่ศึกษา 3 กรณี ที่มีลักษณะที่แตกต่างกันคือ

- 1) พื้นที่ศึกษาที่เป็นเกษตรกรรายย่อยที่ลุกขึ้นมาทำตลาดอินทรีย์เอง ที่วิสาหกิจชุมชนอุ้มทอง จ.สุพรรณบุรี
- 2) กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ที่สนามชัยเขต จ.ฉะเชิงเทรา ที่มีนักพัฒนาเอกชนเป็นคนทำตลาดเกษตรอินทรีย์
- 3) ฟาร์มโตะ เป็นกรณีของการใช้เทคโนโลยีสื่อออนไลน์ในการทำตลาดอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งปัจจุบันนี้มีมากมาย

ช่วงระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา มีกระแสของการทำการผลิตแบบอินทรีย์มากขึ้น รวมถึงกลุ่ม young smart farmer คือ คนรุ่นใหม่ที่กระทรวงเกษตรฯ มีงบสนับสนุนให้กลับไปทำเกษตรอินทรีย์ที่บ้าน แต่ปรากฏว่า ทำแล้วขายไม่ได้ ผลผลิตออกมาเยอะแยะมากมาย เช่น กรณีผลผลิตพริกที่ชัยนาท ปลูกพริก 500 ตัน ผลผลิตออกมาก็ไม่รู้จะไปขายที่ไหน อันนี้เป็นปัญหาสำคัญของเกษตรกรไม่ว่าจะเกษตรกรอินทรีย์หรือเกษตรกรทั่วไป คือไม่รู้จะขายอย่างไร กับอีกอย่างคือ ปลูกแล้วต้องไปขายผ่านคนกลาง เพราะเกษตรกรรายย่อยยังไม่สามารถที่จะขายสินค้าด้วยตัวเองได้ ซึ่งอาจจะสัมพันธ์กับหนี้สิน เช่น ปัญหาตกเขียว ที่อาจจะต้องขายผลผลิตกับเจ้าของหนี้สินเท่านั้น

ช่วงแรกจะพูดในส่วนที่ 1 และ 2 ก่อน **ส่วนแรก จากการศึกษาเอกสาร** จะมีแต่ข้อมูลพื้นที่เกษตรอินทรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐาน เป็นข้อมูลที่สามารถสำรวจรวบรวมได้ง่าย เพราะเมื่อชาวบ้านไปขอรับรองมาตรฐาน เช่น มาตรฐานระบบเกษตรอินทรีย์ของสมาพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ หรือที่เรียกว่า IFOAM ก็จะมีข้อมูลว่ามีการรับรองในพื้นที่กี่ไร่ แต่ชาวบ้านทั่วไปที่ทำเกษตรอินทรีย์แบบพื้นบ้านแล้วก็ขายในท้องถิ่นก็ไม่ได้ อยู่ในฐานข้อมูล ในฐานข้อมูลของเกษตรอินทรีย์ที่เป็นเกษตรอินทรีย์ที่ผ่านการรับรองในประเทศไทยในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมา อัตราการเพิ่มขึ้นของพื้นที่เพราะปลูกเพิ่มสูงมาก ในช่วงปี 2559-2560 กราฟจะสูงขึ้นถึง 60% จาก 3 แสนกว่าไร่ ขึ้นมา 5 แสนกว่าไร่ ชี้ให้เห็นว่า ความสนใจในเรื่องการทำเกษตรอินทรีย์มีการขยายตัวขึ้นมาก สอดคล้องกับทิศทางของโลกที่มูลค่าของตลาดอินทรีย์ปัจจุบันอยู่สูงถึง 3.2 ล้านล้านบาทต่อปี ซึ่งในไทยยังไม่เห็นมูลค่าชัดเจน แต่การเพิ่มขึ้นตรงนี้มีข้อสังเกตว่า เป็นการเพิ่มขึ้นของเกษตรกรรายใหญ่ตามนโยบายที่รัฐส่งเสริม ในช่วงปี 2550-2554 แล้วก็ชะงักไป และมาสูงขึ้นอีกในปี 2560-2564 ในนั้นจะมีเรื่องของการตลาดอยู่เล็กน้อย ไม่มีรายละเอียดมากนัก แต่เห็นได้ว่าการส่งเสริมผู้ประกอบการรายใหญ่ เช่น การทำข้าวอินทรีย์ในทุกๆ ไร่ให้ จึงไม่แน่ใจว่าตัวเลขที่เพิ่มขึ้นสูงนี้เป็นเกษตรกรรายใหญ่หรือรายย่อย ยังเจาะข้อมูลลงไปไม่ได้

ในด้านสัดส่วนการตลาด ตลาดส่งออกเป็นตลาดหลักของเกษตรกรอินทรีย์ในประเทศไทย มีประมาณ 77% ตลาดในประเทศมีมูลค่าเพียง 22% ชาวอินทรีย์ส่งออกมากที่สุด รองลงมาเป็นพวกผลิตภัณฑ์แปรรูป เช่น น้ำตาล โดนด ในการส่งออกนั้นต้องการสินค้าในปริมาณมาก ต้องมีการวางแผนการผลิตควบคู่กับการวางแผนทางการตลาด ดังนั้นเกษตรกรรายย่อยจึงเข้าถึงตลาดส่งออกได้ยาก อาจจะยกเว้นที่สนามชัยเขตที่มีการจัดการที่ดี

ส่วนที่ 2 ช่องทางตลาดอินทรีย์ในไทย

- 1) ตลาดส่งออก เป็นตลาดใหญ่ สำหรับผู้ประกอบการรายใหญ่ ที่มีปริมาณสินค้ามาก
- 2) ตลาดท้องถิ่น พื้นที่เกษตรกรอินทรีย์ที่อยู่ในระยะปรับเปลี่ยนอาจจะใช้ช่องทางนี้มาก เช่น ตลาดเขียวตามโรงพยาบาล ตามตลาดนัดต่างๆ
- 3) ร้านค้ากรีน เช่น ร้านเลมอนฟาร์ม ร้านค้าในเครือโครงการหลวง
- 4) ธุรกิจค้าปลีก เช่น บิ๊กซี เทสโก้โลตัส ท็อปส์ ฯลฯ ธุรกิจค้าปลีกขนาดใหญ่หลายรายมีความสนใจในการนำสินค้าอินทรีย์มาจำหน่ายในห้างร้านของตน แต่จะมีเงื่อนไขค่อนข้างมาก เช่น สัมพันธ์ของคุณวรพันธ์ที่ส่งขายที่ท็อปส์ มาร์เก็ต ที่ซึ่งน้ำหนักส้มไปแล้วก่อนส่ง ก็ต้องนำกลับไปซิงใหม่ทั้งหมด เพราะตาชั่งไม่เป็นมาตรฐานแบบดิจิทัล ที่ 1 กิโลกรัมจะต้องเป็น 1.00 คือละเอียดถึงตำแหน่งทศนิยม เงื่อนไขอื่นๆ เช่น เรื่องของการเปิดหน้าบัญชีวางเงินเป็นหลักแสน และกว่าจะได้เงินคืนมาก็ใช้เวลาานาน จึงเป็นเรื่องยากของเกษตรกรรายย่อยที่จะเข้าถึงและเปิดตลาดกับธุรกิจค้าปลีก แต่จากข้อมูลที่สำรวจมา ตลาดสินค้าอินทรีย์ที่ใหญ่ที่สุดภายในประเทศคือธุรกิจค้าปลีก ซึ่งจากที่ได้กล่าวไปแล้วว่าช่องทางนี้เหมาะกับกลุ่มเกษตรกรหรือผู้ประกอบการรายใหญ่มากกว่า
- 6) ช่องทางตลาดออนไลน์ ไม่ว่าจะเป็น Facebook Instagram หรือเว็บไซต์ที่เป็นตัวแทนขาย เช่น Lazada Shopee ก็เริ่มมีสินค้าอินทรีย์ที่เป็นผลิตภัณฑ์แปรรูปจำหน่าย หรือแม้แต่ตัวเกษตรกรเองหากใช้ช่องทางนี้ได้ดี ก็สามารถจำหน่ายสินค้าของตนเองได้
- 7) ตลาดแบบเก่าแก่ของระบบเกษตรอินทรีย์ ซึ่งในต่างประเทศจะนิยม แต่ในประเทศไทยยังไม่ค่อยมีคนทำ นั่นคือตลาดระบบสมาชิก ซึ่งต้องจ่ายเงินไว้ก่อนตามระยะเวลาที่ตกลงกันเป็นรายเดือนหรือรายปี เช่น การซื้อผักจากกลุ่มที่ปลูกผักอินทรีย์ที่สุพรรณบุรี ต้องจ่ายเงินไปก่อน 1 ปี ใน 1 ปีกลุ่มก็จะมาส่งผักที่กรุงเทพฯ ทุกอาทิตย์ ผู้บริโภคจะเลือกไม่ได้ว่าจะกินผักอะไร ขึ้นอยู่กับทางกลุ่มจะนำมาส่ง เพราะเป็นผักที่ปลูกตามฤดูกาล ข้อดีของระบบแบบนี้คือเกษตรกรสามารถนำเงินของผู้บริโภคไปลงทุนก่อน เป็นการช่วยลดปัญหานี้สิน แม้แต่ในฟาร์มโตะก็ใช้ระบบซื้อสินค้าแบบที่ต้องจองและจ่ายเงินก่อน สินค้าบางอย่างจะได้กินก็หลายเดือนหรือเป็นปี เพราะเขามีแนวคิดว่าจะเอาเงินส่วนนี้ให้เกษตรกรก่อนเพื่อใช้ในการลงทุนทำการผลิต เกษตรกรจะได้ไม่ต้องไปกู้ยืมเป็นหนี้สิน

ผู้ดำเนินรายการ: ช่วงแรกเป็นการเสนอให้เห็นภาพว่าในแต่ละพื้นที่เป็นอย่างไรบ้าง พื้นฐานของปัญหาต่างๆ คืออะไร ในรอบที่ 2 จะเป็นเรื่องของผลจากการลงไปในพื้นที่แล้ว สามารถหาทางออก หรือมีข้อเสนอแนะในเรื่อง ทางออก ทางแก้ปัญหายังไง

กลับมาที่ ดร.เดชรัต อีกครั้งหนึ่ง ในรอบแรกอาจารย์เดชรัตพูดถึงเครดิต และเรื่องที่ว่าในการทำเกษตร อินทรีย์เป็นการจำกัดโอกาสในการลงทุนเพื่อทำสิ่งใหม่ คำถามคือ การที่พี่น้องเกษตรกรจะเปลี่ยนจากการใช้ สารเคมีมาทำเกษตรอินทรีย์ เป็นไปได้มากน้อยแค่ไหน การที่ต้องลงทุนมากขึ้นและยังมีหนี้สินอยู่ จะทำให้ เกษตรกรมีรายได้เพียงพอในการชำระหนี้สินหรือไม่

- **ดร. เดชรัต สุขกำเนิด (ช่วงที่ 2):**

ดร. เดชรัต สุขกำเนิด

ทางออกของเกษตรกรที่เป็นหนี้ กลยุทธ์การออกจากการผลิตแบบเดิมสู่การทำเกษตรอินทรีย์

การที่พี่น้องเกษตรกรจะเปลี่ยนจากการใช้สารเคมีมาทำเกษตรอินทรีย์นั้นมีความเป็นไปได้ แต่มี เงื่อนไขที่ต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจนขึ้น หมายความว่า การที่จะไปส่งเสริมเกษตรอินทรีย์เฉยๆ แบบที่ใครๆ ก็พูด กัน คงจะไม่ได้ จะต้องทำความเข้าใจพี่น้องเกษตรกรที่มีหนี้สินด้วยว่า เวลาที่จะทำอินทรีย์นั้นเป็นอย่างไร ยกตัวอย่าง เมื่อเสนอเรื่องการลดรายจ่าย เกษตรกรบางส่วนที่ไม่ได้เป็นหนี้สินฟังดูแล้วอาจคิดว่าน่าสนใจ แต่สำหรับเกษตรกรที่มีหนี้สินนั้น การลดรายจ่ายลงเล็กน้อยไม่ได้ช่วยลดภาระหนี้สิน ไม่ได้มีแรงดึงดูดใจที่เขา จะต้องมาลงทุนทำอะไรนิดๆ หน่อยๆ เพื่อลดรายจ่ายของเขาเอง เกษตรกรที่มีหนี้สินอยากได้สิ่งที่จะทำให้เขามีรายได้ เพิ่มขึ้นมากกว่า เรื่องนี้มีเหตุผล เพราะว่าเกษตรกรจำเป็นต้องเอารายรับที่เพิ่มมากขึ้นไปชำระคืนเงินกู้ ฉะนั้น ตรงนี้จะเป็นจุดแตกต่างที่เห็นได้ชัดว่าเรามีความจำเป็นต้องทำความเข้าใจกับเงื่อนไขของเกษตรกรที่มีหนี้สินและ จะหันมาทำเกษตรอินทรีย์

วิธีการสนับสนุนหรือชักชวนให้เกษตรกรที่มีหนี้สินออกจากการผลิตแบบเดิมมาสู่การทำเกษตร อินทรีย์ สามารถสรุปได้เป็นกลยุทธ์ 2 แบบ ซึ่งจะแยกเป็น 2 ฝั่งให้เห็นชัดเจน ฝั่งหนึ่งเรียกว่า ฝั่งรายได้ หรือกล

ยุทธ์์ดี คือทำอย่างไรให้ดึงดูดใจ และอีกฝั่งคือการลดรายจ่าย คำว่าลดรายจ่ายหมายถึงลดรายจ่ายส่วนที่เป็นหนี้สิน คือทำอย่างไรให้เกษตรกรสามารถลงทุนได้ง่ายขึ้น หรือเรียกว่ากลยุทธ์หลัก ผลักหมายถึง สามารถที่จะเดินไปข้างหน้าได้จากการที่มีโซ่แห่งหนี้สินติดถ่วงอยู่

กลยุทธ์ดี (รายได้)

1. อย่างแรกที่ต้องคิด แม้อาจจะไม่เป็นตัวดึงดูดใจเสียทีเดียว แต่เราก็ต้องคิด ก็คือ **ความมั่นใจ** หรือ **ความซัวร์** ซึ่งมีความสำคัญมาก หมายความว่า พี่น้องเกษตรกรเป็นหนี้อยู่แล้ว การที่เราจะพาเขาไปเสี่ยงเพิ่ม อาจจะยิ่งแย่เข้าไปกว่าเดิม ฉะนั้นเราต้องมั่นใจและสร้างความมั่นใจให้เกษตรกร เป็นเงื่อนไขพื้นฐานข้อแรก

ความมั่นใจแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือในแง่การผลิตและการตลาด ในแง่การผลิต มีโจทย์ที่เราต้องเปลี่ยนจากการผลิตแบบเคมีเป็นเกษตรอินทรีย์ เช่น ในกรณีส้มอินทรีย์ ต้องใช้ความพยายามหลายปีกว่าจะมีความอร่อย และมีลักษณะตรงตามความต้องการของผู้บริโภค โดยไม่ใช่สารเคมี ในแง่การตลาด ก็เช่นกัน คือเราจะทำอย่างไรให้มีความมั่นใจในแง่ของการตลาด รวมถึงมาตรฐานการผลิต มาตรฐานของสินค้าก็เป็นโจทย์สำคัญ

2. **ต้องมีรายได้เหลือ** และเหลือเยอะมากพอที่จะนำไปชำระคืนเงินกู้ได้ ยกตัวอย่างคุณวรพจน์ซึ่งมีหนี้หลายล้าน ก็จำเป็นที่จะต้องการเงินเป็นก้อน แต่การเหลือนี้จะเหลืออย่างไร ก็คือต้องขายได้ในมูลค่าที่เพิ่มขึ้น เพราะฉะนั้นโจทย์ของเกษตรอินทรีย์คือไม่ใช่แค่ไปชักชวนทำอินทรีย์เพื่อให้ความปลอดภัยจากสารเคมีเพียงอย่างเดียว พี่น้องเกษตรกรเป็นหนี้สินจำนวนมาก ดังนั้นเราต้องจริงจังว่ามั่นจะมีรายได้เหลือเพิ่มขึ้นที่สามารถนำมาชำระคืนหนี้ได้

3. **รายได้ที่เหลือเพิ่มขึ้นนั้น มาจาก** 1) แม้ความเป็นอินทรีย์จะดีอยู่แล้วในระดับหนึ่ง แต่สำหรับผู้บริโภคชาวไทย ความเป็นอินทรีย์อย่างเดียวไม่สามารถรับประกันว่าจะขายได้ ต้องทำความเข้าใจกับผู้บริโภคไทยด้วย ฉะนั้นสินค้าอินทรีย์จะต้อง *มีความเป็นพิเศษ หรือ พรีเมียม* ซึ่งได้จากข้อต่อไปนี่ 2) คือต้อง *อร่อย* อย่างสมอินทรีย์ที่หนองสามวังของคุณวรพจน์อร่อยมาก กลัวยที่บางชุด ชัยนาทอร่อยมาก ความอร่อยเป็นหัวใจสำคัญทำให้ขายได้ดีขึ้น มีเรื่องเล่าได้มากขึ้น ฉะนั้นมีอินทรีย์ต้องมากคู่กับความอร่อยด้วย 3) *การแปรรูป* เกษตรกรต้องพยายามทำเรื่องของการแปรรูปวัตถุดิบอินทรีย์ให้เพิ่มมูลค่ามากขึ้น อย่างเช่นในกรณีของสวนส้มอินทรีย์ ซึ่งมีส้มลูกเล็กด้วย จะทำอย่างไร แม้ว่าจะอร่อยแค่ไหนคนกินก็ยังคิดว่าขนาดเล็ก หรือกลัวลูกเล็ก เราก็ไม่ต้องนำออกขายให้มันไปตัดราคาลง เกษตรต้องเอามาแปรรูป ก็เป็นโจทย์ว่าจะเอาไปแปรรูปอย่างไร 4) *การท่องเที่ยว* การท่องเที่ยวจะเป็นตัวส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ได้มาก อย่างครัวโบโหนดเองก็ทำเรื่องการท่องเที่ยวด้วยซึ่งช่วยส่งเสริมสนับสนุนกลุ่มได้มาก และต้องไม่มองว่านักท่องเที่ยวมาน้อยในขณะที่เราต้องปลูกข้าวตั้งมาก ให้มองว่านักท่องเที่ยวมาช่วยประชาสัมพันธ์ ทำให้เราเป็นที่รู้จัก ทำให้เป็นที่พูดถึง ตัวอย่างที่อำเภอควนขนุน พัทลุง มีตลาดใต้โหนด ซึ่งต้องเลี้ยวจากถนนใหญ่เข้าไป แต่คนก็ไปเที่ยวกันมากมาย ทั้งๆ ที่ไม่ได้อยู่ริมถนน แต่ก่อนสถานที่ท่องเที่ยวทำเลดีๆ ต้องอยู่ริมถนน แต่ทุกวันนี้สถานที่ท่องเที่ยวทางไกลถนนแบบนี้ทำไม่ถึงดังได้ ทำไม่ถึงมีคนไปเที่ยว ก็เพราะกระแสเรื่องการท่องเที่ยวนั่นเอง ในอีกพื้นที่หนึ่งที่ลงไปศึกษา เช่น บางชุด ก็มีบรรยากาศที่สบาย

หรือที่ชียนาทมิเกษตรกรที่ปลูกหม่อนและเลี้ยงแพะด้วย หรือสวนส้มอินทรีที่หนองสามวัง สามารถทำเป็นทัวร์เก็บส้ม ตรงนี้ก็เป็นจุดที่ขายการท่องเที่ยวได้

สุดท้ายสรุปสั้นๆ ได้ว่า ต้องให้เกษตรกรมีความมั่นใจ หรือชัวร์ ผลตอบแทนที่ได้จากการทำอินทรีต้องเหลือ และต้องเร็ว เข้าไม่ได้ หมายถึง ต้องได้เงินคืนไว เช่น กรณีศึกษาที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมจะมีรายได้เดือนต่อเดือน และสุดท้ายต้องสม่ำเสมอ หมายถึง ต้องวางแผนได้ว่ารายได้จะมาจากอะไรบ้าง และช่วงไหนบ้าง นี่เป็นลักษณะของฝั่งรายได้

กลยุทธ์หลัก (ลดรายจ่าย)

ปัญหาของเกษตรกรที่จะทำอินทรีคือ หนึ่ง ภาระดอกเบี้ยเยอะ สอง หาแหล่งเงินทุนใหม่ไม่ได้ ดังนั้นเกษตรกรต้องปรับวิธีการ เพราะสถาบันการเงินไม่ยืดหยุ่นให้ วิธีการที่พี่น้องเกษตรกรใช้อยู่ตอนนี้ก็คือ

1. การเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร โดยการให้กองทุนฯ รับซื้อหนี้ของเกษตรกร มาปรับลดโครงสร้างหนี้ ให้เกษตรกรสามารถผ่อนชำระหนี้กับกองทุนฯ โดยมีเงื่อนไขที่ยืดหยุ่นกว่าสถาบันการเงิน แต่ก็มีข้อจำกัดว่าบางครั้งขอไปแล้วก็ยังไม่ได้ แต่ในรายได้ที่ได้แล้ว ก็ช่วยผ่อนภาระได้มาก ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายที่พรรคการเมืองไม่ได้พูดถึงนโยบายนี้มากนัก

2. การเข้าร่วมกลุ่มออมทรัพย์ในการกู้ยืมเงินไปชำระหนี้ หรือให้กลุ่มรับซื้อที่ดินที่กำลังจะถูกยึดจากสถาบันการเงินหรือเจ้าหนี้ ก็จะช่วยให้ได้มาก

3. การลดเงินต้น หรือลดอัตราดอกเบี้ย ตามที่คุณสฤณีพูดในช่วงแรก เป็นส่วนสำคัญมาก แต่ธนาคารที่เกษตรกรเป็นหนี้ส่วนใหญ่ คือ ธ.ก.ส. ยังไม่มีการดำเนินการในจุดนี้

4. การระดมทุน คือ ทำอย่างไรที่เราจะได้เงินมาก่อนเพื่อใช้ในการลงทุน ซึ่งต่างจากการกู้ยืมดังที่อาจารย์อาภาได้พูดถึงเรื่องการบอกรับเป็นสมาชิกของสินค้าอินทรี ซึ่งผู้บริโภคต้องจ่ายเงินล่วงหน้า ก็เป็นอีกวิธีหนึ่ง หรืออย่างกรณีคุณพยอมที่ชียนาท สามารถระดมทุนจากญาติได้ ก็มีเงินมาลงทุนปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และที่เพชรบุรี กลุ่มแก้วกลามีการระดมทุนจากผู้สนใจทั่วไป (crowd funding) ในโครงการแพะรับบุญ ราคาสามพันบาทต่อตัว ถ้าใครอยากจะช่วยเกษตรกรก็นำเงินมาลงทุน แล้วเกษตรกรก็เอาเงินนั้นไปซื้อแพะและเลี้ยงแพะแทนผู้ลงทุน เกษตรกรได้ซื้อแพะไปทำปุ๋ยคอก ส่วนผู้ลงทุนก็ได้ฝึกตอบแทนคืนทุนไป หรือในโครงการไก่อารมณ์ดีผู้ลงทุนก็ได้ไข่ไก่ตอบแทน ดังนั้นถ้ามีการระดมทุนแบบนี้ก็จะช่วยเกษตรกรที่เป็นหนี้ได้ นอกเหนือจากการกู้ยืมสถาบันการเงิน หรือกลุ่มออมทรัพย์ที่มี

นโยบายของรัฐบาลในเรื่องการพักชำระหนี้ การพูดแค่คำนี้ทำให้ฟังดูเหมือนว่าเป็นประชานิยมแต่จริงๆ แล้วมันมีความจำเป็นต่อพี่น้องเกษตรกร หากจะให้เกษตรกรหาวิธีใหม่ในการผลิต ถ้าไม่หยุดพักชำระหนี้ก็จะเป็นเรื่องยากลำบาก แต่การพักชำระหนี้โดยที่ไม่ให้เกษตรกรมีการลงทุนเพิ่มก็จะไม่ได้อะไรเลย เป็นการพักไปชั่วคราวเท่านั้น และสุดท้ายหนี้ก็จะวนกลับมาในก้อนที่เท่าเดิมหรือใหญ่กว่าเดิม

ดังนั้นถ้าจะดำเนินการเรื่องพักชำระหนี้ให้ได้ผลจริง ต้องย้อนกลับไปหาแนวคิดเรื่องเครดิต เครดิตที่ระบบทุนนิยมพัฒนาขึ้นมาจากความเชื่อมั่นในแนวความคิด ไม่ใช่หนี้สินที่มาผูกมัดเกษตรกรไว้กับระบบการผลิตแบบเดิมๆ การพักชำระหนี้ที่ทำในลักษณะของการเหวี่ยงแห คือพักอย่างเดียว ไม่ให้มีการลงทุนเพิ่ม จะไม่ตอบโจทย์ การพักชำระหนี้ที่จะตอบโจทย์คือ พักโดยลดเงินต้น ลดภาระดอกเบี้ยลง มีเงินลงทุนใหม่ที่มาพร้อมกับไอเดียและความเชื่อมั่นที่จะทำให้เกษตรกรมีเงินซั้ว มีเงินเหลือ มีเงินไว และมีเงินสม่ำเสมอ ต้องเข้าไปร่วมคิดกับชาวบ้าน กลุ่มออมทรัพย์ของคาบสมุทรสทิงพระทำสำเร็จเพราะเข้าไปร่วมคิดกับชาวบ้าน แต่สถาบันการเงินทำโดยไม่ร่วมคิดแบบนี้ก็จะยังไม่สำเร็จ

ผู้ดำเนินรายการ: จากที่อาจารย์นำเสนอมา คิดว่าเกษตรกรมีทางรอดแน่นอน แต่ก็ต้องมีกลยุทธ์ของการผลักและดันต่างๆ เหล่านี้ ซึ่งต้องไปศึกษาวิธีการคิด การรวมกลุ่ม จากกรณีตัวอย่างดังที่กล่าวไป

ช่วงต่อไปอาจารย์ธนพันธ์จะพูดถึงนโยบายของภาครัฐที่มีความพยายามจะเข้าไปช่วยเหลือให้การสนับสนุนเกษตรกร สุดท้ายแล้วสามารถช่วยได้หรือไม่ หรือกลับเป็นอุปสรรคต่อพี่น้องเกษตรกรมากขึ้น รวมถึงการที่เกษตรกรเข้าไม่ถึงในบางนโยบายของรัฐ

- **ผศ.ดร.ธนพันธ์ ไส่ประกอบทรัพย์ (ช่วงที่ 2):**

สภาพการเช่านาที่เลื่อมล้ำ ไม่เท่าเทียม การเข้าไม่ถึงนโยบายของรัฐ

ผศ.ดร.ธนพันธ์ ไส่ประกอบทรัพย์

และความไม่เหมาะสมของนโยบายบางอย่างในพื้นที่

ผลการศึกษาที่ทีมวิจัยได้เข้าไปพูดคุยกับพี่น้องชาวนาใน 3 จังหวัด คือ พระนครศรีอยุธยา สุพรรณบุรี และชัยนาท เบื้องต้นจะกล่าวถึงเรื่องของการเช่านา **สภาพการเช่านามีหลายลักษณะ** มีทั้งการเช่าด้วยการจ่ายเป็นเงินสด มีการทำสัญญา โดยเฉพาะสัญญาปากเปล่า หรือการจ่ายเป็นปี หรือจ่ายเป็นฤดูกาลเพาะปลูก แต่จะไม่เรียกว่านาปี นาปรัง จะเรียกว่า ครั้งที่หนึ่ง ครั้งที่สอง นอกจากนั้นยังมีการจ่ายเป็นผลผลิต แล้วแต่จะตกลงกันระหว่างชาวนากับเจ้าของที่นา

ประเด็นต่อมาคือ **ชาวนาไม่มีอำนาจในการเลือกเช่าที่นา** คือ ตลาดที่นาไม่ได้เป็นของผู้เช่า สิทธิเป็นของเจ้าของที่นาอย่างชัดเจน มีบางกรณีพบว่า ชาวนาต้องการเลือกเช่าที่นาที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำชลประทาน แต่ไม่มีที่เหลือให้เช่า ชาวนาก็ไม่สามารถทำอะไรได้ มีที่ตรงไหนเหลือแม้จะไกลกว่าก็ต้องยอมเช่าในราคาที่เท่ากัน ไม่เหมือนกับที่ดินที่ทำเลดีก็ราคาสูง ซึ่งในความเป็นจริงที่นาที่ไม่ดีก็น่าจะลดราคา ไม่ใช่ว่าไกลออกไปแต่ราคายังเท่ากัน เพราะหากที่นาที่เช่าไกลจากแหล่งน้ำก็ต้องมีต้นทุนในการสูบน้ำจากแหล่งน้ำไปถึงที่นาตัวเอง เพราะฉะนั้นเรื่องนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ต้นทุนในการเพาะปลูกสูงขึ้น

ในด้าน**ความเหลื่อมล้ำ ความไม่เท่าเทียมกัน หรือการเข้าถึงโครงการช่วยเหลือของรัฐ** ประเด็นที่น่าสนใจคือ เกษตรกรที่ทำนาเช่าไม่ทราบว่ามีกระบวนการควบคุมค่าเช่านาอย่างที่รัฐบาลได้พยายามที่จะพูดถึง ดังที่ท่านนายกรัฐมนตรีได้พูดเสมอว่าสามารถควบคุมค่าเช่านาได้จำนวนกี่แสนราย ซึ่งค่อนข้างที่จะตรงกันข้ามกับสิ่งที่ทีมวิจัยได้พูดคุยกับพี่น้องชาวนา แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าท่านนายกฯ พูดไม่จริง ท่านอาจจะลงไปหรือมีข้อมูลของพื้นที่หนึ่ง แต่ในพื้นที่ที่ทีมวิจัยเข้าไป นั่นเป็นสิ่งที่ทีมเราเจอ

มีโครงการหนึ่งที่รัฐบาลชุดนี้ทำมาโดยตลอดคือ โครงการลดต้นทุนการเพาะปลูก เป็นเงินช่วยเหลือเกษตรกรไร่ละ 1,000-1,200 บาท แล้วแต่ฤดูกาล ล่าสุดไร่ละ 1,500 บาท ไม่เกิน 12 ไร่ แต่จากการสอบถามชาวนาว่าได้รับเงินช่วยเหลือตรงนี้หรือไม่ ผู้เช่านาบางรายบอกว่าต้องแบ่งให้เจ้าของที่นา เหตุผลที่ต้องแบ่งอาจเป็นเพราะเกษตรกรผู้เช่านาจำเป็นต้องพึ่งพาหลักฐานจากเจ้าของนาเพื่อแสดงว่าเกษตรกรทำนาจริง เกษตรกรต้องใช้สำเนาโฉนดที่ดินของเจ้าของที่นาไปยื่นแจ้งกับทางราชการเพื่อขอรับการช่วยเหลือ ซึ่งทำให้เกิดช่องว่าง ทำให้เจ้าของนาบางรายต่อรองในการแบ่งเงินช่วยเหลือ ทั้งที่เงินส่วนนี้ก็ได้ไม่มาก เช่น บางปีช่วยไร่ละ 1,200 บาท ไม่เกิน 10 ไร่ ได้มากที่สุดก็ 10 ไร่คือ 12,000 บาท โดยสัดส่วนการแบ่งอาจต่างกันไปในแต่ละราย ไปจนกระทั่งแบ่งกันครึ่งหนึ่งก็มี จึงกลายเป็นว่า ผู้เช่านาก็ไม่ได้รับเงินส่วนนี้ที่จะใช้ลดต้นทุนการเพาะปลูก หรือได้ไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย

อีกประเด็นหนึ่งที่พบคือ เกษตรกรที่ทำนาเช่าบางรายจะเข้าถึงโครงการของรัฐ กว่าที่จะรู้ว่ามีโครงการเข้ามาในพื้นที่ก็ช้ากว่าคนอื่น ตรงนี้ในบางกรณีมีเรื่องการเมืองท้องถิ่นเข้ามาเกี่ยวข้อง กรณีตัวอย่างที่สุพรรณบุรี ชาวนารายหนึ่งบอกว่า กว่าที่จะรู้ว่ามีโครงการช่วยเหลือ ลดต้นทุนการเพาะปลูกไร่ละ 1,000 หรือ 1,200 บาทเข้ามา ก็ช้ากว่าหมู่บ้านอื่น เมื่อถามเหตุผล เพราะทีมวิจัยเห็นว่าโครงการแบบนี้มีทั่วทุกพื้นที่ เขาตอบว่า อบต. ไม่มาบอกเพราะไม่ได้อยู่ในเขตเขา คือไม่ได้เป็นฐานคะแนนเสียงของ อบต. นั้นๆ

ในกรณี**โครงการของรัฐบางโครงการไม่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่** เช่น ในภาคกลาง มีโครงการรับจำนำยุ้งฉางหรือการชะลอการเพาะปลูก ในภาคกลางเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีใครเก็บข้าวไว้เกี่ยวแล้วขายทันที ไม่เหมือนภาคอีสานที่มีการเก็บข้าว แต่ภาคอีสานทุกวันนี้ก็เริ่มที่จะไม่เก็บแล้วเหมือนกัน เพราะต้องการเงินสดเพื่อไปใช้หนี้ และการเก็บข้าวไว้ก็เป็นตามที่หลักเศรษฐศาสตร์บอกว่า ข้าวไม่ใช่ทองคำที่สามารถเก็บแล้วเพิ่มมูลค่า แต่ข้าวมีการเสื่อม ถ้าเก็บไม่ดีจะเกิดความเสียหายจากมอด รา และความชื้น เพราะฉะนั้นน่าจะถึงเวลาที่รัฐบาล

บอกว่าให้เก็บไว้ 2-3 เดือน แล้วรัฐบาลจะให้ราคาดี หรืออะไรต่างๆ ตอบแทน ชาวบ้านบอกว่ากว่าจะเก็บถึงตอนนั้นคงไม่ได้ตามที่รัฐแจ้ง หรือหากเก็บไว้ถึงตอนนั้นข้าวบางส่วนอาจเสียหาย หรือเมื่อนำไปขาย น้ำหนักและความชื้นไม่ได้ตามที่ตกลง รัฐบาลจะมาประกันราคาให้หรือไม่ ดังนั้นโครงการนี้จึงไม่จูงใจ ไม่เหมาะสมกับชาวบ้านในพื้นที่

อีกโครงการหนึ่งที่รัฐบาลพูดถึงอยู่บ่อยครั้ง คือโครงการปรับเปลี่ยนการเพาะปลูก เช่น แนะนำให้เกษตรกรหันมาปลูกข้าวโพดเพราะราคาดี แต่พื้นที่ในภาคกลางไม่เหมาะกับการปลูกพืชไร่ อีกทั้งมีปัญหาเรื่องตลาดรับซื้อ ในภาคกลาง การหาตลาดข้าวเปลือกหรือโรงสีเพื่อขายข้าวเปลือกนั้นทำได้ง่าย แต่การปลูกพืชเศรษฐกิจประเภทอื่นๆ หาตลาดรับซื้อหรือโรงรับแปรรูปได้ยาก ไม่ได้มีมากเหมือนกับโรงสีข้าว ทำให้ต้องมีต้นทุนเพิ่มขึ้นในการขนส่งผลผลิตไปยังโรงรับแปรรูปสินค้าเกษตร เพราะฉะนั้นสำหรับชาวนาภาคกลาง โดยเฉพาะคนที่ทำนาเช่า นโยบายนี้จึงไม่ได้ผลตอบรับ เหตุผลสำคัญอีกประการคือ เจ้าของที่นาไม่ยอมให้ผู้เช่ามาปรับที่นาของตนเอง กลัวว่าจะทำให้ที่หมดมูลค่าหรือทำให้ดินเสื่อม เพราะว่าลักษณะการปลูกข้าวกับการปลูกข้าวโพดไม่เหมือนกัน ต้องมีการปรับพื้นที่ เจ้าของที่นาไม่ต้องการให้ปรับพื้นที่ ดังนั้นทางเลือกในการปลูกพืชอื่นๆ ก็หมดไป

ประเด็นต่อมาคือเรื่องการปรับตัวของชาวนาผู้เช่านา เช่น กรณีที่พระนครศรีอยุธยา มีชาวนาที่ทำนาเช่าบางส่วนเริ่มปรับตัว โดยการงดใช้สารเคมีในการเพาะปลูก หันมาใช้ปุ๋ยชีวภาพ และบางรายทำน้ำหมักชีวภาพใช้เอง ที่น่าสนใจคือ ทำงานตนเองเป็นผู้เชี่ยวชาญในพื้นที่ ในช่วงที่พูดคุยสัมภาษณ์ชาวนารายนี้ในพื้นที่มีสายโทรศัพท์เข้ามาอย่างต่อเนื่องในเวลาของการสัมภาษณ์สองชั่วโมง เป็นการโทร.ถามเกี่ยวกับการฉีดปุ๋ย คือชาวนารายนี้รับจ้างฉีดปุ๋ยชีวภาพ ฉีดยาปราบศัตรูพืชชีวภาพ ไม่ใช่สารเคมี และเป็นคล้ายๆ ที่ปรึกษาให้ชาวนารายอื่นในพื้นที่

ประเด็นนี้เป็นประเด็นที่คาดหวังว่าจะเห็นหน่วยงานภาครัฐของรัฐบาลในชุดต่อไป สนับสนุนให้เกษตรกรที่มีความพยายามในการปรับตัวมาทำและใช้น้ำหมักชีวภาพหรืออะไรอื่นๆ ในลักษณะที่เป็นอินทรีย์ ให้เป็นโมเดล เป็นตัวอย่างในพื้นที่ หน่วยงานควรให้การสนับสนุน อาจจะไม่ใช่เรื่องของเงินอย่างเดียว แต่รวมถึงเทคโนโลยีต่างๆ เพื่อให้เขาสามารถที่จะปรับตัว มีอาชีพ มีรายได้เพิ่มในการเป็นผู้ให้คำแนะนำทางการทำเกษตรอินทรีย์ เกษตรอินทรีย์จะได้กระจายตัวไปเรื่อยๆ ถ้ามีผู้เชี่ยวชาญที่เข้าใจชาวนาด้วยกัน ก็น่าจะดีในแง่ของการขยายผลการทำเกษตรอินทรีย์ในพื้นที่ ซึ่งเป็นเรื่องน่าเสียดายหากหน่วยงานในท้องถิ่นไม่ได้สนับสนุน ยกตัวอย่างอบต. ในพื้นที่ไม่เห็นความสำคัญของเกษตรกรที่ทำน้ำหมักชีวภาพรายนี้ แต่กลายเป็น อบต.นอกพื้นที่ที่เห็นความสำคัญ และชักชวนไปทำเกษตรอินทรีย์ที่พื้นที่นั้น แทนที่จะได้มีส่วนในการช่วยเหลือเกษตรกรในชุมชนของตนเองในการพัฒนาเกษตรอินทรีย์

การปรับตัวที่พบอีกอย่างก็คือ การทำไร่นาสวนผสม ปลูกต้นไม้อื่นๆ ที่คั้นนา เช่น ยางนา ดังที่กล่าวไปแล้วว่านโยบายของรัฐบาลที่ให้ลดการปลูกข้าวและปลูกพืชอย่างอื่นทดแทน เช่น ข้าวโพด คำถามคือ จำเป็นต้องปลูกข้าวโพดเพียงอย่างเดียวเองหรือ ถ้าปลูกข้าวโพดอย่างเดียวทั่วประเทศ ราคา ก็จะตกอีก ทำไมไม่สนับสนุนให้

ปลูกพืชชนิดอื่นโดยอิสระ เป็นพืชที่เกษตรกรถนัดหรือปลูกอยู่แล้ว แซมไปกับการปลูกข้าว ไม่จำเป็นต้องบอกว่า ต้องปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดนี้ๆ เท่านั้น เพราะฉะนั้นการให้อิสระแก่เกษตรกรในพื้นที่ในการที่จะปลูกพืชอื่นทดแทน มากกว่าพืชเศรษฐกิจบางตัว น่าจะเป็นนโยบายที่เป็นทางออกหรือเพิ่มทางเลือกให้เกษตรกรในพื้นที่ในการปรับตัว

สุดท้ายเป็นข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานภาครัฐ ให้มีการส่งเสริมการทำเกษตรตามพื้นที่ที่ เกษตรกรถนัดหรือมีความสนใจ โดยไม่ต้องไปบังคับ เป็นเรื่องล้าสมัยแล้วสำหรับนโยบายที่เหวี่ยงแหไปหมดทุก พื้นที่ เพราะแต่ละพื้นที่มีความถนัด มีความโดดเด่นแตกต่างกัน รัฐสนับสนุนการลดการปลูกข้าวได้ แต่ควรให้อิสระ กับเกษตรกรในการเพาะปลูกพืชชนิดอื่น นอกจากนี้ยากให้ดูเรื่องของการนำนโยบายไปปฏิบัติ ว่าในกระบวนการ มีช่องโหว่ตรงไหนที่จะทำให้ชาวนาโดยเฉพาะชาวนาเช่าถูกเอารัดเอาเปรียบ

ในแง่ของการขายผลผลิต การเข้าถึงนโยบาย ต้องการเห็นพี่น้องชาวนามีส่วนร่วมในการนำนโยบาย ไปปฏิบัติ เช่น การขายข้าวให้โรงสี อยากให้ชาวนาเข้ามาเป็นหนึ่งในคณะกรรมการ คอยกำกับดูแล และมีปากมี เสียงในการบอกถึงความยุติธรรม ซึ่งปัจจุบันไม่มีช่องทางไหนเลยที่พี่น้องชาวนาจะเข้าไปมีส่วนร่วมตรงนี้

สุดท้ายเรื่องของราคาผลผลิต นโยบายรัฐไม่ควรเน้นไปที่ราคาส่งออกอย่างเดียว ให้ดูราคาผลผลิต ข้าวเปลือกในพื้นที่ด้วย จะทำอย่างไรให้พี่น้องชาวนาได้ราคาที่เป็นธรรม เหมาะสม และจะทำอย่างไรให้พี่น้อง ชาวนาได้มีเงินออมในระยะยาว เพื่อที่จะเป็นสิ่งรองรับในช่วงที่ราคาสินค้าเกษตรไม่ดี

ผู้ดำเนินรายการ: อาจารย์ธนพันธ์ได้นำเสนอว่า นโยบายของรัฐที่ลงมาในพื้นที่เหมือนจะยังไม่ตรงจุด อาจเป็นการ คิดแบบภาพรวมโดยไม่ได้ถามจากพี่น้องเกษตรกรโดยตรง หรือเสียงของเกษตรกรอาจจะไปไม่ถึง วันนี้เรามี สว. ชุดใหม่ ที่นำทุกสาขาอาชีพเข้ามา ในอนาคตเมื่อได้รัฐบาลชุดใหม่ และมี สว. ที่บอกว่าเป็นตัวแทนของทุกกลุ่ม อาชีพ พี่น้องเกษตรกรจะสามารถมีสิทธิ์มีเสียงในการพูดมากขึ้นหรือไม่ เพราะการเลือกขึ้นมาทำหน้าที่นั้นเขาบอก ว่าพี่น้องเกษตรกรเป็นคนเลือกตัวแทนเข้ามา แต่เป็นการเลือกจากตรงไหน เราก็ต้องดูกระบวนการในขั้นต่อไปว่า พวกเขาเหล่านั้นจะเป็นตัวแทน เป็นปากเสียงให้เกษตรกร แล้วนำนโยบายต่างๆ ที่น่าจะเข้าถึงพี่น้องเกษตรกรมา ปฏิบัติได้จริงจึงขนาดไหน

ช่วงที่แล้วคุณสามารถได้พูดถึงการตั้งกลุ่มออมทรัพย์ไปแล้ว ช่วงต่อไปอยากให้พูดถึงว่ากลุ่มออม ทรัพย์ที่เติบโตมาเป็นสิบๆ ปีแล้วนี้ สามารถแก้ไขปัญหาหนี้สินของพี่น้องเกษตรกรในพื้นที่ได้จริงหรือไม่ ถ้ากลุ่มอื่น อยากรจะทำบ้าง สามารถทำได้อย่างไร

- คุณสมารถ สระแก้ว (ช่วงที่ 2):

คุณสมารถ สระแก้ว

กลุ่มออมทรัพย์ช่วยผ่อนหนักเป็นเบาได้ในการจัดการปัญหาหนี้สินของพี่น้องเกษตรกร แม้กลุ่มและเครือข่ายจะมีทุนออมทรัพย์เป็นร้อยล้าน ซึ่งดูเหมือนว่าปัญหานั้นจะหมดไป แต่ปัญหาเรื่องหนี้สิน เรื่องที่ดินทำกิน มีความซับซ้อนกว่านั้น เพราะเป็นปัญหาทางโครงสร้างที่กดทับคนชนบท ตั้งแต่ระบบเศรษฐกิจที่ผูกขาดเรื่องสินค้า การตลาด ไปจนถึงการเข้าถึงและแย่งชิงทรัพยากร

การรวมกลุ่มแบบออมทรัพย์เป็นเรื่องที่น่าทำ ถ้าเราตั้งใจและมีความอดทน เพราะเกิดผลประโยชน์กับชาวบ้านในพื้นที่มากมาย ตั้งแต่เริ่มตั้งกลุ่มและกลุ่มได้เติบโตขึ้น มีเงินทุนหมุนเวียนเป็นหลายล้าน ทำให้เกิดกองทุนต่างๆ ขึ้นมา ตั้งแต่ธุรกิจชุมชน กองทุนแก้ปัญหาเรื่องที่ดิน กองทุนสวัสดิการให้สมาชิกในหมู่บ้าน ทั้งค่ารักษาพยาบาล ค่าช่วยงานต่างๆ แม้แต่ช่วยเหลืองานสังคมข้างนอกด้วย ซึ่งถือเป็นเรื่องท้าทายว่าชาวบ้านคนจนเหล่านี้จะช่วยเหลือสังคมได้อย่างไร คนจนจะควักเงินในกระเป๋าตนเองไปช่วยเหลือนั้นคงไม่ได้ แต่เมื่อรวมกลุ่มกันแล้วเกิดกองทุนเหล่านี้ก็ช่วยได้ เป็นการให้ชุดความรู้ใหม่แก่สังคมว่า คนจนก็รับผิดชอบต่อสังคมได้ มิฉะนั้นสังคมก็จะมองว่าคนจนคือผู้รอการช่วยเหลืออย่างเดียว

เมื่อกลุ่มออมทรัพย์เติบโตและกระบวนการพัฒนามากขึ้น ก็ได้สร้างชุดความรู้ให้แก่ชาวบ้านซึ่งไม่ได้เรียนสูง ให้ได้เรียนรู้เรื่องการบริหารจัดการ เรื่องการตลาด เรื่องปัญหาเชิงโครงสร้าง และต่อมาเมื่อนำเงินจากกองทุนมาสร้างร้านอาหาร “ครัวใบโหนด” ครัวใบโหนดก็เป็นตัวเชื่อมคนภายนอกชุมชน ทั้งคนชั้นกลางและหน่วยงานต่างๆ ให้เข้ามาทำกิจกรรมต่าง พูดอีกอย่างก็คือ ครัวใบโหนดเป็นเครื่องมือของชุมชนในการเชื่อมโยงเครือข่าย ผู้ผลิตผู้บริโภค เครือข่ายเกษตรอินทรีย์ กิจกรรมค่ายเด็กและเยาวชนที่มีกลุ่มคนข้างนอกเข้ามาทำกิจกรรมร่วมกับทางโรงเรียน ผลักดันให้เกิด “เครือข่ายความมั่นคงทางอาหาร” ในการที่จะลุกขึ้นมาต่อสู้กับปัญหาเชิงโครงสร้างโดยมีคนท้องถิ่นเข้าร่วมกิจกรรมด้วย

กระบวนการรวมกลุ่มมีความสำคัญ เพราะเมื่อรวมกลุ่มแล้วจะไปรอดหรือไม่ขึ้นอยู่กับคนทำ และหากทำได้ ประสบความสำเร็จ จะเกิดประโยชน์มากมายดังเช่นที่กลุ่มออมทรัพย์ในคาบสมุทรสทิงพระได้รับ สิ่งที่สำคัญมากคือการเกิดชุดความรู้ใหม่ที่สามารถไปเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมความเชื่อแบบเดิมได้ เพราะเมื่อก่อนชาวบ้านเขา

ไม่ได้เชื่อใจซึ่งกันและกัน ดูถูกกันเอง และปฏิเสธกันมาโดยตลอด ถึงขนาดที่บอกว่ามันรวมกันไม่ได้ คนบ้านเราไม่มีทางรวมกันได้หรอก แต่เมื่อรวมกลุ่มได้ก็จะเกิดชุดความรู้ใหม่ เกิดการปรับเปลี่ยนชุดความรู้ความเชื่อ และมองเห็นปัญหาเชิงโครงสร้าง ปัญหาระดับนโยบาย

แต่การแก้ปัญหาจริงๆ แล้วไม่ใช่แค่นั้น ไม่ใช่แค่การตั้งกลุ่มออมทรัพย์แล้วมีเงินทุนเป็นร้อยล้านแล้วก็จบแค่นั้น เพราะตัวนโยบายของรัฐที่เป็นปัจจัยเอื้อให้ทุนขนาดใหญ่ต่างหากคือปัญหาหลัก เป็นปัญหาเชิงโครงสร้าง โครงการขนาดใหญ่ ทุนระดับใหญ่ๆ ทั้งจากข้างนอกและทุนภายในที่โตวันโตคืนและที่รุกคืบเข้ามาในพื้นที่ นั่นคือปัญหา อย่างร้านสะดวกซื้อเข้าไปถึงในหมู่บ้านแล้ว พี่น้องเกษตรกรจะมีทางออกเรื่องตลาดอย่างไร ในเมื่อทุนขนาดใหญ่ทำให้ตลาดเล็กๆ ร้านชำเล็กๆ ตายหมด เป็นเรื่องเกินกำลังที่ชุมชนจะแบกรับภาระ ดังนั้น การรวมกลุ่มของพี่น้องเกษตรกรต้องรวมกลุ่มกันทั้งประเทศ และต้องดึงเอาพลังชนชั้นกลางในท้องถิ่นเข้ามาร่วมในกระบวนการเดียวกัน ต้องมองปัญหาเชิงโครงสร้างร่วมกัน ต้องคิดว่าจริงๆ แล้วปัญหาเชิงโครงสร้างที่เชื่อมโยงกัน ตั้งแต่ระดับโลกจนมาถึงรัฐเล็กๆ อย่างเรา จะมีทางออกอย่างไรกับสภาพสังคมโดยรวม เรื่องเกษตรอินทรีย์ก็เช่นกัน กลุ่มคนชั้นกลางในเมืองหรือผู้บริโภคไม่มีทางเลือกและเสี่ยงมากด้วย เพราะไม่สามารถผลิตอาหารด้วยตัวเอง คือ ไม่ได้ปลูกเอง ไม่มีพื้นที่ในการปลูก นั่นคือชะตากรรมของกลุ่มคนในเมืองที่ต้องแบกรับอยู่ทุกวัน หารายได้มาเท่าไรก็ใช้ไปกับค่ารักษาพยาบาล ตัวของเกษตรกรเองก็มีเรื่องหนี้สิน นี่คือปัญหาโครงสร้างใหญ่ ซึ่งไม่ใช่ชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่จะแบกรับได้โดยลำพัง

ดังนั้นสรุปอีกครั้งว่า กลุ่มออมทรัพย์นั้นช่วยผ่อนหนักเป็นเบาในเรื่องปัญหาหนี้สิน แต่ปัญหาไม่ได้อยู่แค่นั้น ต้องเกิดกระบวนการเครือข่ายของพี่น้องประชาชนในการที่จะเข้ามาช่วยกันดู และช่วยกันแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างที่ผูกขาด

นอกจากนี้กลุ่มออมทรัพย์ยังเป็นความหวังของคนรุ่นใหม่ในชุมชน เพราะทางกลุ่มมีนโยบายสนับสนุนคนรุ่นใหม่ ลูกหลานของคนในชุมชนที่ไปเรียนหนังสือแล้วยังไม่มีงานทำ หรืออยากกลับมาทำงานที่บ้าน โดยการให้ยืมเงินเพื่อเป็นทุนในการประกอบธุรกิจส่วนตัว เป็นผู้ประกอบการรุ่นใหม่ ในวงเงินไม่เกินหนึ่งล้านบาทต่อราย และส่งเสริมคนหนุ่มสาวในการทำเกษตรอินทรีย์ในวงเงินสามแสนถึงห้าแสนบาทต่อราย โครงการนี้ดำเนินมาได้ 2 ปีแล้ว โดยมีคนรุ่นใหม่กู้เงินไปทำธุรกิจหลายอย่าง เช่น ธุรกิจก่อสร้าง หรือทำเกษตรอินทรีย์ นอกจากจะช่วยผ่อนหนักเป็นเบาในเรื่องหนี้สินที่ไม่ต้องไปกู้ยืมจากสถาบันการเงินหรือเจ้าหนีนอกชุมชน ยังเป็นการสร้างงานในพื้นที่เป็นสิ่งที่ใหม่ๆ ที่ปรากฏขึ้นในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง และสุดท้ายแล้ว ถ้าชุมชนทั่วประเทศซึ่งมีประมาณ 7-8 หมื่นหมู่บ้าน มีสถาบันการเงินแบบนี้ในชุมชน เงินทุนหมุนเวียนอาจไม่ต้องมาก เพียงกองทุนละ 5-6 ล้าน จะมีเงิน 3 แสนกว่าล้านที่เป็นเงินหมุนเวียนอยู่ในมือประชาชนคนเล็กคนน้อย และถ้ามีกลุ่มละร้อยล้านอย่างคาบสมุทรสติงพระ จะเป็นเงิน 7 ล้านล้านบาท ที่ถือเป็นอำนาจของประชาชนคนเล็กคนน้อยในการที่จะนำทิศทางของชุมชน ทิศทางของเศรษฐกิจให้ไปในทิศทางไหนก็ได้ ซึ่งจุดนี้คือพลัง เพราะต้องไม่ลืมว่าทิศทางเศรษฐกิจของประเทศ

ตอนนี้กลุ่มทุนใหญ่เป็นคนชี้ทางของเงินว่าให้ไปทางไหน ซึ่งเป็นทิศทางที่ผูกขาดและเบียดเบียนทรัพยากรของท้องถิ่น

ผู้ดำเนินรายการ: การรวมกลุ่มเป็นกลุ่มออมทรัพย์ช่วยแก้ปัญหาเรื่องหนี้สินได้ แบ่งเบาภาระได้ แต่ที่ได้มากกว่านั้นคือ กลุ่มออมทรัพย์สร้างสิ่งต่างๆ มากมาย เช่น สร้างสังคมที่ดี สร้างสิ่งแวดล้อมที่ดี สร้างความสัมพันธ์ที่ดี สร้างศูนย์เรียนรู้ และอีกหลายๆ อย่าง ที่สำคัญที่สุดคือ สร้างชุดความรู้ใหม่ๆ ที่ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ร่วมกัน

ช่วงแรกอาจารย์อาภาได้พูดถึงกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในพื้นที่ที่ลงไปเก็บข้อมูล ข้อค้นพบที่เกิดขึ้น และช่องทางการตลาดอินทรีย์ในประเทศ ช่วงต่อไปจะพูดถึงประเด็นว่าภาครัฐจะสนับสนุนตลาดอินทรีย์อย่างไร

- **ดร.อาภา หวังเกียรติ (รอบ 2) กลยุทธ์การตลาด⁶**

ดร.อาภา หวังเกียรติ

จากการศึกษากรณีของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์สนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่าการรวมกลุ่มคือหัวใจสำคัญของการทำตลาด คุณนันทวัน หาญดี พูดไว้ชัดว่า **กลยุทธ์ของการทำตลาดที่สำคัญของกลุ่มคือ**

1. การผลิตต้องครบรอบทั้งปี การตลาดก็ต้องครบรอบทั้งปีด้วย แต่ที่สำคัญยิ่งกว่าคือ การจัดการในระบบการผลิตและระบบตลาดต้องเป็นการจัดการ **“โดยกลุ่ม”** ไม่ใช่ใครคนใดคนหนึ่ง ซึ่งทำให้เห็นชัดว่าการจัดการระบบผลิตและระบบตลาดโดยระบบกลุ่มสามารถทำให้กลุ่มนั้นเติบโตได้มากกว่าการจัดการโดยคนเดี่ยวๆ ประเด็นนี้เห็นได้ชัดเพราะมีอีกกรณีศึกษาที่แตกต่างกัน คือ วิสาหกิจชุมชนเกษตรกรอินทรีย์อุทอง สุพรรณบุรี ซึ่งพัฒนามาจากกลุ่มทำเกษตรอินทรีย์ที่ปลูกข้าวอย่างเดียว ชาวบ้านสองสามคนมาจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน คล้ายเป็นคนกลางในการขาย แต่การจัดการการผลิตไม่ชัดเจนเหมือนที่สนามชัยเขตที่เป็นการจัดการระบบกลุ่ม ทำให้การเติบโตแตกต่างกัน การขยายแตกต่างกัน

แนวคิดในการจัดการกลุ่มของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์สนามชัยเขต จะเป็นเรื่องของสวัสดิการในอนาคต เพราะเมื่อเป็นกลุ่มแล้วจะต้องคิดมากกว่าเรื่องกำไรขาดทุน ต้องเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับองค์ประกอบของกลุ่ม

⁶ อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมในเอกสารรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาเรื่อง “ตลาดอินทรีย์ของชาวนาภาคกลาง”

การจัดการการผลิตของกลุ่ม นอกจากต้องปลูกพืชผักพื้นบ้านให้หมุนเวียนครบรอบปีแล้ว ในแปลงผลิตยังต้องมีความหลากหลาย มีข้อตกลงชัดเจนว่า สมาชิกของกลุ่มต้องมีการปลูกพืชไม่น้อยกว่า 15 ชนิดในแปลง และกลุ่มรับซื้อผลผลิตในราคาประกัน ไม่ว่าราคาตลาดภายนอกจะเป็นอย่างไร แพงกว่าหรือถูกกว่า เมื่อสมาชิกนำผลผลิตมาขาย ก็จะได้เงินไปตามที่กลุ่มทำการประกันราคาสินค้าไว้

นอกจากทำการผลิตให้ครบรอบปีและหลากหลายแล้ว กลุ่มยังมีการให้ความรู้แก่ผู้บริโภค ให้รู้จักผักพื้นบ้าน รู้จักความแตกต่างในรสชาติของสินค้าอินทรีย์กับสินค้าเคมี เช่น ทุเรียนอินทรีย์ จะมีความหวานน้อยกว่ารสชาติที่หวานแหลมของทุเรียนเคมีซึ่งเป็นรสชาติที่คนทั่วไปนิยม

2.สินค้าของกลุ่มต้องได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ซึ่งจะทำให้การทำตลาดกว้างขวางขึ้น กลุ่มเกษตรอินทรีย์สนามชัยเขตใช้การรับรองแบบกลุ่มเพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายในการตรวจรับรอง การได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จะทำให้การตลาดไปได้กว้างขึ้น ตั้งแต่ตลาดในท้องถิ่น ตลาดร้านกรีน ไปจนถึงตลาดส่งออก เรื่องการรับรองมาตรฐานก็ยังมีข้อถกเถียงกันอยู่ว่าทำไมต้องใช้ของหน่วยงานต่างประเทศ ไม่ใช่มาตรฐานวิถียไทย ซึ่งในแง่นี้ก็ต้องพิจารณาว่าหากสินค้าของเราต้องส่งขายต่างประเทศก็จำเป็นต้องได้รับมาตรฐานของต่างประเทศ

3) กลุ่มจะไม่ทำการผลิตแล้วไปหาตลาดรับซื้อ แต่จะต้องมีการวางแผนการผลิตร่วมกับการวางแผนการตลาด ต้องมีการประเมินว่าสินค้าเกษตรอินทรีย์ใดจะไปสู่ตลาดไหนบ้าง แล้วจึงย้อนกลับมาวางแผนว่าควรจะมีผลผลิตเท่าไร เช่น ตลาดส่งออกจะเป็นข้าวอินทรีย์ ตลาดผู้ประกอบการก็จะเป็นผักพื้นบ้านจำพวก พริก ขิง ข่า ตะไคร้ ฯลฯ ซึ่งต้องมีการวางแผนการผลิตร่วมกันในกลุ่ม และวางแผนร่วมกับผู้ประกอบการด้วย

กลุ่มเกษตรอินทรีย์สนามชัยเขตมีพัฒนาการของกลุ่มมายาวนาน มีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในสินค้าเกษตรกว่า 125 ชนิด จึงทำให้การขายกว้างขวางขึ้น และมีการทำตลาดเกือบทุกรูปแบบ ตั้งแต่ตลาดท้องถิ่นหน้าฟาร์ม ตลาดเขียวตามโรงพยาบาลและงานออกร้านต่างๆ ตลาดระบบสมาชิก ตลาดขายส่งให้ร้านขายสินค้าเพื่อสุขภาพ เช่น เลมอนฟาร์ม ไปจนถึงตลาดผู้ประกอบการ และตลาดส่งออกต่างประเทศ ยกเว้นโมเดิร์นเทรดและตลาดออนไลน์ที่ยังไม่ได้ทำเป็นของตัวเอง แต่มีคนมารับซื้อสินค้าของกลุ่มและไปทำตลาดออนไลน์อีกต่อหนึ่ง ซึ่งในอนาคตทางกลุ่มอาจจะต้องขยายไปสู่การใช้ช่องทางออนไลน์มาระดมทุนช่วยเกษตรกรซึ่งจะมีเรื่องของเทคโนโลยีเข้ามาเกี่ยวข้อง

สำหรับกรณีของวิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์อุทุมพร จะเน้นการขายข้าวเป็นหลัก ซึ่งมีหลากหลายสายพันธุ์ และมีผักข้างรั้ว ผักพื้นบ้าน แต่ไม่ได้ผลิตเป็นกิจจะลักษณะเหมือนที่สนามชัยเขต เพราะกลุ่มเกษตรอินทรีย์อุทุมพรนี้เป็นเกษตรกรรายย่อยที่ทำนาปลูกข้าวเป็นหลัก และมาทำการตลาดเอง เป็นตลาดตามกลไกธรรมชาติ เช่น ตลาดท้องถิ่น ตลาดเขียวที่โรงพยาบาล หรือไปออกร้านตามงานกิจกรรมเกษตรอินทรีย์ต่างๆ และส่งสินค้าอินทรีย์ให้ผู้ประกอบการบ้าง การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ก็ยังไม่สูง จึงทำให้ตลาดไปได้ไม่กว้างไกลนัก

ส่วนกรณีของ **ฟาร์มโตะ** เป็นกรณีที่มีคนรุ่นใหม่มาทำตลาดกลางที่เป็นตลาดอิเล็กทรอนิกส์หรือตลาดออนไลน์ เริ่มเมื่อปี 2560 จนถึงปัจจุบันปี 2562 มีเกษตรกรในเครือข่ายประมาณพันคน เป็นเกษตรกรที่มีความเคลื่อนไหว มีการขายสินค้าประมาณห้าร้อยคน มีผู้ซื้อประมาณห้าร้อยคน ระบบการตลาดลักษณะนี้ผู้บริโภคต้องจ่ายเงินก่อน และได้รับสินค้าเมื่อผลผลิตออกมาแล้ว ระหว่างที่จ่ายเงินไปแล้วและรอรับผลผลิต เกษตรกรจะมีการรายงานความคืบหน้า ถ่ายรูปแปลงเพาะปลูกหรือขั้นตอนต่างๆ ส่งให้ดู ผู้บริโภคก็จะเห็นพัฒนาการของสินค้าของตน นอกจากนี้ยังมีการจัดไปเยี่ยมเยือนที่แปลงผลิตด้วย

หลักการของฟาร์มโตะคือ เป็นช่องทางการขายผลผลิตเกษตรรูปแบบใหม่ที่เชื่อมเกษตรกรและผู้บริโภคเข้าหากัน ผ่านวิธีการ “ร่วมเป็นเจ้าของผลผลิตการเกษตร” มากกว่าการซื้อขายสินค้าอย่างเดียว เป็นการสร้างสังคมแห่งการแบ่งปัน เพื่อให้ทั้งคู่ได้ช่วยเหลือและดูแลผลผลิตไปด้วยกัน โดยหากผู้บริโภคต้องการ เดินทางมาเยี่ยมชมผลผลิตก็สามารถเช็คพิกัดพื้นที่การเพาะปลูกได้จากในระบบ เมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยว เกษตรกรจะจัดส่งผลผลิตให้ผู้บริโภคตามที่อยู่ที่ได้ลงทะเบียน และสินค้าเกษตรบางชนิดจะมีการนัดรับผลผลิตบริเวณพื้นที่การเพาะปลูก

ระบบตลาดลักษณะนี้มีการเติบโตค่อนข้างมาก และเติบโตเร็ว เพราะสอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคบางส่วนที่ต้องการรู้ที่มาที่ไปของสินค้า อันเนื่องมาจากการเลือกซื้อสินค้าอินทรีย์ในร้านกรีนหรือตลาดท้องถิ่นต่างๆ และพบปัญหาว่า ลักษณะบรรจุก้นท์ของสินค้าบางชนิดไม่มีความชัดเจน ไม่อาจทราบได้ว่าปลอดภัยหรือเป็นอินทรีย์จริงหรือไม่ โดยเฉพาะสินค้าประเภทพืชผัก แต่หากสั่งซื้อสินค้าในลักษณะที่เป็นเจ้าของร่วมกับผู้ผลิตนี้ ผู้บริโภคสามารถติดตามได้ว่าผู้ผลิตเป็นใคร มีแปลงเพาะปลูกที่ไหน ปลูกแบบใด อินทรีย์หรือไม่

จากการศึกษาเอกสารนโยบายและการดำเนินการต่างๆ ของรัฐ พบว่าไม่มีรายละเอียดและความชัดเจนเท่าที่ควรว่ารัฐบาลจะสนับสนุนตลาดอินทรีย์หรือสินค้าอินทรีย์อย่างไรบ้าง เช่น ภาครัฐกิจนำขยะมาเผาแล้วเคลมหรืออ้างว่าสามารถลดโลกร้อน การทำเกษตรอินทรีย์ก็มีมิติในเรื่องสิ่งแวดล้อมอยู่เช่นกัน จึงน่าจะ สามารถเคลมได้เช่นกัน ดังนั้นรัฐจึงควรมีนโยบายที่ชัดเจนในการสนับสนุนผลผลิตอินทรีย์และตลาดอินทรีย์ของเกษตรกรรายย่อยมากกว่ามุ่งไปสนับสนุนตลาดให้แก่ผู้ผลิตรายใหญ่ เพราะผู้ผลิตรายใหญ่สามารถจัดการระบบตลาดของตนเองได้อยู่แล้ว

ผู้ดำเนินรายการ: มีข้อเสนอต่อยุทธศาสตร์ของรัฐบาลเพิ่มเติมจากคุณสมารถ

คุณสมารถ: ในส่วนของภาครัฐ ผมมองว่านโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจที่เป็นอยู่นี้ผูกขาดและเอื้อให้กลุ่มทุนใหญ่ เช่น การผูกขาดทางการเกษตรที่ชัดเจนว่าอยู่ในมือแค่บริษัทเดียว ไม่เอื้อให้คนตัวเล็กตัวน้อยมีโอกาสได้ลืมตาอ้าปาก อีกทั้งรัฐไม่มีการสรุปบทเรียน และเป็นความล้มเหลวของแผนพัฒนาเศรษฐกิจมาตลอดและต่อเนื่อง ทำให้สุดท้ายทรัพยากรของท้องถิ่นซึ่งเป็นต้นทุนของชาวบ้าน ถูกแย่งชิงไปอยู่ในมือคนกลุ่มน้อย และไม่เหลืมาถึงรุ่น

ลูกหลานของเรา ดังนั้นรัฐต้องหยุดนโยบายที่เป็นปัจจัยให้เกิดการผูกขาดและเอื้อให้กลุ่มทุนใหญ่ ส่วนภาคประชาชนเองก็ต้องดิ้นรนจากต้นทุนที่มีเหลืออยู่เพียงน้อยนิด มีใจที่สู้ และตื่นตัวในการลุกขึ้นมา เพราะถ้าประเทศถูกผูกขาดจนไม่เหลืออะไร พี่น้องเกษตรกรก็จะไม่เหลืออะไรเช่นกัน ดังนั้นรัฐต้องหยุดนโยบายเอื้อแก่กลุ่มทุนทุกรูปแบบ

- ผู้เข้าร่วมฟังสัมมนาร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

คุณสุพจน์ ป้อมชัย ประธานสภาเกษตรกรจังหวัดลำพูน

ในฐานะที่เป็นตัวแทนของพี่น้องเกษตรกรในเรื่องหนี้สินและที่ดินทำกิน ผมทำงานเรื่องนี้มา 8 ปี สอดคล้องกับที่อาจารย์ทั้ง 4 ท่านให้ข้อมูลมา ซึ่งข้อมูลบางอย่างก็ยังไม่ลึกพอ ขอยกตัวอย่างเรื่องการแก้ไขปัญหาหนี้สิน ทุกวันนี้มีกองทุนมากมายที่จะเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาหนี้สิน แต่ส่วนใหญ่แล้วเกษตรกรเข้าไม่ถึง อีกทั้งไม่ใช่วิธีการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน เหมือนกับคนเราที่ป่วยและมีเลือดไหลออกจากร่างกาย กองทุนต่างๆ เพียงหยุดเลือดไม่ให้ไหล การที่จะแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืน รัฐบาลต้องคิดใหม่ ที่ผ่านมาร้อยกว่าปีที่กระทรวงเกษตรฯ ทำเรื่องนี้นี่มา ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะข้างบนเป็นคนคิด แต่เกษตรกรไม่ได้คิด ข้างบนคิดแต่ข้างล่างต้องทำ ก็จะแก้ปัญหาไม่ได้

ถ้าจะสามารถแก้ปัญหาหนี้สินได้อย่างแท้จริง ผมในฐานะคณะกรรมการการแก้ไขปัญหาหนี้สิน ขอเสนอรัฐบาลว่า การแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืนคือ ต้องให้เกษตรกรมีรายได้เพียงพอหรือมากกว่าค่าใช้จ่าย トラバิดที่เกษตรกรไม่มีรายได้พอกับค่าใช้จ่าย ไม่มีทางที่จะแก้ไขปัญหาหนี้สินได้ เพราะเกษตรกรหาเงินได้วันละร้อยบาท แต่มีหนี้สินต้องจ่ายวันละสองร้อย จะแก้ได้อย่างไร สิ่งที่ต้องเป็นคือ หากมีหนี้สินต้องจ่ายวันละสองร้อย เกษตรกรต้องหาให้ได้วันละสามร้อย นี่ต่างหากที่จะแก้ได้อย่างยั่งยืน แล้ววิธีที่จะแก้ได้คือการที่ต้องให้ตัวเกษตรกรคิดเอง รัฐบาลอย่าคิดแทนให้ เพราะทุกวันนี้รัฐบาลเป็นคนคิด เกษตรกรไม่ได้คิด นโยบายของรัฐบาลที่ออกมาทุกครั้งจึงสร้างให้เกษตรกรมีความอ่อนแอ เพราะว่าเมื่อเกษตรกรมีปัญหา รัฐก็เอาเงินไปให้ นี่คือการสร้างให้เกษตรกรติดกับ

ตกในการรอรับการช่วยเหลือจากรัฐบาลเพียงอย่างเดียว เป็นปัญหาที่ทำให้เกษตรกรไม่สามารถเติบโตขึ้นมาได้ด้วยตัวเอง ทุกวันนี้มีโครงการช่วยเหลือเกษตรกรในการลดต้นทุนการเพาะปลูกไร่ละ 1,500 บาท ไม่เกิน 12 ไร่ เกษตรกรดีใจ แต่ไม่รู้หรือกว่าเงินที่ได้มาไม่ใช้การแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน พุดไปอย่างนี้ชาวนาอาจจะตำหนิว่า รัฐบาลโยนมาให้ทำไม่เอา แต่ความเป็นจริงเป็นวิธีคิดวิธีปฏิบัติที่ไม่ถูกต้อง

การแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืนคือต้องสร้างให้เกษตรกรมีรายได้และให้เขาคิดเอง เกษตรกรต้องคิดเองทำเอง และรัฐเข้าไปเสริม สนับสนุนในสิ่งที่เขาต้องการ ผมขอเสนอแนวทางในการแก้ปัญหาให้กับชาวนา โดยที่ผมขอเงินเริ่มต้นสองร้อยล้านบาท ถ้ามว่าเอาเงินไปทำอะไร ผมต้องบอกก่อนว่า การที่รัฐบาลมีโครงการให้เกษตรกรชะลอการขายข้าวสู่ตลาด รัฐบาลรู้หรือไม่ว่าเกษตรกรไม่มียุ้งฉาง ไม่มีลานตาก และไม่มีเครื่องอบที่จะนำข้าวสดไปอบให้เป็นข้าวแห้งได้ เกษตรกรจึงต้องขายให้โรงสี ดังนั้นโครงการที่ผ่านมาไม่เกิดประโยชน์อะไรเลย แต่ถ้ารัฐบาลเอาเงินสองร้อยล้านมาสร้างเครื่องอบข้าว สร้างไซโลในการเก็บข้าว (ฉางเก็บข้าวชั่วคราวขนาดใหญ่ก่อนนำออกขาย) ให้กลุ่มเกษตรกร สิ่งนี้ต่างหากที่เป็นประโยชน์ เงินทุนสองร้อยล้านที่เสนอไปนี้ ไม่ได้ให้ทั่วไปหรือทั้งหมด แต่ต้องจัดสร้างให้กลุ่มเกษตรกรที่มีความพร้อม มีความเข้มแข็งก่อน เงินจำนวนนี้มาจากไหน มาจากค่าพรีเมียมข้าว ปีนี้กระทรวงพาณิชย์ได้ค่าพรีเมียมไปพันกว่าล้าน ดังนั้นสามารถแบ่งส่วนค่าพรีเมียมข้าวมาสร้างตรงนี้ได้

ในวันนี้เราพูดถึงเรื่องเกษตรกรอินทรีย์ แต่อยากให้ทุกคนคิดอีกหน่อยว่า ทางเลือกของเกษตรกรในการแก้ไขปัญหาหนี้สินไม่ใช่เรื่องของเกษตรกรอินทรีย์ ผมกล้าพูดได้เลย トラบใดที่เกษตรกรยังเป็นหนี้อยู่ เขาจะปรับเปลี่ยนมาทำเกษตรอินทรีย์ได้อย่างไร เขาจะลดต้นทุนการทำเกษตรได้อย่างไร ยกตัวอย่าง ทำนาเคมีได้ข้าวไร่ละตัน ถ้าทำแบบอินทรีย์ได้ไร่ละห้าร้อยกิโลกรัม อันไหนต้นทุนสูงกว่ากัน ถ้าบอกว่าเกษตรกรอินทรีย์ต้นทุนต่ำเพราะไม่ใช้ปุ๋ยเคมี ท่านคิดผิดแล้ว ในฐานะที่ผมเป็นเกษตรกรและทำเรื่องนี้มาตลอด ผมจะยกตัวอย่างให้เห็น ข้าว 1 ตัน ต้นทุนไร่ละ 5,500 บาทต่อไร่ ได้ข้าว 1 ตัน ตกกิโลกรัมละ 5.50 บาท แต่ถ้าทำอินทรีย์ได้ข้าวไร่ละ 500 กิโลกรัม ต้นทุนเฉลี่ยกิโลกรัมละ 11 บาท ดังนั้นทางออกของเกษตรกรเรื่องหนี้สินจึงไม่ใช่เกษตรอินทรีย์ ผมเป็นคนเสนอนโยบายให้ท่าน รมช.วิวัฒน์ กับท่านธีระว่า อย่าใช้คำว่าเกษตรอินทรีย์เพียงอย่างเดียว ให้ใช้คำว่าเกษตรยั่งยืน เกษตรยั่งยืนไม่ใช่เกษตรอินทรีย์ แต่เป็นเกษตรปลอดภัย คือการปรับเปลี่ยนจากสารเคมีมาเป็นเกษตรปลอดภัย และปรับเปลี่ยนจากปลอดภัยขึ้นไปอีกเป็นเกษตรอินทรีย์ เกษตรปลอดภัยคือการทำเกษตรที่ได้รับมาตรฐาน GAP (Good Agriculture Practices: GAP คือ การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดีสำหรับพืช) ใช้เคมีได้ในระยะเวลาที่ถูกต้อง ทำให้ขายข้าวได้ราคาดีกว่าข้าวทั่วไปในท้องตลาด เพราะฉะนั้นการแก้ไขปัญหาหนี้สินอย่างยั่งยืนก็คือการทำให้มูลค่าของสินค้าเพิ่มขึ้น เพราะเกษตรกรจะมีรายได้มากขึ้น ก็สามารถนำไปใช้หนี้ได้

อีกกรณีหนึ่งในเรื่องที่ดินทำกิน ซึ่งมีการส่งเรื่องร้องเรียนมาและผมเพิ่งได้ลงไปเก็บข้อมูล คือ การสร้างเขื่อนภูมิพลตั้งแต่ปี 2506 ที่มีการอพยพคนขึ้นมา ทุกวันนี้เกษตรกรก็ยังไม่ได้อินด แต่คนที่ไม่ใช่เกษตรกรแล้วไปรวบรวมพื้นที่มาได้สี่ห้าร้อยไร่กลับได้อินด ทั้งที่ ค.ร.ม. ก็มิมติดออกมาแล้ว แต่ทำไมจึงเกิดขึ้นได้ ตอนนี้อายุ

วิชาการก็พยายามผลักดันเรื่องนี้ให้รัฐบาลแก้ไข และส่งเรื่องให้สื่อมวลชนแล้ว ส่วนผมในฝ่ายเกษตรกรก็จะขับเคลื่อนเรื่องนี้ต่อไป

ดร.เดชรัต สุขกำเนิด: มีเรื่องหนึ่งที่เป็นเรื่องผิดพลาดสำหรับผมและหลายๆ คน คือมีการคาดหวังกันว่าเรื่องการแก้ไขปัญหานี้สินเกษตรกร น่าจะเป็นหัวข้อสำคัญข้อหนึ่งในการหาเสียงของพรรคการเมืองต่างๆ แต่ปรากฏว่าเรื่องนี้ไม่ได้เป็นประเด็นเลยไม่ว่าจะในแง่ของการหาเสียง หรือแม้กระทั่งการหยิบยกขึ้นมาพูดถึง ในขณะที่มีการพูดเรื่องของเงินเดือนหรือสวัสดิการ ซึ่งถือเป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วง ถ้ามองในแง่ดีก็คือดีแล้วที่ไม่มีนโยบายแปลกๆ แต่ข้อเสียคือ ระดับความสำคัญของเรื่องนี้น้อยลงหรือไม่ เป็นเรื่องที่เราต้องคิด

ประเด็นเรื่องความไม่เป็นธรรมของสัญญาสินเชื่อ ธ.ก.ส. ที่อาจารย์ชญาณีกับคุณสฤณีพูดถึงในตอนต้น เป็นประเด็นที่สำคัญมาก ทำความเข้าใจไม่ยาก ว่าสัญญาของ ธ.ก.ส. ไม่เป็นธรรมอย่างไร เพียงแต่เรายังไม่มีโอกาสทำความเข้าใจกับสังคม และโอกาสที่จะฝากความหวังไว้กับพรรคการเมืองในการเลือกตั้งในอีกสองวันข้างหน้าคงไม่เกิดขึ้นแล้ว คงไม่ย้อนกลับมาที่เรื่องนี้อีก และก็คงจะต้องวนกลับมาที่เรื่องเดิม

ดังนั้นถ้าระดับความสำคัญของเรื่องนี้น้อยลงจริงๆ โอกาสใหม่ของเราคืออะไร ผมคิดว่า ข้อเสนอของเราที่ได้จากการสัมมนาในวันนี้ คงต้องหาทางไปคุยกับรัฐบาลชุดใหม่ หรืออาจจะมีอีกจังหวะซึ่งเป็นจังหวะแปลกๆ ในเมืองไทย คือช่วงจังหวะที่ยังไม่รู้ว่าจะมีรัฐบาลเมื่อไหร่ หากเรานำเอาข้อเสนอไปคุยกับผู้ที่กำลังจะเป็นรัฐบาลระหว่างที่กำลังรวบรวมเสียง หรือรอ กกต. อยู่ เขาอาจต้องการพูดคุยกับเรา หรือไม่เช่นนั้นเราอาจจะไปคุยกับว่าที่ฝ่ายค้าน ว่าสัญญาสินเชื่อแบบนี้ คุณไปผลักดันรัฐบาลให้รัฐบาลแก้ไขได้หรือไม่ หมายความว่าเราอาจจะต้องเปลี่ยนเกม คือมองให้เห็นคนที่เราต้องคุยชัดขึ้น และมองเรื่องที่จะไปคุยให้ชัดขึ้น แต่ทั้งหมดนี้เราต้องพูดคุยกันก่อนสงกรานต์ เพราะหลังสงกรานต์อาจจะเข้าไป จะเป็นการเข้าสู่โหมดใหม่ คือโหมดของการจัดตั้งคณะรัฐมนตรี ซึ่งจังหวะที่จะได้พูดคุยหรือในข้อเสนอก็อาจเป็นไปได้ยาก

คุณเรย์นิสา จิรวัดน์โพธิ์แสง

ตัวดิฉันเองไม่ได้ทำเกษตร แต่มีความสนใจ ดิฉันเจอปัญหามุมมองของคนเมือง ที่มีความเห็นใจชาวไร่ชาวนา แต่สิ่งที่ดิฉันเห็นในฐานะที่ตัวเองอยู่ในระบบการศึกษาในปัจจุบัน ดิฉันมองว่าตำราเรียนมีความเป็นปรปักษ์กับชาวไร่ชาวนา ไปสร้างมายาคติว่าชาวไร่ชาวนาจะต้องพอเพียง ไม่ใช่เทคโนโลยี คุณพ่อของดิฉันมีเพื่อนเป็นชาวญี่ปุ่น ตั้งแต่เด็กมาดิฉันจึงได้รับรู้ว่าการที่ชาวนาญี่ปุ่นรู้จักเทคโนโลยี ปลุกข้าวด้วยโดม นั้นเป็นเรื่องปกติ อีกทั้งการมีกำแพงภาษีข้าวช่วยปกป้องราคาของข้าวในประเทศ ทำให้ข้าวญี่ปุ่นราคาสูงกว่าข้าวนำเข้า และชาวนามีฐานะดี นี่เป็นเรื่องปกติ ในขณะที่ตำราเรียนของไทยนั้น ยิ่งคนที่เรียนสูงเท่าไร ผ่านกระบวนการศึกษามากเท่าไร ยิ่งมีมายาคติ ดิฉันยกตัวอย่างแบบเรียนมานะมานี้ ดิฉันมองว่าเป็นอาวุธที่สำคัญที่เป็นด้านมืด และนักศึกษาที่ผ่านระบบการศึกษากลับเชื่ออย่างนั้น ว่าความดีงามของเกษตรกรก็ต้องเป็นแบบนี้

ดิฉันเคยทำงานพาเด็กๆ ไปออกค่ายกับเพื่อนคนหนึ่งที่จบเกษตร ดิฉันกลับมองโลกคนละอย่างว่าทำไมความเป็นปราชญ์ชาวบ้าน จึงไม่让孩子เรียนรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีเรื่องข้าว กลับภูมิใจว่าชาวนาจะต้องอยู่อย่างพอเพียง มียูนิฟอร์มเสื้อม่อฮ่อม ซึ่งดิฉันมองว่าไม่จำเป็น ดิฉันมองว่าชาวนาไปได้ไกลกว่านั้น ไม่จำเป็นจะต้องพึ่งฟ้าฝนแล้ว เราเอาเทคโนโลยีไปนำเสนอได้ไหม แต่นักศึกษาไทยไม่ได้เห็นความสำคัญในการเป็นตัวเชื่อมเทคโนโลยีจากเมืองนอกมาสู่การเกษตร ดิฉันมองว่านักศึกษาไทยไม่ได้ทำหน้าที่

ตอนที่ดิฉันเป็นเด็ก ชอบดูสารคดี เมื่อ 20 ปีก่อน ระบบการขายดอกไม้ในเนเธอร์แลนด์ที่ส่งไปทั่วยุโรปจะมีร่างต่างๆ เช่น ร่างนี้ไปที่ช่องคอนเทนเนอร์อังกฤษ ร่างนี้ไปฝรั่งเศส ร่างนี้ไปแคนาดา ตลาดการขายดอกทิวลิปในยุโรปจะมีการขึ้นป้ายราคากลาง เกษตรกรก็จะมารวมตัวกันและเห็นราคากลางว่าทิวลิปแดง ทิวลิปขาว ราคาเท่าไร เป็นเงินยูโรเท่าไร เงินปอนด์เท่าไร พอเราโตขึ้นมาเราไม่เห็นการมีตลาดกลาง หรือการแลกเปลี่ยนของชาวนาไทยกับชาวนาเพื่อนบ้าน เช่น สิงคโปร์ อินโดนีเซีย และที่สำคัญคือตัวนักศึกษากลับกลายเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้สถานะของชาวนายังอยู่ที่เดิม ไม่ต้องมีเทคโนโลยี ทำภาพสวยๆ เป็นโฮมสเตย์ไป ซึ่งดิฉันมองว่ามันไม่ใช่

กลายเป็นว่าตำราเรียนในระบบการศึกษาไทยกลับเป็นตัวขัดขวางความเจริญรุ่งเรืองของเกษตรกรหรือเปล่า ดิฉันตั้งคำถาม และอยากรู้ว่านักวิชาการมองเรื่องนี้อย่างไร หรือดิฉันมองโลกในแง่ร้ายเกินไปหรือเปล่า

สุพจน์ ป้อมชัย: ในฐานะที่เป็นเกษตรกร แต่ไม่ได้มีความรู้ในด้านกฎหมายนัก แต่ก็ได้ช่วยเหลือพี่น้องเกษตรกรหลายท่านที่เป็นหนี้และถูกเจ้าหนี้ฟ้องจะยึดที่ดิน อยากจะขอแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการทำงานเรื่องหนี้สินที่ถูกฟ้อง ในการยื่นฟ้องหนี้ที่มีอยู่กับสถาบันการเงิน มีกรณีที่เจ้าหนี้จะคิดรวมทั้งหมด จะคำนวณหนี้ที่มีอยู่ทบดอกทบต้นเป็นเวลา 10 ปี ผมต่อสู้ให้พี่น้องเกษตรกรในจังหวัดลำพูนที่ถูกเจ้าหนี้ยื่นฟ้องศาล และศาลตัดสินแล้วว่าเจ้าหนี้คิดดอกเบี้ยได้ตั้งแต่วันที่ยื่นฟ้องไม่เกิน 5 ปี เพราะตามกฎหมาย เจ้าหนี้ไม่สามารถทวงหนี้หรือฟ้องศาลโดยคิดดอกเบี้ยเกิน 5 ปีได้ ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่รู้ ซึ่งกรณีนี้ก็ช่วยลดหนี้ไปได้ถึง 3 แสนบาทจาก 7 แสนกว่าบาท จึงอยากฝากให้นักวิชาการให้ความรู้แก่เกษตรกรในเรื่องกฎหมายที่เกี่ยวกับการชำระหนี้ด้วย ซึ่งจะเป็นสิ่งหนึ่งที่ช่วยเหลือพี่น้องเกษตรกรในเรื่องปัญหาหนี้สินได้มาก

ดร.เดชรัต สุขกำเนิด: ในกรณีที่ถามว่าทำไมไม่มีการสอน หรือการไม่นำเอาเทคโนโลยีมาใช้ในการเกษตรเป็นปัญหาไหม ขอตอบว่าเป็น แต่ไม่ได้จำเป็นว่าเราจะต้องสอนอีกทางหนึ่ง ไม่จำเป็นว่าต้องเป็นเรื่องของเทคโนโลยีอย่างเดียว ต้องยอมรับว่าการศึกษารสอนน้อยทางจริง อย่างเรื่องสุนทรียภาพทางการเกษตรคืออะไร เราก็ไม่ได้สอน ความจริงแล้วมันก็ต้องการทุกอย่าง แต่ไม่ใช่ทุกคน บางคนก็จะพึ่งพาบางอย่างหรือไม่ต้องการบางอย่าง ซึ่งเราต้องการทุกอย่างที่พอจะทำให้การเกษตรให้เดินไปได้ สรุปก็คือไม่มีคำตอบ การศึกษาไม่ควรจะกำหนดคำตอบตายตัวไว้ ไม่ว่าจะเป็นทางใดทางหนึ่ง แต่การศึกษาควรจะเร่งเร่งให้เด็กหาคำตอบใหม่ๆ ด้วยตัวของเขาเอง

ผู้ดำเนินรายการ: สรุปว่าในส่วนของการเสนอตอนนโยบาย เราควรจะรวมตัวกันเข้าไปพูดคุยกับพรรคการเมืองที่มีโอกาสในการจัดตั้งรัฐบาลเพื่อสื่อสารเรื่องนโยบายที่เราคิดว่าน่าจะแก้ปัญหาให้ตรงจุด เพื่อจะเป็นทางออกในเรื่องหนี้สิน และทางรอดในการทำเกษตรแบบยั่งยืนให้เกษตรกรไทย หวังว่าผู้เข้าร่วมสัมมนาที่ได้รับฟังการนำเสนอจากวิทยากรจะนำแนวความคิดและข้อมูลที่เป็นประโยชน์กลับไปต่อยอด ในที่นี้นอกจากจะเป็นเกษตรกรแล้วเชื่อว่ายังมีนักปราชญ์ นักคิด นักพัฒนา ซึ่งน่าจะได้นำแง่มุมต่างๆ ไปคิดและพัฒนาในพื้นที่ อาจไม่ต้องรอนโยบาย ถ้าเราทำได้เราอาจทำไปก่อน นโยบายเป็นส่วนเสริม น่าจะเป็นทางรอดทางหนึ่งของพี่น้องเกษตรกรไทยเช่นกัน